

ფონდი დია სოციალური - საქართველო
OPEN SOCIETY - GEORGIA FOUNDATION

სოციალური მემორიალითა სერია

მალხაზ მამაბერიძე

არჩევნები და სოციალური

„მეცნიერება“

თბილისი

2003

სერვის მთავარი რედაქტორი

მარინე ჩიტაშვილი

რედაქტორი

ლია კაჭანავა

**საავტორო უფლება (copy right) ეკუთვნის ფონდს
„ღია საზოგადოება - საქართველო“**

ISBN 99940-735-6-7

ს ა რ ჩ ე ბ ა

შესავალი

ნ ა წ ი ლ ი I

არჩევნები: განვითარების ისტორიული გზა

თ ა გ ი I. **თავისუფალი არჩევნების იდეა**
წარმომადგენლობითი დემოკრატის თეორიებში 23

§ 1. პრედაპირი და წარმომადგენლობითი დემოკრატია²⁴
პირდაპირი დემოკრატია (24) წარმომადგენლობითი (რეპრეზენტა-
ციული) დემოკრატია (26)

§ 2. ხალხის წარმომადგენლობის კონცეფციები 28
ხალხის წარმომადგენლობის თეორია (28) დემოკრატის ლიბერა-
ლური თეორია (31) ლიბერალურ-დემოკრატიული და რადი-
კალურ-დემოკრატიული თეორიების დაპირისპირება დემოკ-
რატისა და არჩევნების როლის გააზრების საკითხში (32) ხალხი
და წარმომადგენლები: ურთიერთობის კონცეფციები (34) წარ-
მომადგენლობის კონცეფციების ფორმირების ისტორიიდან (37)

§ 3. არჩევნები და წარმომადგენლობითი დემოკრატის ხაკვანძო
საკითხები 41
არჩევნები და პარტიები (41) ხალხის უფლება და პოლიტიკური სტაბი-
ლურობა (42) არჩევნები და კონსტიტუციონალიზმი (44)

თ ა გ ი II. **არჩევნები და საარჩევნო პროცესი საშემდგომო 47**

§ 1. საარჩევნო პროცესის თავისებურებანი XIX ხუკუნის
პირველ ნახევარში 47
საარჩევნო ცენზები (47) საფრანგეთის საარჩევნო სისტემა (49) დიდი ბრი-
ტანეთის საარჩევნო სისტემა (52) აშშ-ის საარჩევნო სისტემა (54)

§ 2. ბრძოლა საარჩევნო სისტემის რეფორმისათვის XIX ხუკუნის

შუახანებში 55

ცვლილებები საფრანგეთის საარჩევნო სისტემაში (55) ცვლილებები დიდი ბრიტანეთის საარჩევნო სისტემაში (59) გერმანული სახელმწიფოების საარჩევნო სისტემები (62) ცვლილებები აშშ-ის საარჩევნო კანონმდებლობაში (65) საარჩევნო კანონმდებლობის ცვლილებების ზოგადი დახასიათება (66)

§ 3. საარჩევნო პროცესი XIX საუკუნის მეორე ნახევარში 67

ამომრჩევლები და საარჩევნო ცენტრები (67) პირდაპირი და არაპირდაპირი არჩევნები (68) საარჩევნო ოლქები (69) ამომრჩეველთა სიები (70) საარჩევნო სისტემები (71) კანდიდატები (71) არჩევნების პროცედურა (73)

თ ა გ ი III. დემოკრატიის კლასიკური თეორიების განხილვა და არჩევნების როლის ახლებური განხილვა 78

§ 1. დაბრუნება დემოკრატიის პლემბისციტურ და რეპრეზენტაციულ თეორიებს შორის 79

დემოკრატიის პლემბისციტარული და რეპრეზენტაციული თეორიები (79) არჩევნების როლი ელიტიზმის თეორიებში (80)

§ 2. არჩევნების როლი მაქს ვებერის პლემბისციტური დემოკრატიის თეორიაში 81

დემოკრატიული სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირების პირობები (81) მასობრივი დემოკრატია და ბიუროკრატია (82) პლემბისციტური დემოკრატიის არსი (82) პლემბისციტური დემოკრატიის გამოცდილება (83) პლემბისციტური დემოკრატიის თეორიის მნიშვნელობა (85)

§ 3. არჩევნები იოზეფ შუმპეტერის კონკურენტული დემოკრატიის თეორიაში 85

დემოკრატიის კლასიკური თეორიის კრიტიკა (86) დემოკრატიის „რეალისტური“ („ემპირიული“) თეორია (87) ამომრჩეველთა როლი დემოკრატიის შუმპეტერისეულ თეორიაში (89) დემოკრატიის წარმატებული ფუნქციონირების პირობები (92) დისკუსია შუმპეტერის თეორიის გარშემო (93)

თ ა გ ი IV. არჩევნების ინსტიტუტი დემოკრატიის თანამედროვე თეორიაში 97

§ 1. არჩევნები დემოკრატიის პლურალისტურ თეორიაში 98

დემოკრატია: ძირითადი მიდგომები (98) დემოკრატიის პლურალისტ-

ტური თეორიების არსი (99) დემოკრატიის პლურალისტური თეორიების დამაბასიათებელი ნიშნები (100) დემოკრატიის პლურალისტური თეორიის სუსტი მხარეები (101) დემოკრატიის ვესტიმენტურული და კონსესუსური მოდელები (102)

§ 2. არჩევნები პარტიკიპატორული (მონაწილეობის) დემოკრატიის თეორიაში 103

პარტიკიპატორული დემოკრატიის თეორიის წარმოშობის მიზეზები (103) მონაწილეობის დემოკრატიის თეორიის არსი (104) მონაწილეობის დემოკრატია: თეორია და პრაქტიკა (105)

§ 3. რობერტ დალის პოლიარქიული დემოკრატიის მოდელი 107
პოლიარქიის თეორიის არსი (107) პოლიარქიის ინსტიტუტები (108) გადაწყვეტილებების მიღება პოლიარქიის დროს (108)

§ 4. არჩევნები დემოკრატიის სხვა თეორიებში 110
ე.დაუნსის დემოკრატიის ეკონომიკური მოდელი (110) „აღამიანის უფლებების“ დემოკრატიული მოდელი (111) ინტეგრირებული კორპორაციული დემოკრატიის მოდელი (112)

თავი V. დემოკრატია და არჩევნები სასაზღვროს დამდგომს 115

§ 1. დემოკრატია როგორც ცივილიზაციური ფენომენი 115
დემოკრატია — ევროპული ცივილიზაციის ნაყოფი (115) დემოკრატია და კულტურულ-ცივილიზაციური ფაქტორი (116) დემოკრატიის პერსპექტივები არადასავლურ ცივილიზაციებში (117) არადასავლური ცივილიზაციების დემოკრატიასთან დამოკიდებულების მოდელები (118)

§ 2. დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის პრობლემები და პერსპექტივები 119
დემოკრატიზაციის მესამე ტალღა (119) დემოკრატიზაციის პრობლემები და პერსპექტივები (121) ავტორიტარიზმის უკუტალღის შესაძლებლობა (122) უკუქცევა და მეოთხე ტალღის პერსპექტივა (123)

§ 3. არჩევნები ახალი ტენდენციები დემოკრატიულ ქვეყნებში 124
აშშ: 2000 წლის საარჩევნო კამპანია (124) დიდი ბრიტანეთი: საარჩევნო სისტემის რეფორმა (126) საფრანგეთი: ცვლილებები ამომრჩეველთა ქცევაში (128) ცვლილებები იტალიის საარჩევნო სისტემაში (132) გერმანია: პარტიების კრიზისი და ცვლილებები ამომრჩეველთა ქცევაში (133) დემოკრატიის განვითარების ახალი სტადიის პერსპექტივები (134)

§ 4. ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიები და დემოკრატია 136
საინფორმაციო საზოგადოების ცნება (136) საინფორმაციო ტექნოლოგიები და პოლიტიკური რეჟიმები (137) სახელმწიფო და საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენების სფეროები (138) ელექტრონული დემოკრატის თეორია (139)

ნ ა წ ი ლ ი II.

არჩევნები და საზოგადოების პოლიტიკური სისტემა

თ ა გ ი VI. არჩევნების როლი საზოგადოებაში 145
პოლიტიკურ ცხოვრებაში 145

§ 1. არჩევნები როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტი 145
პოლიტიკური ინსტიტუტის არსი (145) არჩევნების როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტის სტრუქტურა (146) არჩევნები — პოლიტიკური სისტემის განახლების ტექნოლოგია (149) არჩევნების პოლიტიკურ-სამართლებრივი როლი (150) არჩევნების არაორდინალური თეორიები (151)

§ 2. არჩევნების თავისებურებანი და ეფექტიანობის პირობები 153
არჩევნების თავისებურებანი (153) არჩევნებისადმი სექტიკური დამოკიდებულების შესახებ (154) არჩევნების ეფექტიანობის პირობები (156)

§ 3. რეფერენდუმი 158
რეფერენდუმი და პლემისციტი (158) არჩევნები და რეფერენდუმი: მსგავსება და განსხვავება (160) რეფერენდუმის სახეები (161) რეფერენდუმი საქართველოში (162) რეფერენდუმის ორგვარი ბუნება (163) რეფერენდუმისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების შესახებ (164)

თ ა გ ი V არჩევნების სამართალი და კლასიფიკაცია 168

§ 1. არჩევნების მრავალნაირობა 168
არჩევნების სახეები (168) პირდაპირი და არაპირდაპირი არჩევნები (168) ეროვნული, რეგიონული და ადგილობრივი არჩევნები (170) საარჩევნო ტურები (171) მორიგი და რიგგარეშე არჩევნები (171) საყოველთაო, ნაწილობრივი და დამატებითი არჩევნები (172) შუალედური არჩევნები (173) პრაიმერიზი (173) არჩევ-

ნების კლასიფიკაციები დემოკრატიულობის ხარისხის მიხედვით (174) არჩევნების პერიოდულობა (174)

§ 2. საპრეზიდენტო არჩევნები 176

პრეზიდენტის არჩევის გზები (176) პრეზიდენტის არჩევა პარლამენტის მიერ (176) პრეზიდენტის არჩევა ხალხის მიერ (178) პრეზიდენტის არჩევა ამომრჩეველთა კოლეგიის მიერ (180) პრეზიდენტის არჩევა სპეციალური ორგანოს მიერ (181) მოთხოვნები პრეზიდენტობის კანდიდატისადმი (181)

§ 3. პარლამენტის არჩევნები 182

პარლამენტი — წარმომადგენლობითი ორგანო (182) პარლამენტის სტრუქტურა (183) პარლამენტის ფორმირების გზები (185)

§ 4. ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნები 187

თვითმმართველობის არჩევნებში მონაწილეობის უფლება (187) დეპუტატობის კანდიდატები (187) თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნების პერიოდულობა (188) სადეპუტატო მანდატების შეთავსების საკითხი (189)

თ ა გ ი VIII ა რ ჩ ა ვ ნ ა ჯ ო ს რ ო ლ ი დ ე მ ო კ რ ა ტ ი უ ლ პ ო ლ ი ტ ი მ ა ჯ რ ს ი ს ტ ა ვ ა ჯ ო 191

§ 1. არჩევნების ფუნქციები დემოკრატიის პირობებში 191

დემოკრატიული არჩევნების არსი (191) წარმომადგენლობითი სისტემის ფუნქციონირების უზრუნველყოფა (192) საზოგადოების სტაბილურობისა და განვითარების უზრუნველყოფა (194) მოქალაქეთა აქტიურობისა და ხელისუფლების კონტროლის უზრუნველყოფა (196)

§ 2. თავისუფალი დემოკრატიული არჩევნების ძირითადი პრინციპების ზოგადი დახასიათება 198

დემოკრატიული არჩევნების ძირითადი პრინციპების ზოგადი დახასიათება (198) არჩევნების საყოველთაოობა (199) თანასწორი საარჩევნო უფლება (207) არჩევნების ფართულობა (210) პირდაპირი კენჭისყრა (212)

§ 3. არჩევნების დემოკრატიული ორგანოების საერთო პრინციპები 214

არჩევნების თავისუფლება (215) არჩევნები ალტერნატიული კანდიდატების არსებობით (217) არჩევნების კონკურენტულობა (217) პოლიტიკური პარტიებისა და კანდიდატების შესაძლებლობათა თანასწორობა (218) არჩევნების პერიოდულობა და რეგულარულობა (218) საზოგადოების მხრიდან კონტროლის შესაძლებ-

ლობა (219) საბოლოოობა (219) წარმომადგენლობითობა (219)
ლოიალური ოპოზიციის პრინციპი (219)

თ ა გ ი IX არჩევნები არადემოკრატიულ და გარდამავალ საზოგადოებებში 223

§ 1. არჩევნები როგორც პოლიტიკური მანიპულირების იარაღი 223
არადემოკრატიული არჩევნების ფენომენი (223) არჩევნების ინსტი-
ტუტის ტიპოლოგია (224) არჩევნები ტოტალიტარიზმის პირო-
ბებში (225) არჩევნები და კრუკონსტიტუციონალიზმი (226)
არჩევნები ავტორიტარიზმის პირობებში (227)

§ 2. არჩევნები როგორც დემოკრატიაზე გადასვლის ინსტრუმენტი
231

არჩევნების მნიშვნელობა დემოკრატიის დამკვიდრების თვალსაზრისით (231)
არჩევნები და პოლიტიკური ძლადობა (232) არჩევნების მეშვეობით
დემოკრატიაზე გადასვლის სქემა (233)

§ 3. არჩევნები გარდამავალ საზოგადოებებში 235

პროტესტული დემოკრატიის პრობლემები (235) მარგინალური ფენები
და დემოკრატია (236) დემოკრატიის პერსპექტივები პოსტკო-
მუნისტურ ქვეყნებში (236)

ნ ა წ ი ლ ი III

არჩევნები და პოლიტიკური მონაწილეობა 240

თ ა გ ი X. არჩევნები როგორც პოლიტიკური მონაწილეობა 240

§ 1. საარჩევნო პროცესი და პოლიტიკური მონაწილეობა 240

პოლიტიკური მონაწილეობის არსი (240) ელექტორალურ პროცესში
მონაწილეობის თავისებურებანი (241) ელექტორალური ქცევის
ტენდენციები (241)

§ 2. მონაწილეობის ხასიები საარჩევნო კამპანიის დროს 242

ხმის მიცემა (243) პოლიტიკურ კამპანიებში მონაწილეობა (243)
პირადი კონტაქტები პოლიტიკოსებთან (244)

§ 3. ამომრჩეველთა ტაბები, ქვეყნის სტრუქტურა და ცვლადები 244

*ამომრჩეველთა ტიპები (244) ამომრჩეველთა ქვეყნის სტრუქტურა (245)
ამომრჩეველთა ქვეყნის ცვლადები (247) ცვლადების ურთიერთ-
ქმედება (252)*

თ ა გ ი X I არჩევნები და პოლიტიკური ანგარიშები 255

§ 1. აბათია რაციონალური მონაწილეობის თეორიის თვალსაზრისით 255

*მონაწილეობის კრიზისი (255) არჩევნები და რაციონალური მონაწი-
ლეობის თეორია (255) სიტუაცია, როცა ხმის მიცემის ფასი
ნულს უდრის (256) სიტუაცია, როდესაც ხმის მიცემა დანა-
ხარჯებს მოითხოვს (258) რაციონალური ამომრჩეველის ქვეყნის
მოდელი (260) ამომრჩეველთა ქვეყნის ირაციონალური ასპექტები
(262)*

**§ 2. აბათია სოციალურ-პოლიტიკური მოდერნიზაციის თვალ-
საზრისით 263**

*აბათია გარდამავალ სისტემებში (263) აბათია მოდერნიზების პროცეს-
ში მყოფ შეჯიბრებად სისტემებში (264) ახალი რაციონალური
მონაწილეობის პერსპექტივა (266)*

§ 3. აბსენტიზმი: მიზეზები და დაძლევის გზები 269

აბსენტიზმის მიზეზები (269) არჩევნების სავალდებულობა (270)

თ ა გ ი X I I . არჩევნები და პოლიტიკური ანგარიშები 274

§ 1. ავტონომიური და მობილიზებული მონაწილეობა 274

*მობილიზაციური მონაწილეობის არსი (274) ავტორიტარული და
შეჯიბრებადი მობილიზაცია (275)*

§ 2. „მობილიზებული ამომრჩეველი“ 276

*„მასობრივი“ და „ყურადღებებიანი“ პუბლიკა 277 „მობილიზაციის უნა-
რი“ (278) „პოლიტიკური ყურადღებებიანობა“ (278) „ყურად-
ღებებიანი“ და „მობილიზებული“ პუბლიკა (279) პოლიტიკური
გულისხმებულების ხასიათი (279)*

§ 3. „მობილიზებადი“ ამომრჩეველი: ემპირიული გამოკვლევები 281

*„ყურადღებებიანი“ და „მობილიზებული“ პუბლიკის მსვავსება (281) მოქა-
ლაქეთა „აღქმები“ (282) „მიმდინარე ვალდებულებები“ (283)*

§ 4. მამობილიზებული მოწოდების სტრუქტურა 283

„მობილიზაციის აგენტის მოწოდება“ (283) „საზოგადოებრივი პრობლემებისადმი მოწოდება“ (284) კონფლიქტი და ამომრჩეველთა მობილიზება (284)

ნ ა წ ი ლ ა I V

საარჩევნო პროცესი და საარჩევნო სისტემები 287

თ ა გ ა XIII. საარჩევნო პროცესი 287

§ 1. საარჩევნო პროცესის არსი და ძირითადი სტადიები 287

რა არის საარჩევნო პროცესი (287) საარჩევნო პროცესის პრინციპები (288) საარჩევნო პროცესის ძირითადი სტადიები (290) საარჩევნო პროცესის ზოგადი სურათი (292) არჩევნების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარემო (293)

§ 2. არჩევნების დანიშვნა და საარჩევნო ინფრასტრუქტურის შექმნა 296

არჩევნების დანიშვნა (296) საარჩევნო ინფრასტრუქტურის შექმნა (297)

§ 3. საარჩევნო ორგანოები და ამომრჩეველთა რეგისტრაცია 301
საარჩევნო ორგანოების სახეები (301) ამომრჩეველთა რეგისტრაცია (302) ამომრჩეველთა სიები (304)

§ 4. კანდიდატების წამოყენება და საარჩევნო კამპანია 304
კანდიდატების წამოყენების პროცედურა (305) საარჩევნო საწინდარი (308) მოთხოვნები, რომელთაც უნდა აკმაყოფილებდეს კანდიდატი (308) წინასაარჩევნო კამპანია (310)

§ 5. არჩევნების დაფინანსების ხაკათები 311
საარჩევნო კამპანიის ღირებულების ზრდის საკითხები (311) საარჩევნო კამპანიის დაფინანსების წყაროები (312) წინასაარჩევნო ხარჯების შეზღუდვის მკდელობები (313)

§ 6. ხმის მიცემა და არჩევნების შედეგების შეჯამება 315
ფარული და ღია ხმის მიცემა (316) ხმის მიცემის ტიპები (317) საარჩევნო ბიულეტენები (317) საარჩევნო მანქანები (318) ხმის მიცემის პროცესი (318) ხმის მიცემის შედეგების შეჯამება (320) საარჩევნო თაღლითობანი (321)

§ 1. საარჩევნო სისტემის არსი 324

საარჩევნო სისტემა — პოლიტიკური სისტემის შემადგენელი ნაწილი (324) საარჩევნო სისტემის ცნების ფართო და ვიწრო მნიშვნელობა (325) საარჩევნო სისტემის ძირითადი ტიპები (325)

§ 2. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა 327

მაჟორიტარული სისტემის არსი (327) შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა (327) აბსოლუტური უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა (328) კვალიფიციური უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა (330) ერთადერთი არაფარდამავალი ხმის სისტემა (331) კუმულირებული ვოტუმი (332) მაჟორიტარული სისტემის ღირსებები და ნაკლოვანებები (333)

§ 3. პროპორციული საარჩევნო სისტემა 335

პროპორციული საარჩევნო სისტემის არსი (335) პროპორციული სისტემების ღირსებები და ნაკლოვანებები (336) გადასლობი ბარიერები (338) საარჩევნო კვოტა (338) პარტიული სიები (340)

§ 4. შერეული საარჩევნო სისტემები 342

შერეული საარჩევნო სისტემის არსი (342) შერეული საარჩევნო სისტემის სახეები (343) კონსესუსური საარჩევნო სისტემა (344)

§ 5. საარჩევნო სისტემის ზეგავლენა პოლიტიკურ რეჟიმზე 344

საარჩევნო და პარტიული სისტემების ურთიერთკავშირი (344) საარჩევნო სისტემა და აღმასრულებელი ხელისუფლების ეფექტიანობა (346) საარჩევნო სისტემა და მმართველობის ფორმა: ეფექტიანი შენამებების ძიება (347)

§ 1. პოლიტიკურა მანქანა 351

პოლიტიკური მანქანის არსი (351) პოლიტიკური მანქანა და კანდიდატი (352) პოლიტიკური მანქანის საქმიანობის დადებითი და უარყოფითი მხარეები (354) პოლიტიკური მანქანის მნიშვნელობის შემცირება (355)

§ 2. საარჩევნო ფილტრები 350

საარჩევნო ფილტრების დანიშნულება (356) საარჩევნო ფილტრების

სახეები (356) საარჩევნო ფილტრების დისფუნქცია და მისი შედეგები (359)

§ 3. საარჩევნო ინსტიტუტების დისფუნქციები 360

პოლიტიკური ინსტიტუტების დისფუნქცია (360) საარჩევნო კამპანიის დისფუნქციის არსი (360) საარჩევნო კამპანიის დისფუნქციის სახეები (361) არჩევნების სამართლიანობისა და ობიექტურობის მიღწევის გზები (363)

ნ ა წ ი ლ ი | V

არჩევნები საქართველოში 367

**თ ა გ ი X V I. საქართველოს საარჩევნო სისტემის
ისტორიიდან 367**

§ 1. საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები 367

დამფუძნებელი კრების არჩევნების პირობები (367) დამფუძნებელი კრების არჩევნების მიმდინარეობა (369) დამფუძნებელი კრების არჩევნების შედეგები (370)

§ 2. საარჩევნო სისტემა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციაში 371

საარჩევნო ასაკი (372) საარჩევნო ოლქები (372) ვის წარმოადგენს პარლამენტარი (374) შეზღუდული პარლამენტარიზმი (374) პარლამენტის სრულხელისუფლებიანობა (375) პარლამენტართა რაოდენობა (376) პარლამენტის პალატების რაოდენობა (376) პარლამენტის ვადა (377) პრეზიდენტის ინსტიტუტი (378) დღევანდელი გადასახედიდან (379)

§ 3. საქართველოს საარჩევნო სისტემის ტრანსფორმაცია XX საუკუნის 90-იანი წლების პირველ ნახევარში 379

1990 წლის 11 ოქტომბრის უზენაესი საბჭოს არჩევნები (380) საქართველოს საარჩევნო სისტემა 1990-1991 წლების კონსტიტუციით (380) 1992 წლის 11 ოქტომბრის არჩევნები (382) კანონი „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ (384) 1995 წლის 5 ნოემბრის საპარლამენტო არჩევნები (384) 1995 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები (388)

თავი XVII. საქართველოს თანამედროვე საარჩევნო სისტემა 391

§ 1. საქართველოს თანამედროვე საარჩევნო სისტემის ფორმირების საკითხები 391

საარჩევნო სისტემის სამართლებრივი საფუძვლები (391) საარჩევნო კანონმდებლობის ამოცანები (391) არჩევნების ამოსავალი პრინციპები (392)

§ 2. საქართველოს პრეზიდენტის არჩევნები 393

არჩევნების ვადები (393) მოთხოვნები პრეზიდენტობის კანდიდატისადმი (393) პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენა (393) პრეზიდენტობის კანდიდატის საქმიანობის ვარანტიები (394) საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგების შეჯამება (394) პრეზიდენტის რიგგარეშე არჩევნები (395)

§ 3. საქართველოს პარლამენტის არჩევნები 396

საქართველოს პარლამენტის შემადგენლობა და სტრუქტურა (396) საქართველოს პარლამენტის არჩევნის წესი (396) პარლამენტის არჩევნებში მონაწილეობის პირობები (397) პარტიული სიები (398) პარლამენტის წევრობის კანდიდატების წარდგენა (398) პროპორციული არჩევნების პირობები (399) მაჟორიტარი კანდიდატების არჩევნები (400)

§ 4. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნები 400

თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნის პირობები (400) ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოებში არჩევნის კანდიდატები (401) არჩევნებში მონაწილე სუბიექტები (401) თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნების შედეგების დადგენა (403)

დანართები

არჩევნები 406

აბსენტიზმი (406) ალტერნატიული ხმის მიცემა (406) ამომრჩეველი (406) ამომრჩეველთა კატეგორიები (406) ამომრჩეველთა მოსყიდვა (407) არაპირდაპირი არჩევნები (407) არჩევნები (407) არჩევნების შედეგების ოფიციალური გამოქვეყნება (408) არშემდგარი არჩევნები (408) აქტიური საარჩევნო უფლება (408)

„ვადამლობი ბარიერი“ (408) განმეორებითი არჩევნები (409) დებატები (409) ელექტორატი (409) ელექტორალური იუსტიცია (409) ელექტორალური ქცევის ფაქტორები (410) ვადამდელი არჩევნები (410) თანაბარი საარჩევნო უფლება (410) ინტერვიუ (411) კანდიდატი (411) კანდიდატების სია (411) კანდიდატების წამოყენება (411) მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა (411) მეთავალსურე (411) მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებები (412) მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებების გარანტიები (412) მუნიციპალური არჩევნები (412) ნდობით აღჭურვილი პირები (412) პასიური საარჩევნო უფლება (412) პირდაპირი საარჩევნო უფლება (413) პოლიტიკური რეკლამა (413) პრეზიდენტის არჩევნების თანამედროვე სისტემები (413) პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადები (413) პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის შეზღუდვის სახეები (414) პროპორციული საარჩევნო სისტემა (414) რეფერენდუმი (415) სააგიტაციო მასალები (415) საარჩევნო გაერთიანება (415) საარჩევნო ბლოკი (415) საარჩევნო ბიულეტენი (415) საარჩევნო ვოტუმი (416) საარჩევნო გეოგრაფია (416) საარჩევნო ბრძოლა (416) საარჩევნო კამპანია (416) საარჩევნო კვოტა (417) საარჩევნო კოდექსი (418) საარჩევნო კომისია (417) საარჩევნო კორპუსი (417) საარჩევნო კურები (418) საარჩევნო მეტრი (418) საარჩევნო მოძრაობა (418) საარჩევნო ოლქი (418) საარჩევნო ორგანოები (418) საარჩევნო პროცესი (418) საარჩევნო პროცედურა (419) საარჩევნო სისტემა (419) საარჩევნო უბანი (420) საარჩევნო ფონდი (420) საარჩევნო ცენტრები (420) საარჩევნო ხელისუფლება (421) საარჩევნო და პარტიული სისტემების ურთიერთკავშირის კანონები (421) საყოველთაო საარჩევნო უფლება (421) ხმის მიცემის (ენჭისყრის) შედეგები (421) „ტვილდუმი და ტვილდი“ (422) უდავო არჩევნები (422) შერეული საარჩევნო სისტემა (422) წინასაარჩევნო აგიტაცია (422) ჩერიმენდერიზმი (422)

პოლიტიკურა სისტემა 423

ავტორიტარული პოლიტიკური რეჟიმი (423) განვითარების მოდელები (423) დემოკრატიის ფორმები (423) დემოკრატიზაციის ზოგადი მოდელები (424) დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი (424) დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის შინაგანი წინააღმდეგობები და საფრთხეები (425) დიქტატორული ტირანიები (425) კლერიკალური რეჟიმები (425) მონაწილეობის კულტურა (425)

მონოკრატიული რეჟიმი (426) მოქალაქეობრიობის კულტურა (426) მრავალპარტიულობა (427) პარლამენტი (427) პარტიციპატორული დემოკრატია (428) პარტოკრატია (428) პლემბის-ციტარული დემოკრატიის კონცეფცია (429) პოლიტიკური პლურალიზმი (429) პოლიტიკური პროცესი (430) პოლიტიკური რეჟიმი (430) პოლიტიკური სისტემა (430) რაიტოკრატია (430) რეპრეზენტაციული (წარმომადგენლობითი) დემოკრატია (430) საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა (431) სამხედრო რეჟიმი (432) საპარლამენტო მონარქია (432) საპრეზიდენტო რესპუბლიკა (432) საპარლამენტო რესპუბლიკა (432) სამართლებრივი სახელმწიფო (433) სამოქალაქო საზოგადოება (433) სოციალური სახელმწიფო (434) სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკა (434) ღია პოლიტიკური პროცესი (434) ფართული პოლიტიკური პროცესი (434) ხელისუფლების დანაწილების ფორმები (435) ტოტალიტარული პოლიტიკური რეჟიმი (435)

განვითარებული დემოკრატიული ქვეყნების საარჩევნო სისტემები 436

ამერიკის შეერთებული შტატები (436) ბელგია (440) გერმანია (442) დიდი ბრიტანეთი (444) ესპანეთი (446) ისრაელი (447) იტალია (447) ნიდერლანდები (449) პორტუგალია (451) საბერძნეთი (452) საფრანგეთი (454) შვედეთი (455) შვეიცარია (456)

მოსტახაბჭოური ქვეყნების საარჩევნო სისტემები 457

აზერბაიჯანი (457) ბელორუსია (459) ესტონეთი (460) თურქმენეთი (461) ლატვია (462) ლიტვა (463) მოლდოვა (464) რუსეთი (464) სომხეთი (467) ტაჯიკეთი (468) უზბეკეთი (469) უკრაინა (469) ყაზახეთი (471) ყირგიზეთი (473)

აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების საარჩევნო სისტემები 474

ბულგარეთი (474) იუგოსლავია (475) პოლონეთი (475) რუმინეთი (476) სლოვაკეთი (477) უნგრეთი (477) ჩეხეთი (479)

ღათინური ამერიკის ქვეყნების საარჩევნო სისტემები 480

ბრაზილია (480) კუბა (482) მექსიკა (482)

აზიის ქვეყნების საარჩევნო სისტემები 483

თურქეთი (483) ვიეტნამი (484) იაპონია (484) ინდოეთი (486) მონღოლეთი (486) ჩინეთი (487)

უმსავალი

კაცობრიობის ისტორიაში არჩევნებსა და საარჩევნო პროცედურებს განსაკუთრებული ადგილი უკავია. დემოკრატიული არჩევნების ინსტიტუტი საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა. ის ემყარება ერთი მხრივ, ფილოსოფიური, პოლიტიკური და იურიდიული აზრის განვითარებას, მეორე მხრივ კი — დემოკრატიული ქვეყნების პოლიტიკურ პრაქტიკას. მოქალაქეთა უფლება, მონაწილეობა მიიღონ ხელისუფლების სტრუქტურების ფორმირებაში, თანამედროვე საზოგადოების საყოველთაოდ აღიარებული ნორმაა.

მიუხედავად იმისა, რომ არჩევნების ინსტიტუტი უძველესი დროიდან არსებობს, მეცნიერება არჩევნების შესახებ — პსეფოლოგია — სულ რაღაც ნახევარი საუკუნის ისტორიას ითვლის. არჩევნების როლი და ადგილი საზოგადოების განვითარების პროცესში, მისი სახეები, კანონები, რომლებიც არჩევნებს მართავენ სხვადასხვა საარჩევნო სისტემები, კანდიდატებისა და ამომრჩეველთა ქცევა, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების როლი საარჩევნო კამპანიებში — ეს ყოველივე წარმოადგენს პსეფოლოგიის კვლევის საგანს — როგორც ცალკე აზრი ქვეყნების ფარგლებში, ისე სხვადასხვა ქვეყნების შედარების გზით.

თითოეული ქვეყანა თავისებურად გაივლის პოლიტიკური თავისუფლებისა და დემოკრატიისაკენ მიმავალ გზას. დღეისათვის ზოგ მათგანს სახელმწიფოს დემოკრატიული მოწყობის საუკუნოვანი გამოცდილება აქვს, ზოგი მხოლოდ ახლა დგამს პირველ ნაბიჯებს დემოკრატიზაციის მიმართულებით.

არჩევნებსა და საარჩევნო პროცედურებთან დაკავშირებული საკითხების ცოდნა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის, რომელსაც არათუ თითქმის არ აქვს მოქმედი დემოკრატიული ტრადიციები, არამედ ათწლეულების მანძილზე ცრუკონსტიტუციონალიზმის პირობებში უხდებოდა ცხოვრება, არჩევნები კი მოკლებული იყო თავის ჭეშმარიტ დემოკრატიულ არსს.

მდგომარეობა უკეთესობისაკენ, პრინციპში, ბევრად არც დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ შეცვლილა. ხელისუფლებამ და

მთლიანად პოლიტიკურმა სპექტრმა, ფაქტობრივად ყველაფერი გააკეთა ხალხის თვალში არჩევნების ინსტიტუტის დისკრედიტებისათვის.

სალექციო კურსი „არჩევნები და საზოგადოება“ კომპლექსურ ხასიათს ატარებს. განხილული საკითხები დღეისათვის დამკვიდრებული პრაქტიკით გაფანტულია სხვადასხვა სასწავლო დისციპლინების ფარგლებში. მაგალითად, პრობლემატიკა, რომელიც განიხილება მოცემული კურსის თემაში „არჩევნების იდეა დემოკრატიის თეორიებში“ ტრადიციულად მოქცეულია პოლიტიკური ფილოსოფიის, პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიის ფარგლებში. თუმცა ვერ ვიტყვი, რომ ამ კურსების შესწავლის დროს ყურადღების გამახვილება ხერხდება არჩევნების ინსტიტუტის თეორიული გააზრების საკითხებზე.

თემები — „არჩევნების როლი დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემაში“, „არჩევნები არადემოკრატიულ და გარდამავალ საზოგადოებებში“, „არჩევნები და პოლიტიკური მონაწილეობა“ უმეტესად პოლიტიკური მეცნიერების სხვადასხვა შესავალი კურსების ფარგლებში განიხილება, მაგრამ არა ყოველთვის.

თემები — „საარჩევნო პროცესი“ და „საარჩევნო სისტემები“, „საქართველოს საარჩევნო სისტემა“, როგორც წესი, მოქცეულია ზოგადად კონსტიტუციური სამართლის, კონკრეტულად კი, საარჩევნო სამართლის ფარგლებში.

თითოეული ზემოთ აღნიშნული თემის ფარგლებში ფაქტობრივად სხვადასხვა კუთხით შექდება ერთი და იგივე პრობლემატიკა, რომელიც არჩევნებსა და საზოგადოებაში მის ადგილს უკავშირდება. ამ საკითხების ერთი სასწავლო კურსის ფარგლებში განიხილვა შესაძლებლობას იძლევა მთლიანობაში იქნეს გააზრებული არჩევნების ინსტიტუტის მნიშვნელობა, მისი ფუნქციები და როლი თანამედროვე საზოგადოებაში.

წარმოდგენილი სალექციო კურსი, განხილული საკითხების ლოგიკის შესაბამისად, რამდენიმე ნაწილადაა გაყოფილი. თითოეულ ნაწილში მოქცეულია საკითხთა გარკვეული წრე, რომელიც ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და მნიშვნელოვანწილად ერთმანეთიდან გამომდინარეობს. ამავე დროს ყველა ნაწილი, ერთობლიობაში, სხვადასხვა კუთხით ახასიათებს არჩევნების ინსტიტუტს და მისი ყოველმხრივი გააზრების საშუალებას იძლევა.

სალექციო კურსის პირველ ნაწილში — „არჩევნები განვითარების ისტორიული გზა“ — განხილულია არჩევნების ინსტიტუტის ჩამოყალიბებასა და განვითარებასთან დაკავშირებული თეორიული და პრაქტიკული საკითხები. პირველ რიგში, ნაჩვენებია განსხვავება

პირდაპირსა და წარმომადგენლობით დემოკრატიათა შორის, აღწერილია თუ როგორ ჩამოყალიბდა წარმომადგენლობითი დემოკრატია კონცეფცია და აქედან გამომდინარე, როგორ მოხდა არჩევნების ინსტიტუტის გააზრება ახალი დროის პოლიტიკურ თეორიებში.

სალექციო კურსის მეორე თავში განხილულია არჩევნები და საარჩევნო პროცესი XIX საუკუნეში. ეს არის უაღრესად საინტერესო პერიოდი, როდესაც პრაქტიკულად თანამედროვე ხასიათი მიიღო არჩევნების ინსტიტუტმა და საარჩევნო პროცედურებმა. ეს ყველაფერი მიმდინარეობდა მწვავე პოლიტიკური დაპირისპირებისა და ბრძოლის, თეორიული დებულებების პრაქტიკული განხორციელების მცდელობის და საარჩევნო პრაქტიკიდან გამომდინარე, არჩევნების თეორიული გააზრების გაღრმავებისა და დაზუსტების გზით. სწორედ XIX საუკუნის არჩევნების ისტორიის შესწავლა იძლევა შესაძლებლობას არა უბრალოდ დავიმახსოვროთ, არამედ ღრმად გავიაზროთ საარჩევნო პროცესის მრავალი ასპექტი, გავიგოთ მისი ჩამოყალიბების შინაგანი ლოგიკა, ვიცოდეთ, თუ რატომ არსებობს იგი ამ სახით და არა სხვანაირად.

მომდევნო თავი — „დემოკრატია კლასიკური თეორიების გადასინჯვა და არჩევნების როლის ახლებური გააზრება“ — ლოგიკურად გამომდინარეობს წინა თავებიდან. XX საუკუნის დამდევისათვის შეიცვალა როგორც თავად საზოგადოება, ისე არჩევნების ინსტიტუტი. ნათქვამი გასაგები გახდება, თუკი ერთმანეთს შევადარებთ დემოკრატიულ რეჟიმებს XIX საუკუნის დასაწყისში და XX საუკუნის დამდეგს. თავიდან წარმომადგენლობითი დემოკრატია, სხვადასხვა ცენზების არსებობის გამო, ელიტარულ ხასიათს ატარებდა. შემდგომ კი დემოკრატია მასობრივი ხასიათი მიიღო საყოველთაო საარჩევნო უფლებების დამკვიდრებისა და საარჩევნო პროცესში პოლიტიკური პარტიების აქტიური ჩართვის გამო.

გასაგებია, რომ მომხდარი ცვლილებები განსხვავებულ დატვირთვას ანიჭებდა არჩევნების ინსტიტუტს და მოითხოვდა მის ახლებურად გააზრებას. დემოკრატია კლასიკური თეორიები უკვე აღარ შეესაბამებოდა ახალ რეალობას. მოცემულ თავში ნაჩვენებია არჩევნების ინსტიტუტის როლი ელიტიზმის თეორიებში, განხილულია მ. ვებერის პლენისციტური დემოკრატია და ი. შუმპეტერის კონკურენტული დემოკრატია კონცეფციები.

სალექციო კურსის IV თავი წინა თავის გაგრძელებას წარმოადგენს. მასში ნაჩვენებია, თუ როგორ არის წარმოდგენილი არჩევნების ინსტიტუტი დემოკრატიათა თანამედროვე თეორიებში. დემოკრატია

თანამედროვე თეორიებში იგულისხმება XX საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბებული კონცეფციები. ეს თეორიები ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება, მათ ჩამოყალიბებასა და განვითარებას საფუძვლად დაედო როგორც თანამედროვე დემოკრატიის გააზრება, ისე ალტერნატიულ თეორიებთან დისკუსია.

სალექციო კურსის V თავი ეძღვნება იმ პრობლემატიკის განხილვას, რომელიც, უკავშირდება **დემოკრატიისა და არჩევნების საკითხებს XXI საუკუნის დამდეგს**. ესაა დემოკრატიის, როგორც ცივილური ფენომენის გააზრება, არჩევნებთან და საარჩევნო პროცესთან დაკავშირებული ახალი ტენდენციები დემოკრატიულ ქვეყნებში და დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის პრობლემები და პერსპექტივები.

სალექციო კურსის მე-2 ნაწილი — **„არჩევნები და საზოგადოების პოლიტიკური სისტემა“** — აერთიანებს იმ საკითხების გააზრებას, რომლებიც უკავშირდებიან არჩევნების არსსა და სახეებს, არჩევნების როლს დემოკრატიულსა, არადემოკრატიულსა და გარდამავალ საზოგადოებებში. ეს საკითხები გაშუქებულია სალექციო კურსების VII—X თავებში.

სალექციო კურსის VI თავში **„არჩევნების როლი საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში“** ნაჩვენებია არჩევნების ინსტიტუტის არსი და მნიშვნელობა წარმომადგენლობითი სისტემის პირობებში, განხილულია არჩევნების ეფექტიანობის პირობები, ცალკე გამოყოფილია რეფერენდუმი, რომელიც, რიგ შემთხვევებში, წარმოდგება არჩევნების სპეციფიკურ სახეობად. ასევე განხილულია არჩევნების რამდენიმე არაორდინალური თეორია, რომლებიც კარგად აჩვენებენ არჩევნების, როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტის გააზრებასთან დაკავშირებულ სირთულეებს, ისევე როგორც სხვადასხვა ფაქტორების, ერთი შეხედვით, მოულოდნელი კავშირების გამოვლენის მცდელობებს.

სალექციო კურსის VII თავში განხილულია **არჩევნების სახეები და სხვადასხვა კლასიფიკაციები**. ყურადღება გამახვილებულია საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნების დახასიათებაზე.

სალექციო კურსის VIII თავში ნაჩვენებია **არჩევნების როლი დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემაში**. აქ განხილულია არჩევნების მრავალფეროვანი ფუნქციები თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში, თავისუფალი დემოკრატიული არჩევნების ძირითადი პრინციპები და არჩევნების დემოკრატიული ორგანიზების საერთო პრინციპები.

სალექციო კურსის მეორე ნაწილის ბოლო IX თავი ეთმობა **არჩევნების როლსა და ფუნქციების ჩვენებას არადემოკრატიულსა და გარდამავალ საზოგადოებებში**. დემოკრატიის იდეალების მიმზიდვე-

ლობის ზრდასა და დემოკრატიის წარმატებებთან ერთად, არჩევნების ინსტიტუტის აქტიური გამოყენება დაიწყეს თავისი არსით ავტორიტარულმა და ტოტალიტარულმა რეჟიმებმა. ცხადია, არჩევნების ფუნქციები და დანიშნულება ასეთ საზოგადოებაში მკვეთრად განსხვავდება დემოკრატიული არჩევნებისაგან. ცრუკონსტიტუციონალიზმის პირობებში არჩევნები ასრულებს პროპაგანდისტულ-მანიპულატორული, რეჟიმის „დემოკრატიულ დეკორაციას“ და სხვა მსგავს ფუნქციებს, თუმცა, გარკვეულ პირობებში, არჩევნები შეიძლება იქცეს დემოკრატიაზე გადასვლის ინსტრუმენტად. ცალკე განხილვის საგანია არჩევნები გარდამავალ საზოგადოებებში, რომლებიც ავტორიტარიზმსა და დემოკრატიას შორის არიან მოქცეულნი და სხვადასხვა დოზით ახამებენ ამ ორი განსხვავებული პოლიტიკური სისტემის ელემენტებს. ამგვარი რეჟიმი ან შეძლებს დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის დამკვიდრებისკენ შემდგომი ნაბიჯების გადადგმას, ან სხვადასხვა ფორმით დაუბრუნდება ავტორიტარულ მმართველობას. ამგვარ გარდამავალ საზოგადოებას წარმოადგენს თანამედროვე საქართველოს საზოგადოება.

სალექციო კურსის მესამე ნაწილი — „**არჩევნები და პოლიტიკური მონაწილეობა**“ — ეძღვნება არჩევნების, როგორც პოლიტიკური მონაწილეობის ფორმასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვას. X—XII თავებში მოკლედ განხილულია პოლიტიკური მონაწილეობის თეორიები, მონაწილეობის სახეები საარჩევნო კამპანიის დროს, ამომრჩეველთა ქცევის სტრუქტურა და ცვლადები, არჩევნები და პოლიტიკური აპათია, არჩევნები და მობილიზაცია, ასევე — ელექტორალური კულტურის საკითხები.

სალექციო კურსის მეოთხე ნაწილი — „**საარჩევნო პროცესი და საარჩევნო სისტემები**“ — ეთმობა საარჩევნო პროცესის არსისა და ძირითადი ეტაპების, საარჩევნო სისტემებისა და საარჩევნო სისტემის ფუნქციონირების საკითხების განხილვას.

სალექციო კურსის XIII თავში განხილულია **საარჩევნო პროცესის ძირითადი სტადიები**: არჩევნების დანიშვნა და საარჩევნო ოლქების ფორმირება, საარჩევნო ორგანოები და ამომრჩეველთა რეგისტრაცია, კანდიდატების წამოყენება და საარჩევნო კამპანიის წარმართვის ძირითადი საკითხები, ხმის მიცემა და არჩევნების შედეგების შეჯამება. ასევე გაანალიზებულია არჩევნების დაფინანსების საკითხები, საუბარია აბსენტიზმის გამომწვევ მიზეზებსა და დაძლევის ზეგებზე.

სალექციო კურსის XIV თავი ეთმობა **საარჩევნო სისტემების** დახასიათებას მისი ვიწრო მნიშვნელობით, ანუ მასში დაწვრილებით განხილულია

მაჟორიტარული, პროპორციული და შერეული საარჩევნო სისტემები, ასევე გაანალიზებულია საარჩევნო სისტემის გავლენა პოლიტიკურ რეჟიმზე.

სალექციო კურსის XV თავში ცალკეა განხილული **საარჩევნო სისტემის ფუნქციონირების საკითხები**. დახასიათებულია ე.წ. „პოლიტიკური მანქანა“, ამ თვალსაზრისით ნაჩვენებია საარჩევნო ფილტრების (ცენზების) როლი, ყურადღება ექცევა საარჩევნო ინსტიტუტების დისფუნქციების საკითხებს.

სალექციო კურსის ბოლო, მეხუთე ნაწილი — **„არჩევნები საქართველოში“** — ეძღვნება საქართველოში არჩევნების ინსტიტუტთან დაკავშირებული საკითხების განხილვას. XVI თავში — **„საქართველოს საარჩევნო სისტემის ისტორიიდან“** — განხილულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცდილება, რომელიც აისახა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციაში, ასევე საქართველოს საარჩევნო სისტემის ტრანსფორმაცია დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (XX საუკუნის 90-იანი წლების პირველ ნახევარში), ვიდრე ჩამოყალიბდებოდა თანამედროვე საარჩევნო სისტემა. რაც შეეხება არჩევნების ინსტიტუტს საბჭოთა საქართველოში, იგი არ არის ცალკე განხილული, რადგან ამ პერიოდის საქართველოზე მთლიანად ვრცელდება ის, რაც ითქვა არჩევნების ინსტიტუტის როლთან და დანიშნულებასთან დაკავშირებით არადემოკრატიულ საზოგადოებაში.

XVII თავში განხილულია **თანამედროვე საქართველოს საარჩევნო სისტემა**, რომელიც საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციას ემყარება და ჩამოყალიბებულია დღეს მოქმედ საარჩევნო კოდექსში.

სალექციო კურსის ყოველ თავს ერთვის **კითხვები და დავალებები**. მათზე პასუხის გაცემა დაგვეხმარება იმის შემოწმებაში, თუ რამდენად კარგად გვაქვს ათვისებული მოცემული თავის ფარგლებში განხილული საკითხები.

გარდა ამისა, ყოველი თავის ბოლოს რუბრიკით **„რა წაგიკაიხია“** მოცემულია სხვადასხვა ნაშრომის მოკლე ანოტაცია, რომელთა შესწავლაც დაგვეხმარება შესაბამისი საკითხების უფრო ღრმად გააზრებაში.

სალექციო კურსის შესწავლას აადვილებს **დანართები**. ორი მათგანი ლექსიკონია, მათში ახსნილია არჩევნებთან და პოლიტიკურ სისტემასთან დაკავშირებული ძირითადი ცნებები.

დანარჩენი ხუთი დანართი წარმოადგენს მოკლე ცნობარებს, რომლებშიც დახასიათებულია თანამედროვე მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების საარჩევნო სისტემები. ქვეყნები დაჯგუფებულია მათი დემოკრატიული განვითარების დონისა და რეგიონული სპეციფიკის მიხედ-

ვით. შესაბამისად, წარმოდგენილია პოსტსაბჭოური ქვეყნების, აღმოსავლეთი ევროპის ქვეყნების, განვითარებული დემოკრატიული სახელმწიფოების, ლათინური ამერიკისა და აზიის ზოგიერთი ქვეყნის საარჩევნო სისტემები. წარმოდგენილი მასალა საფუძველს ქმნის სხვადასხვა ქვეყნების საარჩევნო სისტემების შედარებითი ანალიზისა და, ასევე, საჭიროების შემთხვევაში, სხვადასხვა ქვეყნების საარჩევნო სისტემების უფრო ღრმად შესწავლისათვის.

საღიქციო კურსის ბოლოში მოცემულია **ლიტერატურის** სია, რომელიც ზოგად წარმოდგენას იძლევა განხილული პრობლემატიკის მეცნიერული შესწავლის არსებულ მდგომარეობაზე და მსურველს შესაძლებლობას აძლევს დამოუკიდებლად და უფრო დაწვრილებით გაეცნოს მისთვის საინტერესო საკითხებს.

I არჩევნები: განვითარების ისტორიული გზა

თ ა ვ ი I

თავისუფალი არჩევნების იდეა წარმოგაგაენლობითი დემოკრატიის კონცეფციაში

„დემოკრატიის“ ცნება ერთ-ერთი უძველესია პოლიტიკური აზრის ისტორიაში. მისი შინაარსი ეპოქიდან ეპოქამდე იცვლებოდა. დემოკრატიის იდეას ჰქონდა აღმავლობისა და დაკეცვის, კრიზისისა და განახლების პერიოდები. თუ ანტიკურ ხანაში დემოკრატიას უფრო ნეგატიურად აფასებდნენ, ახალ დროში მისი გაიდეალება მოხდა და მას უკეთესი მომავლის დიდ იმედებს უკავშირებდნენ.

„ხალხის ხელისუფლება“ — ასეთია დემოკრატიის ყველაზე მოკლე და მარტივი განსაზღვრება. „დემოკრატია ხალხის ხელისუფლებაა, განხორციელებული თავად ხალხის მიერ და ხალხისათვის“, — აღნიშნავდნენ ამერიკელი განმანათლებლები.

თავიდანვე არჩევითობა და ხალხის ხმის მიცემის საფუძველზე გადაწყვეტილებების მიღება იყო დემოკრატიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრინციპი. სწორედ დემოკრატიის ფუნქციონირების ამოცანების გადაწყვეტისას ჩამოყალიბდა და განვითარდა არჩევნების თეორია და პრაქტიკა. არჩევნები დემოკრატიის არა მარტო არსებითი ნიშანი და ატრიბუტია, არამედ მისი ქვაკუთხედი და აუცილებელი პირობაა.

§ 1. პირდაპირი და წარმომადგენლობითი დემოკრატია

პირდაპირი დემოკრატია. ძველი ბერძნული დემოკრატია მრავალ ასპექტში მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა ახალი დროის დემოკრატიისაგან. მისთვის უცნობი იყო წარმომადგენლობის სისტემა. ანტიკური დემოკრატია პირდაპირი მმართველობის სისტემა იყო, რომლის დროსაც მთელი ხალხი, უფრო ზუსტად კი თავისუფალი მოქალაქეების ერთობლიობა კოლექტიური კანონმდებლის როლში გამოდიოდა. ასეთი მმართველობა შესაძლებელი იყო ძველი ბერძნული სახელმწიფოების მცირე ზომების გამო. ეს იყო პოლისი — ქალაქი და მის გარშემო მდებარე სასოფლო მიწები. პოლისის მოსახლეობაში მოქალაქეთა რაოდენობა დაახლოებით 10-20 ათასს არ აღემატებოდა.

ქალაქ-სახელმწიფოებში მოქალაქეები უშუალოდ მონაწილეობდნენ გადაწყვეტილებების მიღებასა და პოლისის საქმეთა მართვაში — მოქალაქეთა არცთუ მცირე ნაწილს ეკავა თავისი სიცოცხლის განმავლობაში რაიმე არჩევითი თანამდებობაც. არ არსებობდა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების გამიჯვნა — ორივე შტო თავმოყრილი გახლდათ აქტიური მოქალაქეების ხელში. პოლიტიკური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი იყო მოქალაქეთა მნიშვნელოვანი აქტიურობა.

პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებაში მოქალაქეთა **პლებისციტური** ანუ **პირდაპირი მონაწილეობა** მოითხოვს ან ფიზიკურ ყოფნას, ან რეფერენდუმის ჩატარებას; ეს კი ზღუდავს მისი გამოყენების შესაძლებლობებს.

პირდაპირი დემოკრატია რომ პრაქტიკულად განხორციელდეს, ამისათვის საჭიროა რამდენიმე პირობის არსებობა:

- პატარა ტერიტორია და მცირერიცხოვანი მოსახლეობა, რათა შესაძლებელი იყოს ყველა მოქალაქის პირდაპირი მონაწილეობა საზოგადოების საქმეთა მართვაში;

- პოლიტიკური პარტიებისა და პოლიტიკური დიფერენციაციის არარსებობა საზოგადოებაში;

- მოქალაქეთა პირადი თავისუფლება (აქვე აღვნიშნავთ, რომ ანტიკური დემოკრატია არ იძლეოდა პიროვნების პირადი თავისუფლების გარანტიას და იგი სახელმწიფოს ნაწილად განიხილებოდა; ასევე ბუნებრივად აღიქმებოდა მონობის არსებობა და თავისუფალი მოქალაქეების წოდებრივი დაყოფა).

უნდა ითქვას, რომ ანტიკური ხანის ცნობილ მოაზროვნეებს სკეპტიკური დამოკიდებულება ჰქონდათ დემოკრატიისადმი, ეწინოდათ „ოხლოკრატიის“ — ინტელექტუალურად არცთუ მაღალ დონეზე მდგომი ბრბოს — ხელისუფლების გაძლიერებისა. დემოკრატიული მმართველობის დროს მათ საჭიროდ მიაჩნდათ მმართველი ელიტის არსებობა და მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებისათვის დემოკრატიული უფლებების მინიჭება, მათი ქონებრივი მდგომარეობისა და პროფესიული ინტერესების შესაბამისად.

პრინციპში, ანტიკური დემოკრატიის შემდგომმა განვითარებამ დაადასტურა მათი დასკვნების სისწორე: დემოკრატია დაბალი წოდების — ფეტების — ხვედრითი წილის გაძლიერების პირობებში სულ უფრო მეტად იქცეოდა ბრბოს მმართველობად, რასაც შემდგომ მოსდევდა ოლიგარქიული ტირანიული გადატრიალებები და დემოკრატიული ინსტიტუტების ლიკვიდაცია.

უშუალო დემოკრატიის ყველაზე არსებითი ნაკლოვანებები შემდეგია:

— მიღებული გადაწყვეტილებების დაბალეფექტიანობა. ამის მიზეზი ერთი მხრივ ისაა, რომ მოსახლეობის ძირითადი მასა არაკომპეტენტურია პოლიტიკურ საკითხებში, მეორე მხრივ კი დაბალია პასუხისმგებლობა თანამდებობის პირებისა, რომელთა მოვალეობასაც ასრულებენ იმავე მოსახლეობის წარმომადგენლები და არა აქვთ პროფესიონალური თვისებები;

— პოპულისტური ღოზუნგების გავრცელების შესაძლებლობა და ტოტალიტარიზმის დამყარების საფრისე. ამის მიზეზია პროპაგანდის მეშვეობით მოსახლეობის ფართო მასეებით მანიპულირების შესაძლებლობა, ასევე თანასწორობის დამყარების მიზნით გამთანაბრებლობისა და პიროვნების თავისუფლების შეზღუდვის ტენდენცია;

— პოლიტიკურ პროცესში მოქალაქეთა უშუალოდ მონაწილეობის ძვირადღირებულება. ძალზე რთულია მოქალაქეთა ნების მუდმივი გამოვლინების მექანიზმის ფუნქციონირების უზრუნველყოფა, რომელიც ოპერატიულად იმოქმედებდა და დროულ რეაგირებას მოახდენდა პოლიტიკური სიტუაციის შეცვლაზე;

— მოსახლეობის ძირითად მასას არ სურს აქტიური მონაწილეობის მიღება ხელისუფლების ფუნქციონირებაში. პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოსახლეობის უმრავლესობის მონაწილეობის უზრუნველყოფა შეუძლებელია სპეციალური იძულებითი ზომების გატარების გარეშე, რადგანაც პოლიტიკური მოღვაწეობა მოითხოვს დროს, უნარსა და ძალისხმევას. ეს ადამიანს ხშირად ჩამოაცილებს ხოლმე სხვა

საქმიანობას, რომელიც უფრო მნიშვნელოვანია მისი პირადი კეთილდღეობისათვის.

დემოკრატიის იდეალების აღორძინება მოხდა ახალ დროში. მართალია, ამ პერიოდში ჩამოყალიბდა წარმომადგენლობითი დემოკრატიის თეორია, მაგრამ ახალი დროის რიგი მოაზროვნეებისა პირდაპირ დემოკრატიას იდეალურად მიიჩნევდნენ. დღეს მრავალი ქვეყნის კონსტიტუციაში შენარჩუნებული რეფერენდუმი და სამოქალაქო ინიციატივა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც წარმომადგენლობითი დემოკრატიის მიერ წარსულიდან მემკვიდრეობით მიღებული პირდაპირი დემოკრატიის ელემენტები.

ახალი დროის ცნობილი მოაზროვნე ჟ. ჟ. რუსო უარყოფდა წარმომადგენლობის პრინციპს და აყალიბებდა პირდაპირი დემოკრატიის თეორიას. მასთან დემოკრატია განიხილება როგორც ხალხის პირდაპირი მმართველობა. ეს თეორია არ ყოფს მოქალაქეებს მმართველებად და მართულებად.

საარჩევნო პროცესის როლი და ფუნქციონალური დანიშნულება „პირდაპირი“ („უშუალო“) დემოკრატიის დროს სპეციფიკურ ხასიათს ატარებდა და მნიშვნელოვნად განსხვავდება წარმომადგენლობითი დემოკრატიის სისტემისაგან, მაგრამ ანტიკური ეპოქის არჩევნების გამოცდილებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის. ძველი საბერძნეთისა და რომისაგან მემკვიდრეობით მივიღეთ საარჩევნო კანონმდებლობის ისეთი მნიშვნელოვანი ელემენტები, როგორიცაა არჩევნების ჩატარების მარეგულირებელი იურიდიული ნორმების წერილობითი დაფიქსირება, არჩევითი თანამდებობების ჩამონათვალი, მკაფიო დროითი შუალედები არჩევნებს შორის, ხმის მიცემის ორი ტიპი: ფარული და ღია. ანტიკურ ხანაში ჩამოყალიბდა აგრეთვე ის ძირითადი კრიტერიუმები, რომლებითაც განისაზღვრება ამომრჩევლებისა და არჩევითი თანამდებობების დაკავების კანდიდატების სამართლებრივი სტატუსი.

წარმომადგენლობითი (რეპრეზენტაციული) დემოკრატია

დემოკრატიის თეორიისათვის ფუნდამენტური მნიშვნელობა ჰქონდა ხალხის წარმომადგენლობის იდეის დამკვიდრებას. დიდ სახელმწიფოებში პირდაპირი დემოკრატია შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ ადგილობრივი თემების დონეზე. თანამედროვე დემოკრატიული მმართველობა ემყარება ხალხის მიერ წარმომადგენელთა არჩევას. წარმომადგენლობის პრინციპის არსი ისაა, რომ პოლიტიკის სფეროში ამომრჩევლები განსაზღვრავენ მიზანს, ხოლო მათ მიერ არჩეული წარმომადგენელი ირჩევს ამ მიზნის მისაღწევად მისი აზრით ყველაზე მიზანშეწონილ გზას.

XVIII საუკუნეში წარმომადგენლობითი დემოკრატიის კონცეფციის შემუშავებიდან ლოგიკურად გამომდინარეობდა თავისუფალი არჩევნების იდეის დამკვიდრება(ც. ქალაქი-პოლისებისგან განსხვავებით. ერი-სახელმწიფოს ფარგლებში ხალხის ხელისუფლების განხორციელება შესაძლებელი იყო მხოლოდ არჩეული წარმომადგენლების მეშვეობით და ამიტომ ეწოდება მას წარმომადგენლობითი დემოკრატია.

წარმომადგენლობითი დემოკრატია ემყარება სახელისუფლო სტრუქტურებისა და პირების არჩევითობას, რაც ხორციელდება გარკვეული წესების შესაბამისად და საარჩევნო სისტემის ფარგლებში.

ამერიკელი პოლიტოლოგი ლ. დაიმონდი ასახელებს წარმომადგენლობითი დემოკრატიის არსებობის სამ პირობას:

- არაძალადობრივი, პატიოსანი და ყოვლისმომცველი კონკურენცია პოლიტიკურ პარტიებსა და მოქალაქეებს შორის ნებისმიერი პოსტის მოსაპოვებლად ყველა სახელისუფლო სტრუქტურაში;

- მასების თანასწორი პოლიტიკური მონაწილეობის მაღალი დონე რეგულარულსა და კანონიერ არჩევნებში, როდესაც არც ერთი სოციალური ჯგუფი არაა მოკლებული ასეთი მონაწილეობის უფლებას;

- სამოქალაქო და პოლიტიკური თავისუფლებების მაღალი დონე და ფართო სპექტრი, რაც შესაძლებლობას იძლევა უზრუნველყოფილი იქნეს პოლიტიკური კონკურენციისა და პოლიტიკური მონაწილეობის მთლიანობა.

მმართველობის ფორმას, რომლის დროსაც პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს უშუალოდ იღებენ მოქალაქეები, ეწოდება პირდაპირი ანუ მონაწილეობის დემოკრატია.

მმართველობის ფორმას, რომლის დროსაც მოქალაქეები გადაწყვეტილებათა მიღების უფლებას ახორციელებენ არა პირადად, არამედ წარმომადგენლების მეშვეობით, რომელთაც ისინი ირჩევენ და რომლებიც მათ წინაშე არიან პასუხისმგებელნი, ეწოდება წარმომადგენლობითი ანუ რეპრეზენტაციული დემოკრატია.

წარმომადგენლობითი დემოკრატიის საერთო ნიშნების მიხედვით შეიძლება გამოიყოს შემდეგი:

- პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მაღალი ყვექტიანობა, რაც მიიღწევა პროფესიონალი პოლიტიკოსების მოღვაწეობის შედეგად;

- პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა. გზა ეკატება პოპულისტურ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც უპრაველესობის ამწუთიერი სურვილებიდან გამომდინარეობენ;

— პოლიტიკური სისტემის რაციონალური ორგანიზაცია. წარმომადგენლობით დემოკრატიას შეუძლია უზრუნველყოს შრომის დანაწილება პოლიტიკურ სფეროში;

— გადაწყვეტილების მიმღები პირების პასუხისმგებლობა ამომრჩეველთა წინაშე მათ ავალდებულებს, კარგად მოიფიქრონ ყოველი თავიანთი გადაწყვეტილება.

უდავო ღირსებებთან ერთად, რიგი მკვლევარებისა გამოყოფენ წარმომადგენლობითი (რეპრეზენტაციული) დემოკრატიის სუსტ მხარეებსაც:

— მოსახლეობის უმრავლესობის ხელისუფლებისაგან გაუცხოების მაღალი ხარისხი, რადგანაც წარმომადგენლობითი დემოკრატიის კონცეფციების თანახმად, მოქალაქეთა მიერ ნების გამოხატვა მხოლოდ არჩევნების დროს ხდება. არჩევნებს შორის პერიოდებში კი არჩეული ორგანოები სრულიად დამოუკიდებელი არიან;

— მმართველობის ორგანოების მოწყვეტა მოქალაქეთა ძირითადი მასისაგან. წარმომადგენლობითი ორგანოების ფორმირების და ფუნქციონირების რთული სისტემა მოხელეთა დიდ რაოდენობას მოითხოვს, რაც ბიუროკრატიზაციას იწვევს. გარდა ამისა, რიგ ჯგუფებს (მაგალითად, მსხვილ კაპიტალს) უფრო ძლიერი ზეგავლენა აქვს ხელისუფლების ორგანოების ფორმირებაზე, რასაც მმართველობის სისტემის ოლიგარქიზაცია მოსდევს;

— ხელისუფლების სუსტი ლეგიტიმაცია, როცა მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაუცხოებულია გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესისაგან. მოქალაქეთა პოლიტიკური თანასწორობა შეზღუდულია საკანონმდებლო ორგანოების ფართო უფლებამოსილებათა სასარგებლოდ;

— პოლიტიკური მანიპულირების შესაძლებლობა. მიიღება გადაწყვეტილებები, რომლებიც არ ასახავენ მოსახლეობის უმრავლესობის ნებას. სანამ „ხალხის ნება“ ხელისუფლების ორგანოების ფორმირების რთულ სისტემას და საფეხურებს გაივლის, იგი გვარჩინად შეიძლება შეიცვალოს.

§ 2. ხალხის წარმომადგენლობის კონცეფციები

ხალხის წარმომადგენლობის თეორია. ხალხის წარმომადგენლობის კონცეფციაში ერთმანეთს ორგანულად დაუკავშირდა XVII-XVIII საუკუნეებში შემუშავებული იდეები. ხალხის სუვერენიტეტის

თეორიის თანახმად, ხელისუფლების მთავარი წყარო ხალხია. თ.ჰობსმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ხალხი გადასცემს სახელმწიფოს წესრიგის დამყარების უფლებას („მოქალაქეობის შესახებ“, „ლევიათანი“), ე. წ. რუსომ კი შემდეგ ჩამოაყალიბა საზოგადოებრივი ხელშეკრულების კონცეფცია („საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ, ანუ პოლიტიკური უფლების პრინციპები“). საზოგადოებასა და სახელმწიფოს შორის ხელშეკრულებითი ურთიერთობის კონცეფცია გაფორმდა პირველ კონსტიტუციებშიც.

ხელშეკრულების თეორიის ზოგიერთ ვარიანტში (ჰობსი) არჩევნები ერთჯერადი აქციის სახით განიხილებოდა — ხელისუფლების წარმოშობის დროს, როდესაც ხდებოდა მისი არჩევა საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგად. შემდგომში სუვერენს ეკუთვნის აბსოლუტური ხელისუფლება, ხალხი კი ფაქტობრივად მოკლებულია ხელისუფლებასზე შემდგომ ზეგავლენას.

სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულებითი თეორიის ის ვარიანტები, რომლებიც აღიარებენ „ხალხის ნების“ („ხალხის სუვერენიტეტის“) უზუნაესობას, არჩევნებს განიხილავდა ხალხის ნების გამოვლენის მარეგულირებელი მექანიზმის სახით. ეს ლოგიკა ყველაზე მკაფიოდ გამოხატეს ე.წ. რუსომ და ტ.პეინმა.

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიიდან გამომდინარეობს წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ორი უმნიშვნელოვანესი იდეა:

- არც ერთ ადამიანს უფლება არა აქვს მართოს სხვა ადამიანი ამ უკანასკნელის თანხმობის გარეშე;
- რადგან თითოეულ ცალკე აღებულ ინდივიდს არ შეუძლია უშუალოდ მონაწილეობდეს სახელმწიფოს მართვაში, ამიტომ მოსახლეობის სხვადასხვა კატეგორიის ინტერესები ხელისუფლების სისტემაში წარმოდგენილი უნდა იყოს განსაკუთრებული პირების მეშვეობით, რომელთაც მიცემული აქვთ შესაბამისი პრეროგატივები და უფლებები.

ხალხის წარმომადგენლებისათვის ხელისუფლებითი ურთიერთობის დელიკირება ხდება დემოკრატიული პროცედურის — პოლიტიკური ხელისუფლების ორგანოებში არჩევნების გზით.

ინგლისელი ფილოსოფოსი და იურისტი **აქრემია ბენტამი (1748–1832)** წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ფორმას საუკეთესოდ მიიჩნევდა: საყოველთაო და თანასწორი საარჩევნო უფლების საფუძველზე, ხალხი ირჩევდა თავის წარმომადგენლებს ერთპალატიან პარ-

ლამენტში. ის პარლამენტარები, რომლებიც ვერ გაამართლებდნენ ამომრჩეველთა ნდობას უნდა გაეწვიათ და უნდა დამდგარიყო მათი იურიდიული პასუხისმგებლობის საკითხი.

აშშ-ის სახელმწიფოსა და კონსტიტუციის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ჯეიმს მედისონი ერთმანეთისგან განასხვავებდა დემოკრატიასა და რესპუბლიკას. დემოკრატიას იგი განსაზღვრავდა როგორც პატარა ერთობას ან სახელმწიფოს, მცირერიცხოვანი მოქალაქეებით, რომლებიც დრჰდადრო იკრიბებიან, რათა თვითონ შეასრულონ მმართველობის ამოცანები. რესპუბლიკა კი არის ქვეყანა, რომელშიც კანონებს ქმნიან და აღასრულებენ ხალხის მიერ არჩეული წარმომადგენლები. რესპუბლიკაში მთელ უფლებამოსილებას ხალხი გადასცემს ხელისუფლებას. წარმომადგენლები, რომლებიც ხელისუფლებას განაგებენ, ასრულებენ თავიანთ სამუშაოს დათქმული დროის მანძილზე ან არაკეთილსინდისიერი საქციელის ჩადენამდე. მედისონი დაბეჯითებით მოითხოვდა, რომ ხელისუფლების მოხელეები არჩეული ყოფილიყვნენ საზოგადოების დიდი ნაწილის და არა მცირე ჯგუფების მიერ. „თუ ასე არ მოხდა, ამბობს მედისონი, — საერთო კეთილდღეობის ნაცვლად ხელისუფლება ვიწროჯგუფურ ინტერესებს მოემსახურება.

წარმომადგენლობის თეორიის მნიშვნელობა, სხვა ყველაფერთან ერთად, ისეცაა, რომ შესაძლებელს ხდის მმართველობის დემოკრატიული და რესპუბლიკური ფორმების სივრცით გაფართოებას. როგორც ზემოთ ითქვა, პირდაპირი დემოკრატია, რომელიც გულისხმობდა ყველა მოქალაქის მონაწილეობას რამდენიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღებაში, შესაძლებელი იყო მხოლოდ შედარებით პატარა წარმონაქმნებში, როგორიც იყო ძველი ბერძნული პოლისი (საშუალოდ 10 ათასი მოქალაქით). ცხადია, რომ თანამედროვე ეროვნული სახელმწიფო, რომლის მოსახლეობაც ზოგჯერ ათეულობით და ასეულობით მილიონ ადამიანს ითვლის, უშუალო დემოკრატიის მოდელს ვერ მიიღებს. სწორედ წარმომადგენლობის ინსტიტუტმა გახადა შესაძლებელი მმართველობის რესპუბლიკური ანუ დემოკრატიული ფორმის დამკვიდრება ეროვნული სახელმწიფოს მასშტაბით.

წარმომადგენლობითი დემოკრატია გულისხმობს ელიტის ფორმირების განსაკუთრებულ წესს და მასზე კონტროლის უზრუნველყოფას. წარმომადგენლობის იდეის თანახმად, ხელისუფლების წარმომადგენლობით ორგანოებში მყოფი პირები სიცოცხლის ბოლომდე კი არ არიან არჩეული, არამედ გარკვეული, კონსტიტუციაში ზუსტად დაფიქსირებული ვადით. დემოკრატიის თეორიის კიდევ ერთი აუცილებელი ელემენტი გახდა არჩეული წარმომადგენლის პერიოდული ანგარიშვალდებულება ამომრჩეველთა წინაშე. ეს

ბუნებრივიცაა, თუ დემოკრატია ხალხის თვითმმართველობას ნიშნავს. მაშინ საკმარისი არაა, რომ სახელმწიფო თანამდებობის პირები ხალხის მიერ იყვნენ არჩეულნი, თუნდაც საყოველთაო კენჭისყრის მეშვეობით, ისინი, ამავე დროს, პერიოდულად ანგარიშს უნდა აბარებდნენ ხალხს თავიანთი მოქმედების გამო. ხელისუფლებაში მყოფი ყოველი პიროვნება პასუხისმგებელი უნდა იყოს თავისი ამომრჩევლის წინაშე და, პერიოდულად, მკაცრად დადგენილ ვადაში უნდა ხდებოდეს მათი ხელახალი არჩევა. გარდა ამისა, ელიტის წარმომადგენლების დემოკრატიული არჩევა გულისხმობს ამომრჩეველთა პასუხისმგებლობას საზოგადოების წინაშე თავისი არჩევანის გამო.

დემოკრატიის ლიბერალური თეორია. იგი ჩამოყალიბდა წარმომადგენლობითი დემოკრატიის კონცეფციის სახით. ანგლოსაქსური ტრადიციის საფუძველზე. დემოკრატია განიხილება როგორც პასუხსაგები და კომპეტენტური მმართველობა, ამასთან, ლიბერალური მორალის მიხედვით, პასუხისმგებლობის პრინციპი დომინირებს თანამონაწილეობის პრინციპზე.

ლიბერალიზმის კლასიკურ თეორიას საფუძველად დაედო თავისუფლების ახლებური გააზრება, რომლის შესახებაც საუბრობდა მაგალითად, რესტავრაციის ეპოქის ფრანგი მკვლევარი ბენჯამენ კონსტან დერებეკი. იგი განასხვავებდა თავისუფლების „ძველსა“ და „ახალ“ გაგებას.

თავისუფლების ძველი გააზრება გულისხმობდა უმაღლესი ხელისუფლების კოლექტიური, ერთობლივი განხორციელების შესაძლებლობას, უმნიშვნელოვანესი საკითხების საჯარო განხილვას, კანონების კენჭისყრას, მაგისტრატების პასუხისმგებლობას. ამასთან, ინდივიდი მთლიანად ემორჩილება საჯარო ხელისუფლებას: თავისუფლების ძველ გააზრებაში არ შედის არც სამოქალაქო თავისუფლება, არც სინდისის თავისუფლება. ინდივიდი თითქმის სუვერენია სახელმწიფოს საქმეებში, მაგრამ ყრძო საქმეებში იგი მონურ ვითარებაში რჩება.

თავისუფლების ახალი გააზრება, ამის საპირისპიროდ. გულისხმობს არა იმდენად მოქალაქეთა უშუალო მონაწილეობას სახელმწიფოს მართვაში, რამდენადაც მათ მორჩილებას მხოლოდ კანონებისადმი, მათი პირადი დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას. თავისუფლების ახალ გააზრებაში მთავარი ხდება ინდივიდუალური თავისუფლება.

თავისუფლების ამ ახლებური შინაარსიდან გამომდინარე, ლიბერალურ-დემოკრატიულ ტრადიციაში მთავარია ინდივიდები,

მათი მეტოქეობა, არჩევანის თავისუფლება. ხელისუფლების წყაროა ხალხი. იგი თავის ნებას გამოხატავს არა პირდაპირ, არამედ — წარმომადგენლების მეშვეობით, რომელთაც უფლებამოსილება გარკვეული ვადით ენიჭებათ. მმართველობაში არიან ჩაბმულნი საგანგებოდ მომზადებული ადამიანები, მაგრამ, ამავე დროს, მათი საქმიანობა იმდენად არის ეფექტიანი, რამდენადაც ეყრდნობა მოსახლეობის უმრავლესობის მხარდაჭერას.

ურთიერთობა ხალხის წარმომადგენლებსა და ხალხს შორის განისაზღვრება კონსტიტუციით და ემყარება უფლებამოსილებებსა და ნდობას. კონსტიტუციაში შეტანილია იმ უფლებამოსილებათა ჩამონათვალი, რომელთაც ხალხი გადასცემს თავის რჩეულებს და მათ მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე დაწესებულია პასუხისმგებლობის ზომა.

ლიბერალური დემოკრატია მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა ადამიანის გათავისუფლების საქმეში. ამავე დროს, დემოკრატიის ეს მოდელი, კლასიკური ვარიანტით წარმოდგენილი, ძალზე შორსაა ხალხის ხელისუფლების იდეალისაგან. ლიბერალური დემოკრატია, ისევე როგორც წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ნებისმიერი ფორმა, ავიწროებს ამომრჩეველთა უფლებებს, საშუალებას არ აძლევს მათ აქტიური ზეგავლენა მოახდინონ პოლიტიკაზე, გააკონტროლონ სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობა. ხოლო თავად წარმომადგენლობითი ხელისუფლების ორგანოების არჩევნები შეიძლება ატარებდეს შემთხვევით, ფორმალურ და არაკომპეტენტურ ხასიათს, რაც განისაზღვრება ხმის მიცემის მომენტში ამომრჩეველებისათვის დამახასიათებელი განწყობილებითა და ემოციებით.

ლიბერალურ-დემოკრატიული და რადიკალურ-დემოკრატიული თეორიების დაპირისპირება დემოკრატიისა და არჩევნების როლის გააზრების საკითხში. წარმომადგენლობითი სისტემის და, აქედან გამომდინარე, არჩევნების ინსტიტუტის დამკვიდრება, პირველ რიგში, უკავშირდება ლიბერალურ-დემოკრატიული თეორიის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას. ლიბერალურ-დემოკრატიული თეორია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ადამიანის თავისუფლების გარანტიების შექმნას. მისთვის მისაღები იყო „შეზღუდული სახელმწიფო“, სახელმწიფო „ლამის დარაჯი“.

ასეთი სახელმწიფო შეუძლებელია ადამიანთა შორის ხელშეკრულების გარეშე, ხოლო სახელმწიფო წარმომადგენლებს მოსახლეობა ირჩევს. მაშასადამე, აქ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ელექტორალურ

პროცესს და რეპრეზენტაციულ დემოკრატიას, რომლის დროსაც ამორჩეული წარმომადგენლები შეზღუდულნი არიან თავისი სინდისითა და კონსტიტუციით (თავისუფალი მანდატი). თავისუფლება ასეთ სახელმწიფოში შეზღუდულია მხოლოდ კანონით, ხოლო თავად სახელმწიფო (იმისათვის, რომ არ მოხდეს სახელმწიფო ხელისუფლების უზურპაცია ცალკეული ორგანოებისა და ადამიანების მიერ) უნდა აიგოს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის მიხედვით. ხმის მიცემის დროს საკითხი წყდება ხმათა უმრავლესობის მიხედვით, ამასთან მას ემატება უმცირესობის უფლებათა დაცვის პრინციპი.

ლიბერალური დემოკრატიის მოდელს დაუპირისპირდა რადიკალურ-დემოკრატიული კონცეფციები. ასეთი იყო ჟან-ჟაკ რუსოს (1712—1778) კოლექტივისტური დემოკრატიის თეორია. რადიკალურ-დემოკრატიული კონცეფციების თანახმად სახელმწიფო, რომელიც ხელშეკრულების საფუძველზე წარმოიშობა, ხელმძღვანელობს საზოგადოებრივი ფასეულობებით, რომელთა მატარებლადაც გამოდის ხალხი, სახელმწიფო შეზღუდულია „ხალხის სუვერენიტეტით“. ადამიანის თავისუფლება შეიძლება უზრუნველყოფილი იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც თავისუფალია ხალხი, რომელიც კანონებს კარნახობს სახელმწიფოს. მთავრობა ღებულობს მხოლოდ აღმასრულებელ ხელისუფლებას, ხოლო საკანონმდებლო ხელისუფლება თავად ხალხმა უნდა განახორციელოს კანონების პირდაპირი განხილვისა და მიღების გზით (პლებისციტი). სახელმწიფო ხელმძღვანელობს ხალხის საერთო ინტერესებით, რაც არ წარმოადგენს კერძო ინტერესების ჯამს. ხალხის ერთიანობა გამოდის პოლიტიკური ცხოვრების ორგანიზაციის უმნიშვნელოვანესი პრინციპის სახით, ხოლო დემოკრატიული მონაწილეობის ფორმას აქ პირდაპირი დემოკრატია წარმოადგენს. ისინი, რომლებიც მართავენ სახელმწიფოს, აღჭურვილნი არიან ხალხის მანდატით და პასუხისმგებელნი არიან მათ წინაშე (იმპერატიული მანდატი). ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, უმცირესობის მორჩილება უმრავლესობისადმი ერთიანი ნების გარეგანი გამოხატულებაა, რაც პრინციპულად მოითხოვს საერთო თანხმობას.

ლიბერალურ-დემოკრატიული თეორია	რადიკალურ-დემოკრატიული თეორია
წარმომადგენლობითი დემოკრატია, არჩევნები	პირდაპირი დემოკრატია
თავისუფალი მანდატი	იმპერატიული მანდატი

3. არჩევნები და საზოგადოება

უმცირესობის უმრავლესობისადმი
მორჩილება, უმცირესობის უფლებ-
ების დაცვასთან ერთად

უმცირესობის მორჩილება
უმრავლესობისადმი

**ხალხი და წარმომადგენლები: ურთიერთობის კონცეფცი-
ები.** წარმომადგენლობითი დემოკრატიის თეორიაში ერთ-ერთი
ცენტრალური ადგილი უკავია ელექტორატისა და სახელმწიფო ხელი-
სუფლების ორგანოებში არჩეული ხალხის წარმომადგენლების ურთი-
ერთდამოკიდებულების საკითხს.

წარმომადგენლობის არსის თაობაზე თანდათანობით ჩამოყალიბდა
და დღეისათვის არსებობს ოთხი ძირითადი მიდგომა, რომელთა თანახმადაც
არჩეული წარმომადგენლობითი ორგანოს წევრები არიან „ამომრჩეველთა
მსახურები“, „ხალხის მეურვეები“, „პარტიის ნების გამტარებელი“,
„საზოგადოების სარკე“. მოკლედ განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ამომრჩეველთა მსახურები. ამ მიდგომის თანახმად პარლამენტარი მოქმედებს ან მთლიანად საარჩევნო ოლქის ინტერესების, ან საარჩევნო ოლქის მოსახლეობის ყველაზე გავლენიანი ჯგუფების ინტერესების შესაბამისად. ნებისმიერ შემთხვევაში პარლამენტარების პოზიცია ადგილობრივი პრობლემატიკითაა განპირობებული. წარმომადგენლობისადმი ასეთი მიდგომა განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული აშშ-ში, სადაც ითვლება, რომ კონგრესმენებმა „სახლში ბეკონი უნდა მოიტანონ“ — სამთავრობო შეკვეთების, სუბსიდიებისა და კონტრაქტების სახით. ისინი შესაბამისადაც მოქმედებენ და ცდილობენ აჯობონ სხვა შტატებისა და საგრაფოების წარმომადგენლებს. თუკი რაიმე საკითხთან დაკავშირებით საარჩევნო ოლქში არსებობს მკაფიო და მეტ-ნაკლებად ერთსულოვანი აზრი, მაშინ კონგრესის წევრს დამოუკიდებელი პოზიცია მანდატის ფასად შეიძლება დაუჯდეს, მაგრამ ეს მხოლოდ მომდევნო არჩევნების დროს მოხდება. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამომრჩეველთა ამგვარი ერთსულოვნება საკმაოდ იშვიათი მოვლენაა. ეს შესაძლებლობას აძლევს ამერიკელ კანონმდებლებს შეინარჩუნონ გარკვეული ავტონომია და, უფრო მეტიც, აქტიური ზემოქმედება მოახდინონ თავიანთი ოლქის საზოგადოებრივ აზრზე.

თავის ამომრჩეველებზე დეპუტატების მკაცრი დამოკიდებულების მომხრე იყო კ.მარქსი. სწორედ ამიტომ ეგალიტარულ-ავტორიტარული რეჟიმების უმრავლესობა ფორმალურად ემხრობოდა პარლამენტართა გამოწვევის უფლებას და აღიარებდა „იმპერატიულ მანდატს“.

რადგანაც პარლამენტები დეკორატიულ ელემენტს წარმოადგენდნენ, ეს არანაირად არ აისახებოდა მათი საქმიანობის ეფექტიანობაზე. დემოკრატიზაციის პირობებში ვითარება შეიცვალა. ცხადი გახდა, რომ ამომრჩევლებისაგან დამოუკიდებლობას სრულიად მოკლებულ პარლამენტარებს უბრალოდ არ შეუძლიათ თავიანთი მოვალეობის შესრულება. „ხალხის სამსახური“ აუცილებელია. მაგრამ იგი შეესებოდა უნდა იყოს წარმომადგენლობისადმი სხვა მიდგომებითაც.

ხალხის მეურვე. პარლამენტარისადმი, როგორც ხალხის მეურვისადმი, მიდგომამ თავისი კლასიკური გამოხატულება პოვა ინგლისელი კონსერვატორი მოაზროვნისა და პოლიტიკოსის ედმუნდ ბიორკის ამომრჩევლებისადმი მიმართვაში (1774 წ.): „პარლამენტი — ესაა არა სხვადასხვა და ერთმანეთისადმი მტრული ინტერესების წარმომადგენელთა საკრებულო, სადაც ამ ინტერესებს იცავენ მათი აგენტები საკრებულოს ყველა სხვა წევრის მიმართ, პარლამენტი — ერთიანი ერის დამოუკიდებელი ასამბლეაა, ერთიანი ინტერესით, რაც საერთოა ყველასთვის; აქ მთავარია არა ადგილობრივი მიზნები, არამედ საერთო კეთილდღეობა“.

წარმომადგენლობისადმი ამგვარი მიდგომა მნიშვნელოვნად აფართოებს პარლამენტართა ავტონომიას, მათ შესაძლებლობა ეძლევათ საზოგადოებრივი აზრის პასიური ამსახველები კი არ იყვნენ, არამედ შეასრულონ საზოგადოებრივი აზრის ლიდერების როლი. ეს მიდგომა დომინირებდა XIX საუკუნეში და დღემდე ინარჩუნებს თავის პოზიციებს, განსაკუთრებით დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში. თუმცა, „ხალხის მეურვეობა“ გაცილებით უფრო ძნელი გახდა მას შემდეგ, რაც წარმოიშვა იმავე როლზე პრეტენზიის მქონე მასობრივი პარტიები.

პარტიის ნების გამტარებლები. პარტიის ნების გამტარებლების სახით პარლამენტარები განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოდიან ეგალიტარულ-ავტორიტარული და პოპულისტური რეჟიმების პირობებში. მაგრამ ამგვარი მიდგომა უცხო არაა ლიბერალური დემოკრატიისთვისაც, განსაკუთრებით იქ, სადაც არსებობს პროპორციული საარჩევნო სისტემა. წარმომადგენლობის აღნიშნული კონცეფციის მომხრეებს შემდეგი არგუმენტები მოაქვთ: არჩევნებში ერთმანეთს ეჯიბრებიან არა პიროვნებები, არამედ პარტიული პროგრამები; მაშასადამე, არჩევას პარლამენტარი, პირველ რიგში პარტიას უნდა უმაღლოდეს. მაშ რატომ უნდა ჰქონდეს მას არჩევის შემდეგ პარტიული დისციპლინის უგულვებლყოფის უფლება?

ეს კითხვა მოკლებული არაა ჭეშმარიტებას, მაგრამ მისი ეჭვიანობა დაყენება შეიძლება სხვა კითხვების მეშვეობით: პარლამენტარი

ერთგული უნდა იყოს პარტიული ხელმძღვანელობის მიმდინარე პოლიტიკური ხაზისა თუ პარტიული პროგრამისა (ეს ორი რამ კი არცთუ იშვიათად ერთმანეთს არ ემთხვევა). როგორ უნდა მოიქცეს პარლამენტარი იმ შემთხვევაში, თუკი ერთმანეთს დასცილდა პარტიის ადგილობრივი ორგანოს (რომელმაც პრინციპში გადამწყვეტი როლი შესრულა მის არჩევაში) და პარტიის ხელმძღვანელობის პოზიციები? როგორ უნდა მოიქცეს პარტიის გათიშვის შემთხვევაში? ეს კითხვები ჩიხში შეგვიყვანს, თუკი პარლამენტარს მხოლოდ და მხოლოდ პარტიის ნების გამტარებლად მივიჩნევთ. მაგრამ თუკი დავუშვებთ პარლამენტარის დამოუკიდებლობას პარტიული ხელმძღვანელობისაგან, საკითხი გაადვილდება. თუმცა, ამ დამოუკიდებლობას დაცვა სჭირდება მძლავრი „ყოვლისმომცველი“ პარტიებისაგან. ამ ამოცანის გადაწყვეტას პარლამენტარები უკეთესად ახერხებენ, თუკი გააჩნიათ გარკვეული პოლიტიკური რესურსები — მაღალი პიროვნული პრესტიჟი, არიან ინფორმირებულნი და კომპეტენტურნი.

საზოგადოების სარკე. საზოგადოების სარკეს, პრინციპში, მთლიანად პარლამენტი წარმოადგენს, დემოკრატიის ყველა მოდელი პარლამენტს საზოგადოების სარკის ფუნქციას აკისრებს, თითოეული წევრი ამ ორგანოში კი ამ საერთო სურათის შექმნას ემსახურება. იგივეს აღიარებენ ავტორიტარული რეჟიმებიც. საბჭოთა კავშირში პარლამენტის შემადგენლობისათვის დადგენილი იყო პროცენტული მაჩვენებლები, იმისათვის, რომ „ზუსტად“ ყოფილიყო წარმოდგენილი საზოგადოების ყველა ფენა თავისი „სოციალური წონის“ შესაბამისად. მაგრამ ამ სურათს ამახინჯებდა ის ფაქტი, რომ „საკანონმდებლო კორპუსის“ დაახლოებით 30%-ს შეადგენდნენ უმადლესი პარტიული და სახელმწიფოებრივი მუშაკები, რომლებისთვისაც მანდატები სიცოცხლის ბოლომდე იყო უზრუნველყოფილი, თუკი ისინი თავიანთ პოზიციებს არ დაკარგავდნენ ხელისუფლებაში.

„საზოგადოების ზუსტი სარკის“ შექმნის საქმეში ვერც ლიბერალურმა დემოკრატებმა მოიპოვეს წარმატება. პარლამენტის წევრები, როგორც წესი, საშუალო ფენის წარმომადგენლები არიან და უდიდეს უმრავლესობას მამაკაცები შეადგენენ. ამასთან ისინი თავისი ამომრჩევლებისგან განსხვავდებიან განათლების დონით. უმეტესწილად პარლამენტში დომინირებენ მეწარმეები, იურისტები და თავისუფალი პროფესიების წარმომადგენლები, რომლებიც ერთიანდებიან „მენეჯერების და პროფესიონალების“ კატეგორიაში.

ამრიგად, საკითხავია, საერთოდ შესაძლებელია თუ არა საზოგადოებისადმი პარლამენტის „სარკისებური“ შესაბამისობის“ მიღწევა. თანამედროვე საზოგადოებები ძალზე რთული და მრავალფეროვანია,

ხოლო ცალკეული ჯგუფების პოლიტიკური რესურსები ძალზე არათანაბარია იმისათვის, რომ თავისუფალი არჩევნების შედეგად ჩამოყალიბდეს პარლამენტი ყოველი სოციალური ფენის წარმომადგენლობის პრინციპით. მაგრამ ცხადია ისიც, რომ პარლამენტში დიდი სოციალური ფენების სათანადო წარმომადგენლობის არქონის შემთხვევაში, ამ ფენებში შეიძლება წარმოიშვას უნდობლობა სახელმწიფოსადმი, რაც, თავის მხრივ, დესტაბილიზაციის ფაქტორი შეიძლება გახდეს.

სხვადასხვა პარლამენტების პრაქტიკულ საქმიანობაში აქცენტი წარმომადგენლობისადმი სხვადასხვა მიდგომებზე კეთდება. ამ საკითხზე განსხვავებულია პარლამენტართა ინდივიდუალური პოზიციებიც. დასკვნა კი შემდეგი შეიძლება გაკეთდეს: პარლამენტის მუშაობა ეფექტიანი შეიძლება იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი წევრები არა რომელიმე ერთ, არამედ სხვადასხვა მიდგომებს იზიარებენ. აქ პლურალიზმი არა მარტო სასურველი, არამედ აუცილებელიცაა.

ვის წარმოადგენს არჩეული პარლამენტარი? იმისდა მისევედით, თუ საზოგადოებაში წარმომადგენლობის რომელი კონცეფციაა მიღებული, შესაძლებელია პასუხის რამდენიმე ვარიანტი, მათ შორის რამდენიმესი ერთდროულადაც:

- პარლამენტარი წარმოადგენს გარკვეული სოციალური ფენებისა და ერთობების ინტერესებს;
- პარლამენტარი წარმოადგენს ერს მთლიანად და ერთდროულად სოციალურ ფენას, ეთნიკურ ან რელიგიურ ერთობას;
- პარლამენტარი წარმოადგენს ოლქის ყველა ამომრჩევლის ინტერესებს;
- პარლამენტარი წარმოადგენს იმ ამომრჩევლების ინტერესებს, რომელთაც შას ხმა მისცეს;
- პარლამენტარი წარმოადგენს თავის პარტიასა და მის პროგრამას.

მოცემული საზოგადოების მიერ აღიარებული წარმომადგენლობით ურთიერთობათა კონცეფცია აისახება საკონსტიტუციო ხასიათის დოკუმენტებში. წარმომადგენლობის კონცეფციის არჩევის უმთავრესი ფაქტორია სამოქალაქო საზოგადოების სიმწიფის ხარისხი და შესაბამისი პარტიული სისტემის განვითარების დონე. საზოგადოებაში მიღებული წარმომადგენლობის კონცეფცია თავის მხრივ საფუძვლად ედება საარჩევნო სისტემის ფორმას.

წარმომადგენლობის კონსეფციების შორმდრეხის ისტორიიდან. ისტორიულად ჩამოყალიბდა ხალხისა და მათი წარმომადგენლების რამდენიმე კონცეფცია:

ფაქტობრივი წარმომადგენლობის თეორია სათავეს იღებს ინგლისში. პარლამენტის წევრები წარმომადგენენ არა უბრალოდ მოსახლეობის ცალკეულ ჯგუფებსა და ფენებს, არამედ მი.ლიანად ერს. ამიტომ მნიშვნელობა არა აქვს თუ ვისგან და სად აირჩევენ მათ.

ვოკები, რომელთაც აღნიშნული თეორია ჩამოაყალიბეს, დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ პარლამენტის წევრები არჩევის შემდეგ არ უნდა ყოფილიყვნენ დამოკიდებულნი თავიანთ ამომრჩევლებზე. ამ კონცეფციის არსი კარგად გადმოსცა ედმუნდ ბიორკმა 1774 წელს ბრისტოლში ამომრჩევლების წინაშე თავის ცნობილ გამოსვლაში. ამომრჩევლებისა და პარლამენტარების დამოკიდებულების ბიორკისეული კონცეფცია ემყარება ორ ძირითად დებულებას:

- პარლამენტში არჩეული პოლიტიკოსი, ინტელექტუალური დონითა და კომპეტენციით თავისი საარჩევნო ოლქის საშუალო მცხოვრებლებზე უფრო მაღლა დგას;

- შეუძლებელია განაწესის შედგენა ცხოვრების ყველა შემთხვევისათვის. ამომრჩევლებს შეუძლიათ ჩამოაყალიბონ ისეთი განაწესები, რომლებიც მხოლოდ მოცემულ რეგიონს ეხებიან, მაგრამ პარლამენტში მყოფი პოლიტიკოსი მთელი ქვეყნის ინტერესებითაც უნდა ხელმძღვანელობდეს. პარლამენტარმა თავად უნდა შეახამოს რეგიონისა და ქვეყნის ინტერესები ისე, როგორც აუცილებლად თვლის მოცემულ კონკრეტულ სიტუაციაში.

საჭიროა ამომრჩეველთა სურვილის გათვალისწინება, მაგრამ პარლამენტის წევრს შეიძლება ჰქონდეს თავისი, უფრო ბრძნული აზრი. ამიტომ პოლიტიკოსი არა მარტო უნდა მიჰყვებოდეს ამომრჩეველთა განწყობას, არამედ უფლება აქვს შეინარჩუნოს თავისი კურსი. ბიორკისთვის მთავარი სტაბილურობაა. ის აღნიშნავდა, რომ პარლამენტი არ უნდა იყოს რაღაც „განსხვავებული და მტრული ინტერესების წარმომადგენელთა კონგრესის მსგავსი“, პარლამენტი არის ფორუმი მთელი ინგლისელი ხალხის წარმომადგენლებისა, რომლებიც ხელმძღვანელობენ „საერთო კეთილდღეობის“ რეალიზებისაკენ მისწრაფებით.

ამრიგად, არსებობს ერთი მხრივ, კონსტიტუციის ფარგლებით დადგენილი პარლამენტარის დამოუკიდებლობა, მისი პოლიტიკური და სამართლებრივი კომპეტენტურობა, მეორე მხრივ — უფლებამოსილება, რაც მას ამომრჩეველების, ხალხის მხრიდან გარკვეული დროით გადაეცემა. მოცემული მიდგომა უფრო მეტ ყურადღებას უთმობს ხალხის მიერ არჩეულთა პასუხისმგებლობის პრინციპს. ვიდრე მოსახლეობის უშუალო მონაწილეობას სახელმწიფო ხელისუფლების აღსრულებაში.

დისტანცია ამომრჩევლებსა და პარლამენტს შორის იმითაც განისაზღვრება, რომ პარლამენტი არის არა წარმომადგენელთა კრება, არამედ ეროვნული ორგანო, რომელიც ქვეყანას მართავს. ამიტომ ხალხს, რომელიც ირჩევს პარლამენტს, უფლება არა აქვს ეროვდეს მის საქმიანობაში. საბოლოო ჯამში, დასავლეთში ასეთი პოზიცია გახდა საპარლამენტო დემოკრატიის პრინციპი.

მეორე კონცეფციის თანახმად, **პარლამენტის წევრი მთლიანად უნდა იყოს დამოკიდებული ამომრჩეველთა პოზიციაზე**. პარლამენტში ის წარმომადგენს კონკრეტულ ამომრჩეველთა ერთობლიობას და, ამდენად, მათი ინტერესების გამომხატველი და დამცველი უნდა იყოს. ამ კონცეფციას ემყარებოდა ბოლშევიკების მიერ შექმნილი სახალხო დეპუტატთა საბჭოები, სადაც დეპუტატები ითვლებოდნენ ხალხის მკაცრი „განაწესის“ გამტარებლებად საერთო-სახალხო ნების ფორმირების დროს.

შარლ ლუი მონტესკიე (1689—1755) თვლიდა, რომ ადამიანებმა, როგორც წესი, თავისი სოფლის, ქალაქის, რეგიონის ინტერესები უფრო უკეთესად იციან, ვიდრე ქვეყნის სხვა რეგიონების ინტერესები და პრობლემები. ამიტომ ხელისუფლებით ორგანოებში წარმომადგენელთა არჩევა მიზანშეწონილია არა მთლიანად ქვეყნიდან, არამედ ცალკეული ქალაქებიდან და დასახლებული პუნქტებიდან, რომლებიც საარჩევნო ოლქებად იქნება ორგანიზებული.

ამ კონცეფციის სახესხვაობას წარმოადგენს ამერიკის პოლიტიკურ მოღვაწეთა მიერ წამოყენებული **გეოგრაფიული წარმომადგენლობის კონცეფცია**, რომლის თანახმად, საკანონმდებლო ორგანოს წევრები აირჩევა არა სახელმწიფოს მთელი მოსახლეობის, არამედ გარკვეული ტერიტორიისა და მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფების წარმომადგენლების სახით.

„ფედერალისტის“ ერთ-ერთი სტატიის ავტორი (ჯმედისონი ან ა.ჰამილტონი) განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა იმ გარემოებას, რომ არჩეული წარმომადგენლები „ხალხზე უშუალოდ ყოფილიყვნენ დამოკიდებულნი“. ამასთან ხაზგასმულია, რომ წარმომადგენელთა მთავარი ფუნქცია უნდა იყოს „სექციური ინტერესების უზრუნველყოფა“. ჯმედისონი დარწმუნებული იყო, რომ საზოგადოებაში გარდუვალია სხვადასხვა ინტერესების კონფლიქტი და ამას მიყვავართ სოციალურ-პოლიტიკურ პრობლემებზე ფრაქციულ დაკვებთან. მისი აზრით, არჩეული წარმომადგენლები იმოქმედებენ იმათი ინტერესების შესაბამისად, რომლებმაც ისინი აირჩია.

ზემოთ აღნიშნულ ორ თეორიასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული **ფრაქციული და ნაციონალური წარმომადგენლობის თეორიები**, რომლებიც საფრანგეთში ჩამოყალიბდა. პირველს საფუძველს უყრის **ჟან-ჟაკ რუსო** (1712-1778), რომელსაც მიაჩნდა, რომ ხალხის სუვერენიტეტი წარმომადგენს მისი შემადგენელი ნაწილების (ანუ თითოეული ცალკე აღებული ინდივიდის) სუვერენიტეტა ჯამს. თუ, მაგალითად, სახელმწიფო ათი ათასი მოქალაქისგან შედგება, ამ შემთხვევაში თითოეული მოქალაქე ფლობს სუვერენული ხელისუფლების ერთ მეათათასედ ნაწილს.

თანამედროვე **ფრაქციული სუვერენიტეტის თეორიის** თანახმად, თითოეულ მოქალაქეს აქვს თავისი წილი იმ მანდატში, რომელიც ამომრჩევლებმა მიანიჭეს თავის დეპუტატს. ის ითვალისწინებს აგრეთვე მანდატის იმპერატიულ ხასიათს ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პარლამენტარი თავის მოქმედებაში ამომრჩეველთა ნებითაა შეზღუდული. ჩვენს დროში ეს თეორია დემოკრატიის მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს. მას სრული სახით ეხმიანება პრინციპი: „ერთი ადამიანი — ერთი ხმა“.

მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია აგრეთვე **ნაციონალური წარმომადგენლობის თეორიას** საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს საკონსტიტუციო ასამბლეამ ჩამოაყალიბა დებულება, რომ სუვერენიტეტი ეკუთვნის არა ცალკე აღებულ მოქალაქეებს, არამედ მთლიანად ერს, ე.ი. მოქალაქეთა მთელ ერთობლიობას, რომელიც მისი შემადგენელი ინდივიდებისაგან განსხვავებული განსაკუთრებული ერთობის სახით განიხილება. ამ მიდგომის დროს თითოეული ცალკე აღებულ პარლამენტარი არაა თავისი ამომრჩევლების წარმომადგენელი. პირიქით, პარლამენტართა ერთობლიობა წარმოადგენს მთლიანად ერს. პარლამენტარები, გამოხატავენ რა ერის ნებას, ახორციელებენ ერის მიერ მათთვის მიცემულ მანდატს. ეს თუ ასეა, მაშინ ისინი მანდატით არ არიან დაკავშირებულნი თავის ამომრჩევლებთან. შესაბამისად, მანდატი კარგავს იმპერატიულ ხასიათს, რაც მას ახასიათებს ფრაქციული წარმომადგენლობის თეორიაში. წარმომადგენლობის პრინციპის არსი ისაა, რომ პოლიტიკის სფეროში ამომრჩევლები განსაზღვრავენ მიზანს, ხოლო მათ მიერ არჩეული წარმომადგენელი ირჩევს ამ მიზნის მისაღწევად მისი აზრით ყველაზე მიზანშეწონილ გზას.

§ 3. არჩევნები და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის საკვანძო საკითხები

არჩევნები და პარტიები. არჩევითობისა და წარმომადგენლობის პრინციპები ლოგიკურად აყენებდა მათი პოლიტიკური რეალიზაციის ინსტრუმენტებისა და საშუალებების საკითხს. ასეთი ინსტრუმენტების სახით წარმოიშვა და დამკვიდრდა პოლიტიკური პარტიები.

თანამედროვე გაგებით პარტიებმა ჩამოყალიბება დაიწყო XVII საუკუნის დიდ ბრიტანეთში. უნდა ითქვას, რომ თავიდან პარტიებისადმი დამოკიდებულება ნეგატიური იყო. ყურადღება მახვილდებოდა იმაზე, რომ პარტიები საზოგადოების გარკვეული ჯგუფების ინტერესების დამცველის როლში გამოდიოდნენ და ამდენად ისინი თიშავდნენ საზოგადოებას, კონფლიქტების განვითარებას უწყობდნენ ხელს. **ალექსის დე ტოკველი (1805-1859)** შენიშნავდა, რომ „პარტიები თავისუფალი მთავრობების გარდუვალ ბოროტებას წარმოადგენენ“. **აშშ-ს სახელმწიფოს ერთ-ერთი ფუძემდებელი ჯორჯ ვაშინგტონი (1732-1799)** გამოდიოდა პარტიების წინააღმდეგ, თვლიდა, რომ „ისინი მხოლოდ საზოგადოებრივი აზრის მღელვარებას იწვევდნენ“.

მაგრამ თანდათანობით მკვიდრდებოდა აზრი პარტიების კონსტრუქციული როლის შესახებ. საზოგადოებაში მრავალფეროვანი ინტერესების არსებობის კანონიერების აღიარებამ განაპირობა პოლიტიკური ინსტრუმენტების ანუ პარტიების კანონიერების აღიარებაც, რომლებიც მოწოდებული არიან ეს ინტერესები წარმოადგინონ ხელისუფლების სისტემაში. ამასთან, ჩამოყალიბდა არა მარტო პარტიის როგორც პოლიტიკური პროცესის რეალიზაციის ინსტრუმენტის იდეა, არამედ პარტიის როგორც კანონიერი ოპოზიციის იდეაც. თანდათანობით აღიარება პოვა იმ აზრმა, რომ პოლიტიკურ ბრძოლაში პარტია დამატებით ძალას იძენს სხვა პარტიების მხრიდან კრიტიკის შედეგად და მმართველი პარტიისთვის წამგებიანია, როდესაც ოპოზიცია ძალზე სუსტია.

ხელისუფლების ორგანოებში თანამდებობის პირთა არჩევის პრინციპი ამომრჩევლებისათვის უზრუნველყოფდა არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობას ალტერნატიულ პოლიტიკურ კურსებსა და ლიდერებს შორის. ალტერნატივების წარმოდგენაში კი სწორედ პარტიებმა და პარტიულმა კონკურენციამ დაიწყო საკვანძო როლის შესრულება.

მოლიანობაში წარმომადგენლობითი სისტემა ყალიბდება წარმომადგენლობის ორი ურთიერთდაკავშირებული სახისგან: სახელმწიფოებრივისა და პარტიულისაგან. პირველი მოცკავს საარჩევნო სისტემას, პარლამენტს, მთავრობას. მაგრამ წარმომადგენლობის სახელმწიფოებრივი სისტემა ნამდვილად დემოკრატიულია იმ შემთხვევაში, თუკი იგი უზრუნველყოფს საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების ინტერესების გამოხატვას. ეს მიიღწევა პარტიული სისტემის მეშვეობით.

ხალხის უფლება და პოლიტიკური სტაბილურობა.

დემოკრატიული მმართველობის დამკვიდრება მოითხოვდა ორი სხვა მეტად მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტასაც:

- როგორ უნდა იყოს უზრუნველყოფილი თავისუფლება უკიდურესობების გარეშე, თავიდან იქნეს აცილებული თვითმპყრობელური დესპოტიაც და უმრავლესობის ტირანია;

- როგორ უნდა შეუხამდეს ხალხის უფლების იდეა პოლიტიკურ სტაბილურობას?

ხელისუფლების განხორციელების საიმედო მექანიზმების ძიებისას წარმომადგენლობითი დემოკრატია ვითარდებოდა ცენზების სისტემის თანხლებით. დიდი ხნის მანძილზე ცენზების არსებობა მიზნად ისახავდა, რომ არჩევნებში არ დაეშვა „არშემდგარი“ ადამიანები: უქონელნი, მუდმივი ბინადრობის არმქონენი, წერა-კითხვის უცოდინარნი. მყარი იყო რწმენა, რომ თუკი ადამიანს არაფერი აქვს დასაკარგი, ეს წარმოშობს უპასუხისმგებლობას, უკიდურეს პოზიციებს. ასეთ თვალსაზრისში ერთი მხრივ ვლინდებოდა არისტოკრატიზმი, დაბალი ფენებისადმი უნდობლობა, მეორე მხრივ კი ქვედაფენების, განსაკუთრებით დატაკების მიერ რაციონალური არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობის რეალისტური შეფასება.

კანტის აზრით, პოლიტიკური ცხოვრებიდან უნდა გამოერიცხათ ქალები, ოჯახის მასწავლებლები, რადგანაც პოლიტიკას არ უნდა მისდევდნენ ისინი, რომელთაც საკუთარი საქმე არა აქვთ და სხვების განკარგულებას ემორჩილებიან.

რუსთა არ იყო საყოველთაო საარჩევნო უფლების მომხრე და თვლიდა, რომ ხმის უფლება არ უნდა ჰქონოდათ იმათ, რომლებიც თავის საქმიანობაში სხვებზე იყვნენ დამოკიდებულნი ან ქირით მუშაობდნენ.

აშშ-ს სახელმწიფოს ფუძემდებლები და კონსტიტუციის ავტორები — *ჯ. მედისონი*, *თ. ჯეფერსონი* და *ა. ჰამილტონი* — აღიარებდნენ რა ხალხის სუვერენიტეტის იდეას (ხალხი პოლიტიკური ხელისუფლების

ერთადერთი წყაროა), ხოლო არჩევნებს თვლიდნენ სახელისუფლო ინსტიტუტების ფორმირების საშუალებად, ამავე დროს არცთუ დიდად ენდობოდნენ ამომრჩევლებს და ეშინოდათ „ხალხის ვნებების“ აფეთქებისა.

ჰამილტონი ასაბუთებდა სახელმწიფო მმართველობაში შექმნილი ადამიანების მუდმივი მონაწილეობის აუცილებლობას, რადგან, მისი აზრით, ფართო მასები „მერყევენი და არავინიერნი“ არიან. „გადაეცით მთელი ხელისუფლება მრავალთ და ისინი დათრგუნავენ მცირეთ. მიეცით მთელი ძალაუფლება მცირეთ და ისინი დათრგუნავენ მრავალთ“, — აღნიშნავდა 1787 წელს ჰამილტონი.

საყოველთაო საარჩევნო უფლება სიკეთეს წარმოადგენს იქ, სადაც არ არსებობს საფრთხე დემოკრატიის გზით ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ მემარჯვენე და მემარცხენე რადიკალების მოსვლისა, რომელთაც გადატრიალების მოხდენა შეუძლიათ. 1933 წელს გერმანიაში ნაცისტების მოსვლამ აჩვენა, რომ მოვლენათა ამგვარი განვითარების შესაძლებლობა რეალურია.

დემოკრატია, როგორც ხელისუფლებისა და მოქალაქეთა ურთიერთობის რთული ფორმა, არაეფექტიანი ხდება ცვალებად პირობებში, ხოლო მაღალგანვითარებულ, პლურალისტურ და სტაბილურ საზოგადოებებში ეფექტურობით ხასიათდება.

საყოველთაო საარჩევნო უფლება შეიძლება აღმოჩნდეს პოლიტიკური დეგრადაციისა და კატასტროფის დასაწყისი, თუკი მისი შემოღება ხდება ერთბაშად, მონარქიზმისა და ელიტარიზმის საწყისების ნგრევასთან ერთად, დაგროვილი პოლიტიკური კულტურის გათვალისწინების გარეშე. ასე მოხდა 1918 წელს რუსეთში. ხმის უფლება მიეცათ მუშებს, ხოლო „ექსპლუატატორები“ და მათი „ხელშემწყობნი“ მოკლებულნი იყვნენ საარჩევნო უფლებას. გლეხებმა მიიღეს შეზღუდული საარჩევნო უფლება. შედეგად აღმოჩნდა, რომ საარჩევნო უფლება ჰქონდათ მხოლოდ იმათ, რომლებიც ნაკლებად იყვნენ დამოუკიდებელნი, თავს ავლენდნენ ბრბოს, მასობრივი ორგანიზაციის ნაწილის სახით. დემოკრატია აღმოჩნდა არა კერძო ინიციატივის გათავისუფლების საშუალება, არამედ დემაგოგების ბატონობის ხერხი.

ცენზების მოქმედება ძალიან დიდხანს ზღუდავდა პოლიტიკურ მონაწილეობას. ამან, მიუხედავად მისი არადემოკრატიულობისა, თავისი დადებითი შედეგიც გამოიღო. ფართო მასები პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეტაპობრივად ერთვებოდნენ, თანდათანობით იძენდნენ გადატრიალებების, დამხობების, უკომპრომისობის საწინააღმდეგო იმუნიტეტს. ცენზების საკითხს შემდგომში ჩვენ კიდევ რამდენჯერმე შევეხებით.

არჩევნები და კონსტიტუციონალიზმი. დემოკრატიის კლასიკური თეორიის ასევე მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენდა სამოქალაქო უფლებათა პრიორიტეტი, კონსტიტუციონალიზმის რეჟიმში ხელისუფლების ფუნქციონირება. ა.ტოკვილმა ახალგაზრდა ამერიკულ დემოკრატიაში უმრავლესობის თვითნებობის გამოვლინების საფრთხე დაინახა. მანვე მიუთითა სახელმწიფოს საქმიანობის სფეროების შეზღუდვის გზებზე: ზეწოლის ჯგუფების წარმოშობაზე, ასოციაციებსა და ადგილობრივ თვითმმართველობაზე, იურისტებისა და სასამართლოს ავტორიტეტზე.

კონსტიტუციური მმართველობის უზრუნველყოფა ის გზაა, რომელიც საზოგადოებას თავიდან ააცილებს უმცირესობის ბატონობასაც და უმრავლესობის თვითნებობასაც.

თავის დროზე, პლატონი არ ღებულობდა დემოკრატიას, რადგანაც მასში ხედავდა ოხლოკრატიას, ბრბოს ხელისუფლებას. დემოკრატიის კლასიკური გაგება დაშორებულია ოხლოკრატიისაგან. დემოკრატიაში უმრავლესობის ნება ინსტიტუციონალიზებულია, ვლინდება არა ყვირილითა და იმპულსური ქმედებით, არამედ სხვადასხვა ჯგუფების ურთიერთქმედების საფუძველზე, წარმომადგენლობის სისტემის გამოყენებით. ოხლოკრატიისაგან განსხვავებით, დემოკრატია არის საზოგადოების ხანგრძლივი სამოქალაქო და პოლიტიკური ევოლუციის შედეგი. იმის აღიარება, რომ ხალხის მმართველობა სიტყვასიტყვით განხორციელებული, არა მარტო არარეალურია, არამედ საფრთხეებსაც შეიცავს. რაც უფრო მეტადაა შეზღუდული მემარჯვენე და მემარცხენე რადიკალიზმი, მით უფრო ნაკლებად შესაძლებელია ოხლოკრატიის წარმოშობა.

ერი-სახელმწიფოს ფარგლებში საყოველთაო საარჩევნო უფლების არსებობა ერთმანეთის კონკურენტი პარტიები, საარჩევნო კამპანიის ჩატარების თავისუფლება და თავისუფალი დებატები პრობლემების გარშემო, საყოველთაო საარჩევნო უფლება და ამომრჩეველთა თანასწორობა, ხმების პატიოსანი დათვლა, თავისუფალი არჩევნები. პარლამენტარიზმი, სამოქალაქო უფლებათა პრიორიტეტი, ხელისუფლების ფუნქციონირება კონსტიტუციონალიზმის რეჟიმში — აი, ის უმთავრესი პრინციპები, რომლებიც, საბოლოო ჯამში, საფუძველად დაედო დასავლურ დემოკრატიას.

კითხვები და დაგალებები:

• რა განსხვავებაა პირდაპირ და წარმომადგენლობით დემოკრატიებს შორის?

- რა ნაკლოვანებები ახასიათებს პირდაპირ დემოკრატიას?
- დაასაბუთეთ რა მნიშვნელობა ჰქონდა წარმომადგენლობის პრინციპის დამკვიდრებას დემოკრატიის განვითარების თვალსაზრისით?
- როგორია ლიბერალურ-დემოკრატიული და რადიკალურ-დემოკრატიული თეორიების დაპირისპირება დემოკრატიისა და არჩევნების როლის გააზრებაში?
- ვის წარმოადგენს არჩეული პარლამენტარი? დაახასიათეთ წარმომადგენლობის ძირითადი კონცეფციები.
- რა მნიშვნელობა ჰქონდა პოლიტიკური პარტიების ინსტიტუტის დამკვიდრებას არჩევნებისა და წარმომადგენლობის სისტემის განვითარებისათვის?
- რა არის ცენზების სისტემის არსი? დაახასიათეთ მისი უარყოფითი და დადებითი მხარეები.
- ჟან-ჟაკ რუსო წარმომადგენლობით ხელისუფლებას განიხილავდა ხალხის ნების შეზღუდვის ფორმად და ემხრობოდა ქვეყნის მთელი მოსახლეობის უმუშალო მონაწილეობას უმნიშვნელოვანესი საკითხების გადაწყვეტაში — ეთანხმებით თუ არა ამ მოსაზრებას? დაასაბუთეთ, რომ არჩევნები თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში ხელს უწყობს ხალხის ხელისუფლების დამყარებას.
- რა როლს ასრულებენ პოლიტიკური პარტიები წარმომადგენლობითი დემოკრატიის დროს?

რა წაპიკითხეთ:

• **აშშ კონსტიტუცია: კომპრომისის ხელაგება ანუ მართულთა მმართველობა. თარგმ. ინგლისურიდან, თბ.: გამომც. „ჯისიი“, 1997. — 264 გვ.**

ცნობილი იურისტის, აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარის უორენ ე.ბერგერის ხელმძღვანელობით მომზადებული სახელმძღვანელოს დანიშნულებაა მკითხველს სადა და მარტივი ფორმით გააცნოს აშშ-ს კონსტიტუციის შემუშავება და მისი ძირითადი იდეები. როგორც წიგნის შესავალში არის აღნიშნული, აშშ-ს კონსტიტუციით იწყება ახალი ერა პოლიტიკური და სამართლებრივი აზროვნების ისტორიაში. ამიტომ ამ მოვლენას ზოგჯერ „კოპერნიკულ შემობრუნებას“ უწოდებენ.

• **შ. მონტესკიე. კანონთა გონი. თბ.: შვედობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი, 1994. — 364 გვ.**

დიდი ფრანგი განმანათლებლის შარლ ლუი მონტესკიეს ფუნდამენტური ნაშრომიდან განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქ-

ციოთ მეორე წიგნის მე-2 თავს „რესპუბლიკური მმართველობა და დემოკრატიისათვის დამახასიათებელი კანონები (გვ.37-42). ასევე საინტერესოა მესამე წიგნი „სამი მმართველობის პრინციპები“. როგორც მონტესკიე აღნიშნავს, „ხალხს ჩინებულად შეუძლია იმ ადამიანების არჩევა, რომლებსაც უნდა ანდოს თავისი ძალაუფლების გარკვეული ნაწილი“ (გვ.38), მონტესკიე ხაზგასმით აღნიშნავს არჩევნების გადაწყვეტ როლს დემოკრატიის ფუნქციონირებისათვის: „დემოკრატიის დროს ხალხი ზოგი მხრივ მონარქია, ზოგი მხრივ კი ქვეშევრდომია. იგი მონარქია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც აქვს საარჩევნო ხმები... კანონები, რომლებითაც განსაზღვრავენ საარჩევნო ხმას, ამ მმართველობის ძირითადი კანონებია. მართლაც, რესპუბლიკისათვის ისევე მნიშვნელოვანია დადგინდეს თუ როგორ, ვის მიერ, ვისთვის და რაზე უნდა იქნეს მიცემული ხმა, როგორც მონარქიაში აუცილებელია იცოდეთ, თუ რომელია მონარქი და როგორი წესით უნდა მართოს მან“ (გვ.37-38).

• არჩევნების ინსტიტუტი XVII-XVIII საუკუნეების პოლიტიკურ აზრში.

სალექციო კურსის პირველი თავის ფარგლებში განხილული საკითხების გაღრმავებული შესწავლისათვის ფართო შესაძლებლობები არსებობს. ქართულ და უცხო ენებზე გამოსულია როგორც მოცემული თავის ფარგლებში განხილული ცნობილი მოაზროვნეების ნაშრომები, ისე მრავალი ნაშრომი ამ პერიოდის პოლიტიკური აზრის ისტორიაზე, გამოკვლევები სხვადასხვა მოაზროვნეების პოლიტიკურ შეხედულებებზე. სასურველი იქნება, თუ ამგვარი ნაშრომების ბიბლიოგრაფიას შეადგენთ და გაეცნობით მათ სწავლის პერიოდში.

თ ა ვ ი II

არჩევნები და საარჩევნო პროცესი XIX საუკუნეში

XIX საუკუნის არჩევნებისა და საარჩევნო პროცესის განხილვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც სწორედ ამ პერიოდში ჩამოყალიბდა თანამედროვე საარჩევნო სისტემა, ხმის მიცემის დღეისათვის ჩვეული პროცედურები. ამ პროცესს 1789 წლის საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ ჩაუყარა საფუძველი. თუმცა, თანამედროვე საარჩევნო სისტემის ჩამოყალიბებას საუკუნეზე მეტი დრო დასჭირდა. მთელი XIX საუკუნის მანძილზე ევროპაში მიმდინარეობდა „ფეოდალიზმის მემკვიდრეობის“ ლიკვიდაციის პროცესი, ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების ლიბერალიზაცია.

§ 1. საარჩევნო პროცესის თავისებურებანი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში

საარჩევნო სენსები. XIX საუკუნის დამდეგს ევროპის ქვეყნებში ძალზე შეზღუდული საარჩევნო უფლებები არსებობდა. ამ პერიოდის საარჩევნო კანონები სხვადასხვა სახის ცენზების არსებობას ითვალისწინებდა, რაც მოსახლეობის უმრავლესობას არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას ართმევდა. მონარქისტული და არისტოკრატიული წრეები ყოველნაირად ეწინააღმდეგებოდნენ საარჩევნო რეფორმების განხორციელებას. ევროპის კონსერვატორულ ძალებს კარგად ესმოდათ, რომ საყოველთაო არჩევნების მოთხოვნა უშუალოდ უკავშირდებოდა კონსტიტუციური მონარქიისა და მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის დამყარებას.

საყოველთაო საარჩევნო უფლების შემოღების მოწინააღმდეგეებს თავისი არგუმენტები ჰქონდათ. ისინი მიუთითებდნენ, რომ ამას

შედევად შეიძლება მოჰყოლოდა საზოგადოების შიგნით უთანხმოებათა გამწვავება, უმცირესობის ინტერესების იგნორირება, პარლამენტართა ინტელექტუალური დონის დაქვეითება, ხელისუფლებაში ავანტიურისტთა მოსვლა. ხშირად პოლიტიკურ უფლებათა უთანასწორობის დაცვის მომხრენი თავიანთ თავალსაზრისს ცინიკური ფორმითაც იცავდნენ. მაგალითად, ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა და საზოგადო მოღვაწემ ფრანსუა გიზომ მოწოდებას მხარი დაეჭირა საყოველთაო საარჩევნო უფლების შემოღებისათვის შემდეგნაირად უპასუხა: „გამდიდრდით ბატონებო და თქვენც იქნებით ამომრჩევლები“.

პირობები, რომლებიც ზღუდავდნენ მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებებს, რამდენიმე ჯგუფად შეიძლება დაიყოს. შეზღუდვების ერთი მნიშვნელოვანი ჯგუფი **ქონებრივ ცენზთან** იყო დაკავშირებული. ქონებრივი ცენზი ყველგან აღიარებული იყო საარჩევნო პროცესის ნორმალურ ელემენტად. ზოგიერთ ქვეყანაში მოქალაქის შემოსავლის სიდიდესთან არჩევნებში მონაწილეობის უფლების დაკავშირება XX საუკუნის დამდეგამდე იქნა შენარჩუნებული.

XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ევროპის ქვეყნებიდან ყველაზე დაბალი ქონებრივი ცენზი საქსონიაში იყო. ამ გერმანული სახელმწიფოს პრაქტიკულად ყველა მოზრდილ მამაკაცს ჰქონდა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება.

საარჩევნო უფლებების შეზღუდვის მეორე ჯგუფს **ასაკობრივი ცენზები** შეადგენდა. ამომრჩეველი ან არჩეული შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ გარკვეულ ასაკს მიღწეული ადამიანი. ყველაზე მცირე ასაკი იყო დაწესებული შვეიცარიის ზოგიერთ კანტონში — 17 წელი. ყველაზე მაღალი კი საფრანგეთსა და დანიაში — 30 წელი. პორტუგალიასა და დიდ ბრიტანეთში ხმის მიცემის უფლება ჰქონდათ მხოლოდ დაოჯახებულ მამაკაცებს.

შეზღუდვების მესამე ჯგუფი მოქალაქეთა **პროფესიონალურ მოღვაწეობას** უკავშირდებოდა. პოლიტიკური კონიტენტურიდან გამომდინარე, წყდებოდა მოხელეთა საარჩევნო უფლების საკითხიც. ხშირად ხმის უფლებას მოკლებული იყვნენ სამხედროები.

შეზღუდვების მეოთხე ჯგუფს წარმოადგენდა **ბინადრობის ცენზი**: დადგენილი იყო მუდმივი ცხოვრების ვადა ქვეყნის ერთ დასახლებულ პუნქტში ან ადმინისტრაციულ ერთეულში.

ცალკე ჯგუფად გამოიყოფა **განათლების დონესთან** დაკავშირებული შეზღუდვები. განათლების საარჩევნო ცენზი დადგენილი იყო საფრანგეთში, იტალიაში, პორტუგალიაში. იგულისხმებოდა, რომ ხმის მიცემაში მონაწილეობისათვის ამომრჩეველს, როგორც მინიმუმ, წერა-კითხვა უნდა სცოდნოდა.

შეზღუდვათა მეექვსე ჯგუფი მოქალაქეთა რელიგიურ აღმსარებლობას უკავშირდებოდა. გერმანულ სახელმწიფოებში საარჩევნო უფლება მხოლოდ ქრისტიანებს ჰქონდათ. ესპანეთში მხოლოდ კათოლიკეებს შეეძლოთ არჩევნებში მონაწილეობა. ინგლისში იმ პირებს, რომლებიც არ იზიარებდნენ სახელმწიფო რელიგიას (ანგლიკანობა), წარმომადგენლობით ორგანოებში მონაწილეობის უფლება მხოლოდ 1829 წლის შემდეგ მიეცათ. ამ წელს შეიკვალა ფიცის ტექსტი, რომელსაც დებდა თემთა პალატის ახლად არჩეული დეპუტატი: მასში უკვე ლაპარაკი იყო, რომ პარლამენტარი აღიარებდა ზოგადად ქრისტიანულ რელიგიას. სხვა რელიგიების წარმომადგენლებს თავისი კანდიდატების წამოყენების უფლება მხოლოდ 1866 წლის შემდეგ მიეცათ, როდესაც დეპუტატის ფიცის ტექსტში მხოლოდ ნახსენები იყო „ღმერთის რწმენა“, ამ ცნების კონკრეტიზაციის გარეშე. ყველა ქვეყანაში ქალებს არ ჰქონდათ ხმის უფლება და ისინი ჩამოშორებულნი იყვნენ საარჩევნო პროცედურებს.

საზრანბთიმის საარჩევნო სისტემა. 18 ბრიტანეთის (ნაპოლეონ ბონაპარტეს ხელისუფლების სათავეში მოსვლა 1799 წლის 19 ნოემბერს) შემდეგ ახალი კონსტიტუციის შემუშავება დაევალა სიეისს. მის მიერ ჩამოყალიბებული ნაციონალური სუვერენიტეტის თეორია ემყარებოდა ორ აქსიომას:

1. თანამდებობებზე მხოლოდ ის პირები უნდა დაინიშნონ, რომლებიც იმათი ნდობით სარგებლობენ, ვისზედაც ხელისუფლება ეძლევათ;
2. თანამდებობებზე არ უნდა ნიშნავდნენ ისინი, რომლებიც შემდეგ მათ ხელისუფლებას უნდა დაემორჩილოს.

ეს ორი აქსიომა მოკლედ გამოიხატება შემდეგი ფორმულით: „ხელისუფლება ზემოდან უნდა მომდინარეობდეს, ნდობა კი — ქვემოდან“.

სიეისის მიერ შემუშავებული კონსტიტუცია ძალზე რთულ საარჩევნო სისტემას ითვალისწინებდა. ყველა სრულწლოვანი მამაკაცი თავისი რიგებიდან ირჩევდა ერთ მეათედ ნაწილს. არჩეულებს ეწოდებოდათ კომუნალური ნოტაბლები. მათი რიგებიდან მთავრობა ნიშნავდა კომუნის თანამდებობის პირებს. თავის მხრივ, კომუნალური ნოტაბლები თავისი რიგებიდან ირჩევდნენ ერთ მეათედ ნაწილს ნაციონალურ ნოტაბლებად. დეპარტამენტის თანამდებობებზე ინიშნებოდნენ დეპარტამენტის ნოტაბლების სიიდან, რესპუბლიკის დეპუტატები და თანამდებობის პირები მთავრობის მიერ ინიშნებოდნენ ნაციონალური ნოტაბლების სიაში შესული მოქალაქეებისაგან.

სიეისის მიერ შემუშავებული საარჩევნო სისტემა საყოველთაო საარჩევნო უფლების იმიტაციას ახდენდა, სინამდვილეში კი სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ფორმირება მთლიანად მთავრობაზე იყო დამოკიდებული. სიეისის კონსტიტუცია ანტიდემოკრატიული იყო, რადგანაც ხალხის ზეგავლენა სახელმწიფოს საქმეებზე მხოლოდ თეორიულ ხასიათს ატარებდა. მაგრამ ამავ დროს, სიეისი ქმნიდა კოლეგიურ ორგანოებს, რაც ეწინააღმდეგებოდა ერთპიროვნული ხელისუფლების დამყარებას. სწორედ ეს არ აწყობდა ნაპოლეონს. მან სხვებს დაავალა ახალი კონსტიტუციის შემუშავება, რომელშიც სიეისის პროექტიდან მხოლოდ საარჩევნო სისტემა და კანონების მიღების პროცედურა დარჩა.

ნაპოლეონის კონსტიტუცია 1799 წლის დეკემბერში მიიღეს. საარჩევნო უფლება მიეცა საფრანგეთის ყველა მოქალაქე მამაკაცს. მოქალაქედ ითვლებოდა ყოველი პირი, რომელიც დაიბადა და ცხოვრობდა საფრანგეთში და შეუსრულდა 21 წელი. არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად მას აუცილებელი იყო ასევე ჰქონოდა კანონიერი საცხოვრებელი ადგილი გარკვეული ოლქის ტერიტორიაზე, არანაკლებ ერთი წლის განმავლობაში.

საფრანგეთში ბურბონების რესტავრაციის შემდეგ მიღებულ 1814 წლის ქარტიას საფუძვლად დაედო მეფის სუვერენიტეტის პრინციპი. აღმასრულებელი ხელისუფლება მთლიანად მეფის ხელში იყო მოქცეული, პერთა პალატასაც მეფე ნიშნავდა, დეპუტატთა პალატას კი ირჩევდა საარჩევნო კოლეგიები. დეპუტატებს ირჩევდნენ 5 წლის ვადით, ამასთან, ყოველწლიურად აახლებდნენ პალატის ერთ მეხუთედს.

საფრანგეთში „1814 წლის ქარტიამ“, 1791-1799 წლების საკანონმდებლო აქტების მსგავსად, არჩევნებში მონაწილეობის უფლება მოქალაქის მიერ გადახდილი პირდაპირი გადასახადების სიდიდეს დაუკავშირა. ეს გარემოება საარჩევნო პროცესში არა მარტო მუშების, გლეხების და წვრილი ბურჟუაზიის, არამედ საშუალო შეძლების მქონე ადამიანების მონაწილეობასაც ზღუდავდა. 1814 წლის ქარტიის მოთხოვნის თანახმად, აქტიურ საარჩევნო უფლება ჰქონდათ პირებს, რომელთაც 30 წელი შეუსრულდათ და წელიწადში იხდიდნენ პირდაპირ გადასახადებს არანაკლებ 300 ფრანკისა. ასეთი მაღალი ქონებრივი ცენზის პირობებში საარჩევნო უფლება 15 ათასზე ნაკლებ კაცს ჰქონდა. ქარტია ითვალისწინებდა, რომ თუკი დეპარტამენტში არ აღმოჩნდებოდა 50 კაცი, რომელიც აკმაყოფილებდა დაწესებულ ქონებრივ ცენზს, მაშინ მოცემული დეპარტამენტისათვის ცენზი შეიძლება შემცირებულიყო. პასიური საარჩევნო უფლება ჰქონდათ

იმათ, რომელთაც 40 წელი შეუსრულდათ და წელიწადში იხდიდნენ პირდაპირ გადასახადებს, არანაკლებ 100 ფრანკისა. პერთა პალატისაგან განსხვავებით, დეპუტატთა პალატის სხდომები საჯარო ხასიათს ატარებდა.

ქარტიის მოქმედების პერიოდში რამდენჯერმე შეიცვალა არჩევნების წესი. 1817 წელს ზომიერმა როიალისტებმა მიიღწიეს ორსაფეხურიანი არჩევნების პირდაპირი არჩევნებით შეცვლას. 1820 წელს კი შემოღებულ იქნა უფრო რეაქციული საარჩევნო კანონი. ამ კანონის თანახმად, საარჩევნო უფლების მქონე ყველა პირი ირჩევდა 258 დეპუტატს, შემდეგ კი ამომრჩეველთა ერთი მეოთხედი, ისინი, რომლებიც გადასახადების ყველაზე მსხვილი გადამხდელეები იყვნენ, დამატებით ირჩევდნენ კიდევ 172 დეპუტატს. ამ სისტემამ ორმაგი ვოტუმის სახე უწოდებდა მიიღო. მხოლოდ 7 დეპარტამენტში, სადაც ამომრჩეველთა რიცხვი 300—400-ს არ აღემატებოდა, შენარჩუნებულ იქნა ძველი წესი. ორმაგი ვოტუმის სისტემამ მნიშვნელოვნად გააფართოვა მსხვილი მიწათმფლობელების წარმომადგენლობა დეპუტატთა პალატაში.

საფრანგეთის მოსახლეობის რაოდენობრივი ზრდის მიუხედავად, ამომრჩეველთა რაოდენობა არათუ იზრდებოდა, არამედ მცირდებოდა კიდევ. 1817 წელს საარჩევნო უფლება ჰქონდა 110 ათას მოქალაქეს, 1820 წელს — 105 ათასს, 1824 წელს — 105 ათასს, 1824 წელს — 89 ათასს, 1827 წელს — 89 ათასს. 1830 წელს ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობა საფრანგეთში შეადგენდა დაახლოებით 110 ათას ადამიანს (ანუ მოზრდილი მოსახლეობის 2%-ზე ნაკლებს), დეპუტატთა პალატაში არჩევის უფლება კი ჰქონდა არაუმეტეს 14 ათასი ადამიანისა. ასეთი მაღალი ქონებრივი ცენზის არსებობის პირობებში არჩევნები ერთ ტურად ტარდებოდა.

1830 წელს საფრანგეთის მეფე კარლ X-ემ გამოსცა 6 ორდონანსი, რომელთაგან რამდენიმე პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას. ამომრჩეველთა რაოდენობა სამი მეოთხედით მცირდებოდა — საარჩევნო უფლებები ერთმეოდა ე.წ. პატენტების მფლობელებს. ეს ნიშნავდა, რომ სავაჭრო-სამრეწველო ბურჟუაზიის წარმომადგენლები და თავისუფალი პროფესიის მქონე ადამიანები საარჩევნო ურნებთან დაიშვებოდნენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი მნიშვნელოვანი მიწის საკუთრება გააჩნდათ. წინასაარჩევნო კამპანიის დროს კი იკრძალებოდა კრებები და მიტინგები. ორდონანსების გამოქვეყნებას რევოლუცია მოჰყვა. ტახტზე ახალი მეფე ლუი ფილიპე ავიდა, შემუშავებულ იქნა 1814 წლის ქარტიის ახალი რედაქციაც. ახალმა რეჟიმმა „ივლისის მონარქიის“ სახელწოდება მიიღო.

პასიური საარჩევნო უფლება ახლა უკვე არა 40, არამედ 30 წლიდან ენიჭებოდათ, ხოლო აქტიური საარჩევნო უფლება კი 25 წლის ასაკიდან ეძლეოდათ. ქარტიიდან გამოირიცხა მითითება ქონებრივი ცენზის სიდიდეზე და მხოლოდ გაცვრით იყო ნათქვამი იმის თაობაზე, რომ მოქალაქე უნდა აკმაყოფილებდეს კანონით დადგენილ მოთხოვნებს. თუმცა, ქონებრივი ცენზი არ გაუქმებულა. 1831 წლის 31 აპრილს მიღებული ქარტიის დამატებით, აქტიური საარჩევნო უფლება ენიჭებოდათ იმ პირებს, რომლებიც წელიწადში იხდიდნენ პირდაპირ გადასახადებს არანაკლებ 200 ფრანკისა. საარჩევნო კომისიების ხელმძღვანელებს ირჩევდნენ თავად ამომრჩევლები (მანამდე მათ მეფე ნიშნავდა). ორმაგი ვოტუმი გაუქმდა. ასევე დაადგინეს, რომ დეპუტატები, თუკი ისინი დაიკავებდნენ ანაზღაურებად სახელმწიფო თანამდებობებს, ტოვებდნენ დეპუტატის მანდატს და ხელახლა უნდა წამოეყენებინათ არჩევნებში საკუთარი კანდიდატურა.

საარჩევნო სისტემის რეფორმამ რამდენადმე გაადიდა ამომრჩეველთა კორპუსი, თუმცა იგი უმნიშვნელო იყო ქვეყნის მთელ მოსახლეობასთან შედარებით. ივლისის მონარქიის არსებობის დასაწყისში ხმის უფლება ჰქონდა 166.183 მოქალაქეს, ხოლო 1846 წელს — 240.983-ს. ამ დროს კი საფრანგეთის მოსახლეობა კი ამ დროს 35 მილიონ ადამიანს შეადგენდა.

ლიდი ბრიტანეთის საარჩევნო სისტემა. XIX საუკუნის დამდეგისათვის ამომრჩეველთა რაოდენობა დიდ ბრიტანეთში 250 ათასს არ აღემატებოდა. ამომრჩეველთა სიმცირე ხელს უწყობდა მათი მოსყიდვის მცდელობებს და ამ მხრივ ხელისუფლებისათვის მებრძოლი პარტიების მაქინაცეობს. ამომრჩეველთა მოსყიდვა იმდროინდელ ბრიტანეთში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. საზოგადოებისათვის კარგად იყო ცნობილი ამომრჩევლებისა და პარლამენტარების ხმების ფასები.

თემთა პალატა არჩევითი იყო, მაგრამ მისი სამი მეოთხედი ცენტრიდან კომპლექტებოდა და, ფაქტობრივად, ისეთივე მემკვიდრეობითი იყო, როგორც ლორდთა პალატა. იგი მიწათმოფლობელი არისტოკრატის მეტოქე დაჯგუფებების ბრძოლის არენას წარმოადგენდა.

არანაკლებ აქტუალური იყო პარლამენტში ტერიტორიული წარმომადგენლობის პრობლემა. საარჩევნო ოლქების საზღვრები საუკუნეების მანძილზე — XVI საუკუნიდან XIX საუკუნემდე — უცვლელი რჩებოდა. დროთა განმავლობაში ისე აღმოჩნდა, რომ შუა საუკუნეებში აყვავებული მრავალი ადგილი ახალ დროში უმნიშვნელო

დასახლებებად იქცა. ასეთ პუნქტებს თანამედროვენი „დამპალ ადგილებს“ უწოდებდნენ. მაგრამ იქიდან პარლამენტში ძველებურად იგზავნებოდნენ დეპუტატები. სამრეწველო და მჭიდროდ დასახლებული ადგილებიდან კი წარმომადგენლობა უმნიშვნელო იყო. ისეთ მსხვილ სამრეწველო ცენტრებს, როგორც იყო მანჩესტერი, ბირმინგემი, ლიდსი, რომლებიც XVI საუკუნეში არ არსებობდნენ, თავიანთი წარმომადგენლები არ ჰყავდათ თემთა პალატაში. პატარა დასახლება ოლდ სარემი, სადაც სულ 7 მცხოვრები იყო, თემთა პალატაში 2 დეპუტატს გზავნიდა. დანვიჩში სულ ერთი მცხოვრები იყო დარჩენილი, რომელიც ავტომატურად ხდებოდა დეპუტატი.

ამგვარი სისტემის წინააღმდეგ ბრძოლა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში დაიწყო. ლორდმა ჯონ რასელმა მრავალჯის შეიტანა ბილი პარლამენტში საპარლამენტო რეფორმის თაობაზე (1820, 1822, 1823, 1826), მაგრამ პარლამენტი ამგვარ წინადადებებს ხმათა უმრავლესობით უარყოფდა ხოლმე.

1832 წლის საპარლამენტო რეფორმით გაუქმდა 56 ძველი საარჩევნო ოლქი, რომლებშიც 2 ათასზე ნაკლები ადამიანი ცხოვრობდა. ამრიგად, ვაკანტური გახდა 111 სადეპუტატო ადგილი პარლამენტში. კიდევ 32 ქალაქი, რომელთა მოსახლეობა 4 ათას მცხოვრებზე ნაკლებს შეადგენდა, ამიერიდან პარლამენტში ერთ დეპუტატს გააგზავნიდა ორის ნაცვლად. გათავისუფლებული 144 საპარლამენტო ადგილი გადანაწილდა ქალაქებსა და საგრაფოებს შორის, სადაც 42 ახალი საარჩევნო ოლქი შეიქმნა.

დიდ ბრიტანეთში 1832 წლის საპარლამენტო რეფორმამ შეინარჩუნა ადრინდელი, საკმაოდ მაღალი ქონებრივი ცენზი: უძრავ ქონებაზე 40 შილინგი (3,3 გირვანქა სტერლინგი) მინიმალური წლიური შემოსავალი. ამომრჩევლების რაოდენობა რამდენადმე გაიზარდა სოფლისა და ქალაქის მესაკუთრეთა ხარჯზე. ხმის უფლება მიიღეს კოპიგოლდერებმა, რომლებიც მიწის იჯარის სახით წელიწადში იხდიდნენ არანაკლებ 5 გირვანქისა, აგრეთვე ფერმერებმა, რომელთაც მიწის ნაკვეთები აღებული ჰქონდათ გრძელვადიანი იჯარით (40 წელზე მეტი ხნით) რისთვისაც ყოველწლიურად იხდიდნენ 5 გირვანქა სტერლინგზე მეტს. ქალაქებში ამომრჩევლები შეიძლება ყოფილიყვნენ სახლის მესაკუთრეები ან ისინი, რომლებიც წელიწადში იხდიდნენ ბინის ქირას არანაკლებ 10 გირვანქა სტერლინგისა.

1832 წლის რეფორმით ამომრჩეველთა რაოდენობა 455 ათასით, ანუ ორჯერ გაიზარდა. მაგრამ ქვეყნის 24 მლნ მცხოვრებიდან ხმის უფლების მქონეთა რაოდენობა მილიონს არ აღემატებოდა. აღსანიშ-

ნავია, რომ 1832 წლის აქტით შემოღებულ იქნა ამომრჩეველთა რეგისტრაცია.

აშშ-ის საარჩევნო სისტემა. რესპუბლიკური მმართველობა აშშ-ში ასოცირდებოდა საარჩევნო უფლების რეალიზებასთან და გაფართოებასთან, მაგრამ აშშ-ის დემოკრატიის გარიჟრაჟზე ელექტორატი მეტად მცირერიცხოვანი იყო. მაგალითად, 1824 წელს პრეზიდენტი ჯ.ადამსი არჩეულ იქნა 114 ათასი ხმით, ქვეყნის მოსახლეობა კი ამ დროს 12 მილიონს აღემატებოდა.

ელექტორატის სიმცირეს განაპირობებდა შტატების კონსტიტუციების მიერ დაწესებული მაღალი ქონებრივი ცენზები. სწორედ ამის წინააღმდეგ ბრძოლა ხდება პოლიტიკური ცხოვრების უმთავრესი ამოცანა აშშ-ში XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, მიუხედავად იმისა, რომ ზანგები საერთოდ მოკლებულნი იყვნენ საარჩევნო უფლებებს.

მოძრაობა თეთრკანიანი მამაკაცების საყოველთაო საარჩევნო უფლებებისათვის გაიშალა XIX საუკუნის დასაწყისიდან, როდესაც მერილენდის შტატმა მიიღო კონსტიტუციის შესწორება ხმის უფლების მინიჭებისათვის ყველა ქონებრივი ცენზის გაუქმებასთან დაკავშირებით. ეს ბრძოლა კიდევ უფრო გაძლიერდა. როდესაც ანალოგიური ცვლილებები მასაჩუსეტის და ნიუ-იორკის კონსტიტუციებშიც იქნა შეტანილი. ნიუ-იორკის 1821 წლის კონსტიტუცია ხმის უფლების გარანტიას აძლევდა გადასახადის გადამხდელ მამაკაცებს, ხოლო 1826 წელს მიღებული შესწორებით ხმის უფლება მიეცა ყველა ზრდასრულ თეთრკანიან მამაკაცს.

სამხრეთის შტატებში ეს მოძრაობა ფერხდებოდა. მაგალითად, 1829—1830 წლებში ვირჯინიამ შეინარჩუნა ქონებრივი ცენზი. მაგრამ 1850 წელს ამ შტატის კონსტიტუციამაც უზრუნველყო ხმის უფლება ყველა თეთრკანიანი მამაკაცისათვის. ამ დროისათვის ყველა შტატმა გააუქმა ქონებრივი ცენზი, გარდა ჩრდილოეთი კაროლინასი. რომელმაც ეს ნაბიჯი მხოლოდ 1856 წელს გადადგა.

თუ ა.ჯექსონის პრეზიდენტობის (1829—1837) დასაწყისში რიგ შტატებში არსებობდა ქონებრივი ცენზი, სამოქალაქო ომის დაწყების დროისათვის აშშ-ის მთელი მოზრდილი თეთრკანიანი მამაკაცები ხმის უფლებით იყვნენ აღჭურვილნი. ეს პროცესი „ჯექსონური დემოკრატიის“ შემაღვენელი ნაწილი იყო.

§ 2. ბრძოლა საარჩევნო სისტემის რეფორმისათვის XIX საუკუნის შუა ხანებში

XIX საუკუნის 30-40-იან წლებში არსებითი ცვლილებები მოხდა ევროპის მრავალი ქვეყნის შიდაპოლიტიკურ ცხოვრებაში. მოსახლეობის ფართო ფენების უკმაყოფილებას იწვევდა ეკონომიკური კრიზისები, მონარქიული რეჟიმების არაკომპეტენტურობა და კორუმპირებულობა, ხელისუფლების მიერ არისტოკრატიული ფენების მხარდაჭერა, სამეფო ხელისუფლების ბრძოლა ლიბერალურ-დემოკრატიული ოპოზიციის წინააღმდეგ. მოსახლეობის უკმაყოფილო ფენების ძალისხმევა თავმოყრილი იქნა საარჩევნო რეფორმის მოთხოვნის გარშემო. ცხარე ბრძოლების შედეგად რიგ ქვეყნებში თანდათანობით მკვიდრდება ახალი საარჩევნო კანონმდებლობა, რომელიც საყოველთაობისა და თანასწორობის პრინციპებს ემყარებოდა.

თვლილებაში საფრანგეთის საარჩევნო სისტემაში.

ივლისის მონარქიის კონსტიტუციურ ისტორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საარჩევნო და საპარლამენტო რეფორმებისათვის ბრძოლას. სამრეწველო ბურჟუაზიის წარმომადგენლები ცდილობდნენ მიეღწიათ საარჩევნო ცენზის შემცირებისათვის, ასევე ცდილობდნენ დაემკვიდრებინათ დეპუტატის მანდატისა და ანაზღაურებადი სახელმწიფო თანამდებობის შეუთავსებლობის პრინციპი. ამგვარმა შეთავსებამ იმ პერიოდის საფრანგეთში ფართო გავრცელება პოვა და მთავრობა ამ მეთოდს დეპუტატების მოსასყიდად იყენებდა.

საფრანგეთში ახალი შეტევა საარჩევნო პროცესის დემოკრატიზაციისათვის 1847 წლიდან დაიწყო. პროგრესულმა პოლიტიკოსებმა და პრესამ, საზოგადოების მხარდაჭერით, მოითხოვა არჩევნების ჩატარების წესების შეცვლა და საარჩევნო ცენზების გაუქმება. რადგან საფრანგეთში იმ დროს არსებული კანონებით აკრძალული იყო სახალხო კრებების ჩატარება, საარჩევნო კანონმდებლობის შესაცვლელად აგიტაციისათვის იყენებდნენ იჯარით აღებულ რესტორნებსა და კაფეებს. ამ აქციამ „საბანკეტო კამპანიის“ სახელი მიიღო. კრებებში აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ სხვადასხვა სოციალური ფენების წარმომადგენლები.

1848 წლის თებერვლის რევოლუციის საფრანგეთში მეფე ლუი ფილიპეს დამხობა მოჰყვა. 1849 წ. 23 აპრილს დაინიშნა არჩევნები დამფუძნებელ კრებაში, რომელსაც ახალი კონსტიტუცია უნდა მიეღო. დროებითმა მთავრობამ საარჩევნო უფლება პრაქტიკულად ყველა

ფრანგ მამაკაცს მიაჩნდა. კანონდებლობა არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას აძლევდა 21 წელს მიღწეულ ყველა მოქალაქეს, რომლებიც საარჩევნო ოლქის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა არანაკლებ 6 თვისა. ამან ამომრჩეველთა რაოდენობა ერთბაშად 240 ათასიდან 9,6 მილიონამდე გაზარდა. საარჩევნო სისტემის ახალი დემოკრატიული ნორმები განმტკიცებულ იქნა 1848 წლის კონსტიტუციაში:

„24. საარჩევნო უფლება პირდაპირი და საყოველთაოა. ხმის მიცემა ფარულად ხდება. 25. ამომრჩეველი შეიძლება იყოს, მიუხედავად თავისი ცენზისა, 21 წელს მიღწეული ყველა ფრანგი, რომელიც სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობს. 26. არჩეული შეიძლება იყოს ყველა ამომრჩეველი 25 წლის ასაკიდან. დამოუკიდებლად თავისი საცხოვრებელი ადგილისა. 28 რაიმე საზოგადოებრივ ანაზღაურებად თანამდებობაზე ყოფნა შეუთავსებელია ხალხის წარმომადგენლის უფლებამოსილებასთან“.

1849 წ. 15 მარტს მიიღეს საარჩევნო კანონი, რომელიც ამ კონსტიტუციურ ნორმებს აკონკრეტებდა. საფრანგეთში 1848 წლის რევოლუციის შემდეგ მტკიცედ დამკვიდრდა საყოველთაო საარჩევნო უფლება, რომელიც ყველა მოზრდილ მამაკაცზე გავრცელდა. ამ დროიდან საფრანგეთში საპარლამენტო არჩევნები ტარდება ამომრჩევლების რაიმე არსებითი შეზღუდვების გარეშე. ელექტორალური ბაზის შეზღუდვის ერთადერთი მცდელობა 1850 წელს იყო, როდესაც გამოქვეყნდა ახალი საარჩევნო კანონი (1850 წ. 31 მაისი). ამომრჩევლებისათვის დგინდებოდა ძალზე დიდი ბინადრობის ცენზი — 3 წელი. ხმის უფლების მქონეთა რიცხვი 2,8 მილიონით შემცირდა. ხმის უფლება ძირითადად იმ მუშებმა დაკარგეს, რომლებიც სამუშაოს ძებნისას ხშირად იცვლიდნენ საცხოვრებელ ადგილს. მაგრამ ამ კანონს დიდხანს არ უარსებია და მალე გაუქმდა ლუი ბონაპარტის გადატრიალებისა და 1852 წ. 29 მარტის კონსტიტუციის მიღების შემდეგ.

საგულისხმოა, რომ ახალმა საიმპერატორო რეჟიმმა არ გააუქმა საყოველთაო, პირდაპირი, თანასწორი საარჩევნო უფლება და ხმის მიცემის ფარულობა. ავსტრიის ელჩის კითხვაზე, შენარჩუნდებოდა თუ არა საყოველთაო საარჩევნო უფლება, ნაპოლეონ III-მ უპასუხა: „მე არაფერი მაქვს საყოველთაო ხმის მიცემის წყლით ნათლობის წინააღმდეგ, მაგრამ სრულიადაც არ მენახისება მთელი ცხოვრების განმავლობაში წყალში მედგას ფეხები“.

მიუხედავად ამგვარი პოზიციისა, ნაპოლეონ III-ს თავისი მმართველობის განმავლობაში არ უცდია საარჩევნო კანონის შეცვლა. ეს მარტივად შეიძლება აიხსნას — სწორედ II იმპერიის დროს საფრან-

გეთში შემუშავდა ამომრჩეველთა ნებაზე ზემოქმედებისა და მანიპულირების ის ხერხები, რომელთაც ფართოდ იყენებდა და იყენებენ სხვადასხვა მთავრობები, ხალხის ნების „სასურველი კორექტირებისათვის“. საიმპერატორო ხელისუფლება ინარჩუნებდა რიგ ეფექტურ საშუალებებს საარჩევნო კამპანიის მსვლელობაზე ზეგავლენის მოსახდენად.

ამგვარ ხერხებს და მეთოდებს შეიძლება მივაკუთვნოთ შემდეგი:

— ერთმანდატიანი საარჩევნო ოლქების სისტემის გამოყენება (1852 წლის 2 თებერვლის დეკრეტის თანახმად, საპარლამენტო არჩევნები საფრანგეთში ტარდებოდა ერთმანდატიანი ოლქების სისტემით). ეს სისტემა, მრავალმანდატიან ოლქებთან შედარებით, უფრო ხელსაყრელი აღმოჩნდა ამომრჩეველთა ხმის მიცემაზე გარეგნულად კანონიერი ადმინისტრაციული ზემოქმედებისათვის. კერძოდ, იმ საარჩევნო ოლქში შემავალი კომუნები, სადაც არჩევნების შედეგები მთავრობისათვის ხელსაყრელი იყო, დებულობდა გარკვეულ შეღავათებს ან ფინანსურ მხარდაჭერას სახელმწიფოს მხრიდან;

— ადმინისტრაციის მიერ საარჩევნო ოლქების საზღვრების თვითნებური დადგენა. ოლქები ისე „იჭრებოდა“. რომ ოპოზიციისათვის მიცემული ხმები იძირებოდა მთავრობის მხარდაჭერი კანდიდატისათვის მიცემულ ხმებში;

— ოფიციალური კანდიდატების წამოყენება, რომელთაც ღიად უჭერდნენ მხარს დეპარტამენტების პრეფექტები;

— მთავრობისათვის ხელსაყრელი პოლიციური წესების გამოყენება საარჩევნო კრებების ჩატარების, საარჩევნო პლაკატების დაბეჭდვისა და ვაკვის, ფოსტით სარეკლამო მასალების გაგზავნის დროს. ოფიციალურ კანდიდატებს ხელისუფლება ყველა საშუალების გამოყენებით უჭერდა მხარს, ხოლო ოპოზიციის კანდიდატები ყოველნაირად იზღუდებოდნენ;

— II იმპერიის დროს გამოყენებული ზემოქმედების სპეციფიკური საშუალება იყო შემდეგი წესის გამოყენება: დებუტატობის კანდიდატს ფიცი უნდა დაედო კონსტიტუციის ერთგულებაზე, რაც ამკარად ზღუდავდა ოპოზიციის კანდიდატებს საარჩევნო პლატფორმის შემუშავების დროს. ეს გარემოება მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის მომხრეებს უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოში მოხვედრის საშუალებას ართმევდა.

ნაპოლეონ III-ის დამხობის შემდეგ, დროებითმა მთავრობამ 1870 წლის 10 სექტემბერს კვლავ აამოქმედა 1849 წლის 15 მარტის საარჩევნო კანონი. საბოლოოდ, ახალი საარჩევნო სისტემა მხოლოდ

1875 წელს ჩამოყალიბდა, როდესაც მიღებულ იქნა კანონები სენატორებისა და დეპუტატების არჩევნების შესახებ.

იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი სენატორი უნდა აერჩიათ, დეპარტამენტების კოლეგიებში არჩევნები ტარდებოდა ერთმანდატიან ან მრავალმანდატიან ოლქებში. შემოღებულ იქნა ხმის მიცემის მაჟორიტარული სისტემა სამ ტურად: პირველ და მეორე ტურში მოითხოვებოდა აბსოლუტური უმრავლესობა, მესამე ტურში კი საკმარისი იყო ხმების შეფარდებითი უმრავლესობა. კომუნების დელეგატებისათვის დეპარტამენტის ცენტრში გამოცხადება, სადაც ტარდებოდა არჩევნები და კენჭისყრაში მონაწილეობის მიღება აუცილებელი იყო. დელეგატებს უნაზღაურდებოდათ ის ხარჯები და ზარალი, რაც მათ შეიძლება გაეწიათ ან მოსვლოდათ ხმის მიცემაში მონაწილეობასთან დაკავშირებით.

სენატორობის კანდიდატებს არ მოეთხოვებოდათ საკუთარი კანდიდატურის წამოყენებაზე თანხმობის დეკლარირება. ასეთი გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა რესპუბლიკელების დაჟინებით. ისინი ამით ცდილობდნენ თავიდან აეცილებინათ II იმპერიის დროინდელი პროკედურის ხელახლა გამოყენება, როდესაც დეპუტატობის კანდიდატს საკუთარი კანდიდატურის წამოყენებაზე თანხმობის განცხადებისას უნდა გამოეხატა თავისი ერთგულება და ლოიალურობა არსებული რეჟიმისადმი. გარდა ამისა, ზოგიერთ რესპუბლიკას მიაჩნდა, რომ დეპუტატობის კანდიდატის არჩევაზე თანხმობის აუცილებლობა ზღუდავდა ამომრჩეველთა უფლებას ხმა მიეცათ თავისათვის სასურველი ნებისმიერი პიროვნებისათვის და, ამდენად, არადემოკრატიული იყო.

დეპუტატთა პალატის არჩევა ხდებოდა მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემით ორ ტურად. აქტიური საარჩევნო უფლება ენიჭებოდათ 21 წელს მიღწეულ მოქალაქეებს, პასიური საარჩევნო უფლება კი — 25 წლის ასაკიდან. საარჩევნო უფლებები არ ჰქონდათ ქალებს. სამხედრო მოსამსახურეებს ფორმალურად ჰქონდათ ხმის უფლება, მაგრამ კანონი ამომრჩეველთა სიების შედგენის ისეთ წესებს ითვალისწინებდა, რომელიც სამხედროთა უმრავლესობას კენჭისყრაში მონაწილეობის საშუალებას არ აძლევდა.

ეროვნულ კრებაში დიდი კამათი გაიშალა საარჩევნო ოლქებთან დაკავშირებით. რესპუბლიკელები ცდილობდნენ მიეღწიათ მრავალმანდატიანი ოლქების შექმნისათვის, რადგანაც მიაჩნდათ, რომ ერთმანდატიან ოლქებს შეიძლება ხელი შეუწყოთ II იმპერიის დროს ფართოდ გავრცელებული სამთავრობო კანდიდატების პრაქტიკის

აღდგენისათვის, მაგრამ მარცხი განიცადეს. ეროვნულმა კრებამ 375 ხმით, 326 ხმის წინააღმდეგ მხარი დაუჭირა ერთმანდატიანი ოლქების შექმნას.

საფრანგეთის 1875 წლის კონსტიტუცია და ორგანული კანონები კომპრომისი იყო ზომიერ რესპუბლიკელებსა და ორლეანისტებს შორის. რესპუბლიკელებმა მიადწიეს ძირითადი რესპუბლიკური ინსტიტუტების კონსტიტუციურად განმტკიცებას, მაგრამ მნიშვნელოვან დათმობებზე წავიდნენ სენატის ორგანიზებისა და პრეზიდენტის უფლებამოსილების საკითხში.

საარჩევნო კანონში გარკვეული ცვლილებები შემდეგ პერიოდშიც შექმნდათ. მაგალითად, 1885-1889 წლებში გაუქმდა კენჭისყრა ერთმანდატიან ოლქებში და სანაცვლოდ შემოიღეს კენჭისყრა დეპარტამენტის სიების მიხედვით, იმ ვათვლით, რომ ყოველი დეპუტატი 70 ათას მცხოვრებზე ვათვლით აერჩიათ. 1885 წელს ასევე დაადგინეს, რომ საფრანგეთში აღრიხნდელი სამეფო ოჯახების წევრების არჩევა არ შეიძლებოდა პარლამენტში და პრეზიდენტად. 1889 წელს აღადგინეს ერთმანდატიანი საარჩევნო ოლქები, ხოლო დეპუტატობის კანდიდატებს აეკრძალათ თავისი კანდიდატურის წამოყენება ერთზე მეტ ოლქში.

საფილიპაჰი ღიღი ბრიტანეთის საარჩევნო სისტემაში.

1832 წლის რეფორმამ მძიმე დარტყმა მიაყენა მოძველებულ საარჩევნო სისტემას, მაგრამ სრულიადაც ვერ დააკმაყოფილა დროის მოთხოვნები. მაღალი ქონებრივი ცენზის გამო, ინგლისის მცხოვრებთა აბსოლუტური უმრავლესობა თემთა პალატის არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას მოკლებული აღმოჩნდა, 24 მლნ მცხოვრებიდან ხმის უფლება მხოლოდ 1 მილიონს ჰქონდა.

ღიღ ბრიტანეთში საარჩევნო კანონმდებლობის შემდგომი რეფორმირება კვლავ მასობრივი გამოსვლების ზეგავლენით ხორციელდებოდა. 1832 წლის რეფორმის შემდეგ საზოგადოების მთავარი მოთხოვნები იყო:

- საარჩევნო უფლებების მინიჭება საშუალო და დაბალი შემოსავლის მქონე მოქალაქეებისათვის;

- თემთა პალატაში ქალაქებიდან და საგრაფოებიდან დეპუტატების არჩევის სისტემის შეცვლა.

საარჩევნო რეფორმისათვის ბრძოლას სათავეში პროფკავშირები ჩაუდგნენ. 1838 წელს მუშათა ლონდონის ასოციაციის ინიციატივით გამოქვეყნდა საარჩევნო რეფორმის შესახებ ბილის პროექტი — სახალხო

ქარტია („The charter“). აქედან მიიღო XIX საუკუნის 30-40-იანი წლების მოძრაობამ დიდ ბრიტანეთში „ჩარტიზმის“ სახელწოდება. ჩარტიზტების პროგრამა ექვსი პუნქტისგან შედგებოდა:

- თანაბარი წარმომადგენლობა — ინგლისის დაყოფა თანაბარი მოსახლეობის მქონე ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქებად;

- ხმის უფლების მიცემა 21 წლის ასაკს მიღწეული ყველა მამაკაცისათვის;

- ფარული კენჭისყრა;

- ყოველწლიური საპარლამენტო არჩევნები;

- პარლამენტარობის კანდიდატებისათვის ქონებრივი საარჩევნო ცენზის გაუქმება;

- ფულადი ანაზღაურება პარლამენტის წევრებისათვის.

ჩარტიზტების პროგრამა მთავრობამ არ შეასრულა, გარდა ერთისა — 1858 წელს გაუქმდა 1710 წელს გამოქვეყნებული „აქტი პარლამენტების თავისუფლების უზრუნველყოფის შესახებ“. ამ აქტის მიხედვით პარლამენტის დეპუტატს უნდა ჰქონოდა საკუთრება. საიდანაც შემოსავალი წელიწადში შეადგენდა არანაკლებ 600 გირვანქისა საგრაფოებში და 300 გირვანქისა — ქალაქებში.

პარლამენტის წევრობისათვის მაღალი ქონებრივი ცენზის გაუქმებას არ მოჰყოლია ღარიბი კლასების წარმომადგენელთა არჩევა პარლამენტში, რადგანაც 1911 წლამდე პარლამენტარი გასამრჩელოს არ იღებდა. 1857 წელს პარლამენტის წევრი გახდა ჩარტიზტების ბელადი ო'კონორი.

1832 წლის რეფორმამ, შეზღუდული ხასიათის მიუხედავად, მნიშვნელოვანი შედეგები გამოიღო — 1835 წელს მთავრობა პირველად გახდა იძულებული გადამდგარიყო არჩევნების შედეგად. 1832—1867 წლებში არჩევნები, როგორც წესი, კაბინეტის შეცვლას იწვევდა. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებდა, რომ სამთავრობო ფული ელექტორალურ პროცესში აღარ ასრულებდა გადამწყვეტ როლს და არჩევნების ორგანიზება პარტიების ხელში გადავიდა. ამომრჩეველთა რაოდენობის ზრდამ გააძნელა და გაცილებით ძვირი გახადა ამომრჩეველთა მოსყიდვა, რასაც ადრე მთავრობა სისტემატურად აკეთებდა. მაგრამ გაჩნდა ზეწოლის ახალი საშუალება — დაშინება, რამაც 1832-1872 წლებში (ფარული კენჭისყრის შემოღებამდე) უფრო დიდი ზიანი მიაყენა თავისუფალი ნების გამოვლინებას, ვიდრე კორუფციამ.

1832 წლის რეფორმის შემდეგ, ცალკეული წინააღმდეგობების მიუხედავად, სამეფო ხელისუფლება შეურიგდა იმასაც, რომ მთავრობა პასუხისმგებელი იყო თემთა პალატის წინაშე. 1837-1866 წლებში

ბრიტანეთის 9 კაბინეტიდან 8 გადადგა, თემთა პალატის მიერ გამოხატული ნების შედეგად. გამონაკლისი იყო პალმერსტონის მეორე კაბინეტი, რომელმაც 1865 წელს შეწყვიტა არსებობა პრემიერის სიკვდილის გამო. უფლებები დაკარგა ლორდთა პალატამაც.

1867 წლის 18 მარტს დიზრაელმა პარლამენტში შეიტანა კანონპროექტი რეფორმის შესახებ. ქონებრივი ცენზის შემცირებას ის განიხილავდა არა როგორც „დემოკრატიული უფლებების“ აღიარებას, არამედ როგორც „სახალხო პრივილეგიების“ გაფართოებას, რაც განპირობებული იყო მოსახლეობის ზრდით, მრეწველობის აღმავლობით, განათლების, მეცნიერებისა და ხელოვნების წარმატებებით. ამ ორ ცნებას შორის განსხვავებას დიზრაელი შემდეგნაირად განმარტავდა: „სახალხო პრივილეგიები თავსებადია საზოგადოებასთან, რომელშიც პირობების დიდი უთანასწორობა არსებობს. დემოკრატიული უფლებები, პირიქით, მოითხოვს პირობათა თანასწორობას“. აქედან გამომდინარე, დიზრაელი გეგმავდა მაღალი კლასებისათვის დამატებითი ხმების მინიჭებით შშრომელთა უფლებების გაფართოების გაწონასწორებას. მაგრამ, მასობრივი მოძრაობის აღმავლობის პირობებში, ამგვარი გეგმების მომხრენი იძულებული გახდნენ უარი ეთქვათ „მინიმალური დათმობების“ პოლიტიკაზე. ლორდთა პალატამაც კი ვერ გაბედა წინააღმდეგობის გაწევა.

1867 წლის 15 აგვისტოს ძალაში შევიდა „აქტი სახალხო წარმომადგენლობის შესახებ“. ამ კანონის თანახმად საგრაფოებში საარჩევნო უფლებები მიიღეს მესაკუთრეებმა და მიწის მოიჯარაღეებმა, რომელთა შემოსავალიც წელიწადში 5 გირვანქა სტერლინგს მაინც შეადგენდა, ხოლო ქალაქებში — ბინის დამქირავებლებმა. რომლებიც საცხოვრებელში იხდიდნენ არანაკლებ 10 გირვანქისა წელიწადში. რეფორმის შედეგად ამომრჩეველთა რიცხვმა დიდ ბრიტანეთში 2 მილიონს გადააჭარბა, მაგრამ ეს ქვეყნის მოსახლეობის დაახლოებით, მხოლოდ 10% იყო.

კვლავ მწვავედ იდგა საარჩევნო სისტემის დისპროპორციის საკითხი. სამრეწველო ცენტრები, რომელთა საერთო მოსახლეობა 5 მილიონს შეადგენდა, იმაზე ნაკლებ დეპუტატს ირჩევდა, ვიდრე ბრატარა ქალაქი, რომლის მოსახლეობაც მხოლოდ 450 ათასს შეადგენდა. „დამპალ ადგილებზე“ ახალი შეტევის შედეგად კიდევ 45 პარლამენტარის მანდატი გათავისუფლდა, რომლებიც ქალაქებს, საგრაფოებსა და ლონდონს შორის გადანაწილდა.

1884 წელს პარლამენტმა მიიღო „სახალხო წარმომადგენლობის შესახებ აქტის“ ახალი რედაქცია. საარჩევნო უფლება საგრაფოებში

ედლოდათ მიწისა და სხვა ქონების მესაკუთრეებს, რომელთა წლიური შემოსავალი იყო არანაკლებ 10 გირვანქისა, ხოლო ქალაქებში ყველა სახლის მფლობელს და ბინის დამქირავებელს. საგრაფოებზე გავრცელდა საარჩევნო ნორმები, რაც 1867 წელს ქალაქებისათვის იყო დადგენილი. ხმის უფლება მიიღეს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულმა მუშებმა და ქალაქების გარეთ განლაგებული სამრეწველო საწარმოების მუშების დიდმა ნაწილმა. ამ კანონის შედეგად ამოძრეველთა რიცხვმა 5 მილიონს მიაღწია. ამავე დროს, საარჩევნო უფლებებს კვლავ მოკლებული იყვნენ ქალები, ვაჟები, რომლებიც მშობლებთან ერთად ცხოვრობდნენ, ბინების დამქირავებელი, მოსამსახურეები, მოჯამაგირენი.

1885 წელს მიიღეს აქტი ადგილების გადანაწილების შესახებ. წარმომადგენლობა ჩამოერთვა რამდენიმე ათეულ ძველ დასახლებულ პუნქტს და შეიქმნა 33 ახალი საქალაქო ოლქი. პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა ოლქების ძველ სისტემაზე უარის თქმას, საიდანაც ორო პარლამენტარს ირჩევდნენ. ამგვარი წესი, გამონაკლისის სახით, შენარჩუნდა ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტებსა და ოცამდე ქალაქში. სხვა ქალაქები და საგრაფოები დაიყო დაახლოებით თანაბარი მოსახლეობის მქონე უბნებად, რომლებიც თითო პარლამენტარს ირჩევდნენ. 1885 წლის აქტი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო თანაბარი წარმომადგენლობის პრინციპის დადგენის საქმეში.

ახალი საარჩევნო კანონების მიღება პოზიტიურად აისახა დიდ ბრიტანეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე, საარჩევნო კანონმდებლობა უკვე აღარ იყო მწვავე პოლიტიკური კონფლიქტების ობიექტი. გაიზარდა საზოგადოებრივი აზრისა და თავად არჩევნების ინსტიტუტის მნიშვნელობა. ამაზე მოწმობს ის ფაქტი, რომ 1867 წლიდან საუკუნის ბოლომდე დიდ ბრიტანეთში ჩატარებულ ყველა არჩევნებს მთავრობის შეცვლა მოსდევდა.

გერმანული სახელმწიფოების საარჩევნო სისტემები.

გერმანულ სახელმწიფოებში საარჩევნო კანონმდებლობა მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში ფრანგული კანონმდებლობის ზეგავლენას განიცდიდა. XIX საუკუნის დასაწყისში გერმანია ნაპოლეონის ჯარებმა დაიპყრო. მის ტერიტორიაზე 1807—1813 წლებში შეიქმნა ახალი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი — ვესტფალიის სამეფო — რომელიც პირველი კონსტიტუციური მონარქია იყო გერმანიაში. მის კონსტიტუციაში შედიოდა რიგი ნორმებისა, რომლებიც 1799—1804 წლების ფრანგული სამართლიდან იყო ნასესხები. მიუხედავად ხანმოკლე

არსებობისა, ვესტფალიის სამეფოს კონსტიტუციამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა გერმანული სამართლის განვითარებაში. მოგვიანებით, გერმანიის კავშირში შემავალი ქვეყნების მონარქები აქტიურად იყენებდნენ ამ კონსტიტუციას ახალი კანონმდებლობის შექმნის პროცესში.

გერმანული სახელმწიფოების ისტორიაში მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა 1815 წლის ვენის კონგრესის შემდგომი პერიოდი. კონგრესზე მიღებული დოკუმენტში (1815 წლის სამოკავშირეო აქტი) ეწერა: „კავშირის ყველა სახელმწიფოში იქნება მიწების წოდებრივი წარმომადგენლობა“. ტერმინს „*Verfassung*“ ჰქონდა ორგვარი განმარტება: „წოდებრივი კრება“ ან „წოდებრივი კონსტიტუცია“.

XIX საუკუნის 20-40-იან წლებში გერმანულ სახელმწიფოებში კონსტიტუციების მიღებისა და ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების შექმნის პროცესს რთული და წინააღმდეგობრივი ხასიათი ჰქონდა. 1848 წლის რევოლუციამ გერმანიაში, ისევე როგორც საფრანგეთში, ხელი შეუწყო პროგრესული საარჩევნო კანონმდებლობის შექმნას. 1849 წლის 12 აპრილის „კანონი სახალხო პალატაში არჩევის თაობაზე“ ხელისუფლების საერთოგერმანული წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევის წესებს განსაზღვრავდა. იგი მთლიანად აუქმებდა ქონებრივ ცენზებს ამომრჩევლებისათვის და საყოველთაო საარჩევნო უფლებას აცხადებდა (ბუნებრივია, მამაკაცებისათვის): ამომრჩევლად ითვლებოდა ყოველი „უმწიკვლო“ 25 წლის გერმანელი. „უმწიკვლოებში“ იგულისხმებოდნენ ისინი, რომელთაც არ ჰქონდათ ჩამორთმეული საარჩევნო უფლება. არჩევნებში არ დაიშვებოდნენ მეურვეობის ქვეშ მყოფი პირები, ბანკროტები, ადამიანები, რომლებიც სიღარიბის გამო სახელმწიფოსა ან მუნიციპალური ხელისუფლებისაგან იღებდნენ დახმარებას.

1849 წლის კანონის თანახმად, პასიური საარჩევნო უფლება (უფლება არჩეული ყოფილიყვნენ) გერმანელებს ასევე 25 წლის ასაკიდან ეძლეოდათ. უქმდებოდა შეზღუდვები მოხლეებისა და სამხედროებისათვის. არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო იმ საარჩევნო ოლქების მიხედვით, რომელთა მოსახლეობაც 100 ათასს შეადგენდა. საარჩევნო ოლქი იყოფოდა საარჩევნო უბნებად. ყველა გერმანულ სახელმწიფოში არჩევნები ერთ დღეს უნდა ჩატარებულიყო (დამატებითი ტურების გამოკლებით). მკაცრად იყო განსაზღვრული ამომრჩეველთა აღრიცხვის წესები: ყოველ საარჩევნო უბანში უნდა შედგენილიყო არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მქონე პირების სია — მათი გვარის, სახელის, ასაკის, ხელობისა და საცხოვრებელი

ადგილის მითითებით. ეს სიები არჩევნებამდე (არანაკლებ) 4 კვირით ადრე უნდა გამოქვეყნებულიყო რათა ყველა მსურველს შეძლებოდა მისი გაცნობა.

კანონმდებელთა აზრით, არჩევნების ორგანიზება სახელმწიფო სამსახურში არ მყოფ პირებს უნდა დაკისრებოდათ. ხმის მიცემისათვის უნდა გამოყენებულიყო საარჩევნო ბიულეტენები „ხელმოწერის გარეშე“.

1849 წლის 12 აპრილის საარჩევნო კანონი უდავოდ პროგრესული მოვლენა იყო გერმანიის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მაგრამ ამ დოკუმენტს არ ჰქონდა პირდაპირი მოქმედების ძალა. რადგანაც კავშირში შემავალ თითოეულ სახელმწიფოს საკუთარი სამართლებრივი სისტემა ჰქონდა. სინამდვილეში, XIX საუკუნის შუახანებში, გერმანიის კავშირის სახელმწიფოებში საყოველთაო და თანასწორი საარჩევნო უფლების პრინციპები მნიშვნელოვნად იყო შეზღუდული. მიუხედავად ამისა, 1849 წლის კანონი საარჩევნო ნორმების თანდათანობითი ლიბერალიზაციის საფუძველი გახდა ყველა გერმანულ სახელმწიფოში.

პრუსიაში ორმა იურიდიულმა დოკუმენტმა: მეფე ფრიდრიხ-ვილჰელმ IV-ის 1849 წ. 30 მაისის ბრძანებულებამ და 1850 წლის 31 იანვრის საკონსტიტუციო ქარტიამ ხელისუფლების უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოში — ლანდტაგში — მრავალსაფეხურიანი საარჩევნო სისტემა დაადგინა. პირველ ეტაპზე ირჩევდნენ „ამრჩევებს“, რომლებიც შემდეგ ღია კენჭისყრით ირჩევდნენ ლანდტაგის დეპუტატებს.

პრუსიაში ამომრჩევლები დაიყო სამ ჯგუფად. პირველ ჯგუფში გაერთიანებული იყვნენ ყველაზე შეძლებული მოქალაქეები (ყველა ამომრჩევლის 4—5%); მეორე ჯგუფში — ნაკლებად შეძლებული მოქალაქეები (ამომრჩევლების 12—13%); მესამე ჯგუფს მიეკუთვნებოდა ამომრჩეველთა დარჩენილი 81-85%, ანუ ყველა ის, ვინც მცირე გადასახადებს იხდიდა ან გათავისუფლებული იყო გადასახადების გადახდისაგან.

ასეთი სისტემა თავიდანვე გულისხმობდა უთანასწორობას დეპუტატების წამოყენების დროს. პირველი და მეორე ჯგუფის „ამრჩევების“ ხმები აშკარად სჭარბობდა მესამე ჯგუფის „ამრჩევების“ ხმებს. XIX საუკუნის ბოლოს, ამომრჩევლის კატეგორიის განსაზღვრისას, პრუსიაში, გარდა სახელმწიფო გადასახადებისა, დაიწვეს მის მიერ გადახდილი ადგილობრივი გადასახადების გათვალისწინებაც.

გერმანიის გაერთიანებისა და 1871 წლის 16 აპრილის კონსტიტუციის მიღების შემდეგ დადგინდა ახალი დემოკრატიული

წესი გერმანიის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს — რეიხსტაგის — ასარჩევად. მიუხედავად იმისა, რომ გერმანიის ცალკეულმა ნაწილებმა (პრუსია, ბავარია და ზოგიერთი სხვა) ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ასარჩევად არაპირდაპირი არჩევნების ძველი სისტემა შეინარჩუნეს (ამრჩევების მეშვეობით), ერთიან გერმანიაში, საფრანგეთის მსგავსად, დამკვიდრდა პირდაპირი დემოკრატიული არჩევნების სისტემა. გერმანიის კონსტიტუცია აცხადებდა, რომ „რეიხსტაგი იქმნება საყოველთაო და პირდაპირი არჩევნების მეშვეობით ფარული ვენჭისყრით“.

სელოლაკაი ამმ-ის საარჩევნო კანონმდებლობაში.

სამოქალაქო ომის შემდეგ, ე.წ. „სამხრეთის რეკონსტრუქციის“ (1865—1877 წწ.) პერიოდში, ფედერალურ კონსტიტუციას დაემატა XIV შესწორება (1868 წ.), რომელმაც შავკანიანები თეთრკანიანებთან გაათანაბრა (თუმცა, აღნიშნული შესწორება მაინც დასაშვებად მიიჩნეოდა ცალკეული შტატების მიერ ამომრჩეველთა გარკვეული კატეგორიებისათვის საარჩევნო უფლებების ჩამორთმევას, მაგრამ შესაბამისად მცირდებოდა მოცემული შტატის წარმომადგენლობაც კონგრესში). მხოლოდ ამ შესწორების რატიფიკაციის შემთხვევაში სამხრეთის შტატებს ხელახლა იღებდნენ კავშირში. ყველა მათგანმა, ტენესის შტატის გამოკლებით, უარი თქვა მის რატიფიკებაზე. რადიკალურ პოზიციაზე მდგომ კონგრესს პრეზიდენტი ჯონსონი დაუპირისპირდა, რომელიც მიღებული აქტების განხორციელებას აფერხებდა. იგი სენატის სასამართლოს გადაეცა საპრეზიდენტო ხელისუფლების უფლებამოსილების გადაჭარბების გამო. სენატს მხოლოდ ერთი ხმა დააკლდა პრეზიდენტის დასასჯელად.

იმის გამო, რომ XIV შესწორება ვერ უზრუნველყოფდა სრულ თანასწორობას და, პირველ რიგში, ხმის უფლებას არჩევნების დროს, 1870 წელს მიიღეს 15 შესწორება, რომელიც ცალსახად გამორიცხავდა რაიმე შეზღუდვებს ამასთან დაკავშირებით: „არ შეიძლება შეერთებული შტატების მოქალაქეს, შეერთებული შტატების ან რომელიმე შტატის ხელისუფლების მიერ, უარი ეთქვას ან შეეზღუდოს ხმის მიცემის უფლება მისი რასის, კანის ფერის ან ადრე მონობაში ყოფნის გამო“. კონგრესი უფლებამოსილი იყო სათანადო კანონმდებლობით ცხოვრებაში გაეტარებინა ეს მუხლი.

რეკონსტრუქციის პერიოდის დამთავრება უკავშირდება 1876 წლის საარჩევნო კამპანიას. ვერც რესპუბლიკელების კანდიდატმა ხეისმა და ვერც დემოკრატების კანდიდატმა ტილდენმა ვერ მიიღეს

ხმების საჭირო რაოდენობა. მეტად საეჭვო გამარჯვება ხეისს მიეკუთვნა. თავიანთი კანდიდატისათვის პრეზიდენტის პოსტის მიკუთვნების სანაცვლოდ, რესპუბლიკური პარტიის ლიდერები დაეთანხმნენ სამხრეთიდან ფედერალური ჯარების გამოყვანას.

აშშ-ის საარჩევნო პრაქტიკისათვის დიდი ხნის მანძილზე დამახასიათებელი იყო არჩევნებში გამარჯვებული პარტიის მიერ თავისი მომხრეებისათვის „ჯილდოს“ სახით სახელმწიფო თანამდებობების დარიგება. ამ სისტემისათვის ბოლოს მოღება გადაწყვიტა პრეზიდენტმა ჩ.არტურმა (1881-1885წწ.). 1883 წელს მიიღეს კანონი „სამოქალაქო სამსახურის შესახებ“, რომელიც კრძალავდა თანამდებობების დარიგებას პოლიტიკური დახმარების სანაცვლოდ და საკონკურსო გამოცდების სისტემას აწესებდა. მაგრამ მოცემული კანონი ეხებოდა მხოლოდ თანამდებობათა 12%-ს და ყოველთვის არ სრულდებოდა.

საარჩევნო კანონმდებლობის ცვლილებების მობაღი

დახასიათება. დემოკრატიული უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის ბრძოლის შედეგად XIX საუკუნეში მნიშვნელოვნად შეიცვალა ევროპის ქვეყნების საარჩევნო კანონმდებლობა. მკვეთრად გაიზარდა ელექტორატის რიგები, სულ უფრო მცირდებოდა დაბრკოლებები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ სხვადასხვა სოციალური ფენების წარმომადგენლების არჩევნებში მონაწილეობას. შემცირდა ან მთლიანად გაუქმდა ქონებრივი საარჩევნო ცენზი. საპარლამენტო არჩევნებმა ჭეშმარიტად საერთოეროვნული ხასიათი მიიღო. თუმცა, რიგი ზომებისა მიმართული იყო იქითკენ, რომ საარჩევნო ურნებთან არ დაეშვათ ის ადამიანები, რომელთა არჩევანიც მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებული შეიძლება ყოფილიყო სხვების გავლენაზე (მაგალითად, საქველმოქმედო დახმარების მიღებაზე) და ისინი, რომელთა საზოგადოებრივი რეპუტაციაც საეჭვო იყო (სულით ავადმყოფები, ბანკროტები, ლოთები).

არჩევნების საყოველთაობა და თანასწორობის პრინციპები ფართოდ გავრცელდა ევროპაში, მათ შორის ისეთ სუსტად განვითარებულ ქვეყნებშიც კი, როგორც იყო ნორვეგია, შვეიცია, საბერძნეთი. მაგრამ რეფორმათა წარმატება არ იყო აბსოლუტური. ძრავალი ევროპული ქვეყნის კანონმდებლობაში შენარჩუნებული იყო საარჩევნო უფლებების რიგი შეზღუდვებისა (ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით ქვემოთ იქნება საუბარი).

§ 3. საარჩევნო პროცედურები XIX საუკუნის მეორე ნახევარში

ამომრჩეველად და საარჩევნო ცენტრში.

საარჩევნო ცენტრების და, პირველ რიგში, ქონებრივი ცენტრების გასაუქმებლად ბრძოლა მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში მიმდინარეობდა. რიგი კანონებისა და საკონსტიტუციო აქტების მიღების შემდეგ ქონებრივი ცენტრი მთლიანად გაუქმდა საფრანგეთში, შვეციაში, გერმანიაში (რეიხსტაგის არჩევნების დროს). ავსტრია-უნგრეთში ქონებრივი ცენტრი მხოლოდ 1896 წელს გაუქმდა.

ევროპის ქვეყნების უმრავლესობაში კი კვლავ მოქმედებდა პრინციპი, რომ არჩევნებში ხმის უფლების მისაღებად მოქალაქეს უნდა ჰქონოდა გარკვეული სიდიდის ქონება. ქონებრივი ცენტრი შენარჩუნებული იყო იტალიაში, ესპანეთში, პორტუგალიაში, შვეციაში, ნორვეგიაში, პრუსიაში, ლუქსემბურგში. დიდ ბრიტანეთში ამომრჩეველს, თუკი ქონება ჰქონდა რამდენიმე საარჩევნო ოლქში, ყოველ მათგანში შეეძლო ხმის მიცემა (მრავალჯონისი ვოტუმის უფლება).

ბელგიაში 1848 წლის მარტში ქონებრივი ცენტრი წლიური გადასახადების 42,32 ფრანკამდე შემცირდა. მსხვილ მესაკუთრეებს (2000 ფრანკზე მეტი) ამ ქვეყანაში მეორე, დამატებითი, ხმის უფლება ეძლეოდათ. ნიდერლანდებში 1887 წლის კანონით პარლამენტის ქვედა პალატის დეპუტატებს ირჩევდნენ პირები, რომლებიც იხდიდნენ მიწის მინიმალურ გადასახადს 10 ფლორინის ოდენობით (სოფლად) ან ბინის მფლობელები და დამქირავებლები — ქალაქად. 1896 წ. ცენტრის სიდიდემ სიმბოლური ხასიათი მიიღო — 1 ფლორინი მიწის გადასახადი სოფლად. ამომრჩევლები შეიძლება ყოფილიყვნენ ბინების მფლობელები, 24 ტონისა და მეტი წყალწყვის გემების მეპატრონეები, პირები, რომელთაც ჰქონდათ საბანკო ანგარიში 50 ფლორინზე მეტი ან ხელფასი 570 ფლორინი წელიწადში.

ზოგიერთი ევროპული ქვეყნის კანონმდებლობა საარჩევნო პროცედურებთან მხოლოდ იმათ უშვებდა, რომლებიც აკმაყოფილებდნენ განათლების ცენტრის მოთხოვნებს, ე.ი. იცოდნენ წერა-კითხვა. ასეთი კანონები არსებობდა დიდ ბრიტანეთსა (1867 წ.) და იტალიაში (1882 წ.). დიდ ბრიტანეთში პარლამენტართა ნაწილს უნივერსიტეტები ირჩევდნენ. ასეთ საარჩევნო ოლქებში ხმის უფლება მხოლოდ სამეცნიერო ხარისხის მქონე პირებს ჰქონდათ.

უნიკალური სამართლებრივი ნორმა მოქმედებდა ბელგიაში — მოქალაქეებს, რომელთაც დასრულებული უმაღლესი განათლება ჰქონდათ, ორი დამატებითი ხმა ეძლეოდათ.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ევროპაში დამთავრდა **ასაკობრივი საარჩევნო ცენზის** ფორმირება. 20 წლიდან ხმის უფლება ეძლეოდათ შვეიცარიის მოქალაქეებს (ფედერალურ კრებაში არჩევნების დროს). 21 წლიდან — დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, ბელგიის, ნიდერლანდების, იტალიის მოქალაქეებს; 24 წლიდან — ავსტრია-უნგრეთის მოქალაქეებს; 25 წლიდან — გერმანიის, ესპანეთის, პორტუგალიისა და შვეციის მოქალაქეებს. ყველაზე მაღალი ასაკობრივი ცენზი 30 წელი — დანიაში იყო.

ცალკე განხილვის საგანია **ქალებისათვის საარჩევნო უფლებების მინიჭება**. ევროპის საზოგადოებრიობა სოციალური თანასწორობისათვის ბრძოლაში გარდუვალად აყენებდა ქალებისათვის მამაკაცების თანაბარი საარჩევნო უფლებების მინიჭების მოთხოვნას. ქალების პოლიტიკური უფლებებისათვის ბრძოლა განსაკუთრებით აქტიურად მიმდინარეობდა დიდ ბრიტანეთსა და მის მფლობელობაში მყოფ ტერიტორიებზე. ინგლისში ქალებმა ხმის უფლება მიიღეს სავრანდების საბჭოებში არჩევნებისას 1888 წელს, ხოლო სამრევლო საბჭოებში — 1894 წელს. რაც შეეხება ქალების მონაწილეობას საპარლამენტო არჩევნებში XIX საუკუნის ბოლომდე ვერ მიიღეს, შესაბამისი საპარლამენტო დადგენილება. აღსანიშნავია, რომ ბრიტანეთის დომინიონებში ადგილობრივი უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ქალებმა მეტროპოლიაზე უფრო ადრე მიიღეს: ახალ ზელანდიაში ეს მოხდა 1893 წელს, ავსტრალიაში — 1900 წელს (შტატში სამხრეთ ავსტრალია — 1895 წელს).

XX საუკუნის პირველ ათწლეულებში, დასავლეთ ევროპაში არჩევნებში ხმის მიცემის უფლება ქალებმა მხოლოდ რამდენიმე სკანდინავიურ ქვეყანაში მიიღეს ფინეთში ეს მოხდა 1906 წელს, ნორვეგიაში — 1913 წელს, დანიაში — 1915 წელს. სხვა ქვეყნებში ქალთა თანასწორუფლებიანობის საკანონმდებლო დამკვიდრება XX საუკუნის პირველი ნახევრის მანძილზე გრძელდებოდა.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ **სუფრაჟიზმი** (მოძრაობა ქალებისათვის მამაკაცებთან თანაბარი საარჩევნო უფლებების მისანიჭებლად) გაიმარჯვა დასავლეთის ყველა ქვეყანაში. თუმცა შვეიცარიაში ქალებმა საარჩევნო უფლებები მხოლოდ 1971 წელს მიიღეს, ლიხტენშტეინში კი — 1986 წელს.

პირდაპირი და არაპირდაპირი არჩევნები. XIX საუკუნეში საყოველთაო საარჩევნო უფლების პრინციპი, მიუხედავად რეაქციის ძალების წინააღმდეგობისა, განუხრელად მკვიდრდებოდა მთელს

ევროპაში. ინგლისში არჩევნები ყოველთვის მხოლოდ პირდაპირი იყო. ასევე ირჩევდნენ დეპუტატებს შვეიცარიის მრავალ კანტონში. საფრანგეთში ამრჩევების ინსტიტუტი გაუქმდა 1814 წლის ქარტიით მაღალ ქონებრივ ცენზთან დაკავშირებით, ხოლო შემდეგ 1848, 1852 და 1875 წლების კონსტიტუციებში პირდაპირი არჩევნების პრინციპი განმტკიცდა.

გერმანიაში ეს პრობლემა სხვაგვარად გადაწყდა. 1871 წელს, ერთიანი სახელმწიფოს შექმნამდე, ცალკეული გერმანული სამეფოები და სამთავროები თავიანთი წარმომადგენლობითი ორგანოების ასარჩევად **ამრჩევების სისტემას** იყენებდნენ. ეს წესი შენარჩუნდა პრუსია-სა და ბავარიაში მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში, მაშინ როდესაც საერთოგერმანული საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნები პირდაპირი იყო. ნიდერლანდებში 1848 წლიდან ქვედა პალატის პირდაპირი არჩევნების გზით ყალიბდებოდა. ბელგიაში საყოველთაო ხმის უფლება 1893 წლის კანონით შემოიღეს. ასევე არ გამოიყენებოდა ამრჩევების სისტემა იტალიაში.

არაპირდაპირი არჩევნების ინსტიტუტი არსებობდა რუმინეთში, შვეიცარიაში, ესპანეთში (სენატორების არჩევის დროს), ნაწილობრივ — ავსტრია-უნგრეთში. აქ, XX საუკუნის დამდეგამდე, პარლამენტართა არჩევა ხორციელდებოდა **კურიების** — ცალკეული წოდებების კრებების მიხედვით. გაშუალებულიად, ამრჩევების მეშვეობით ხმას აძლევდნენ სასოფლო თემები და ქალაქების უღარიბესი მოსახლეობა. ამრჩევებს ხმის დამოუკიდებლად მიცემის უფლება არ ჰქონდათ; ისინი მხოლოდ მათი გამგზავნი კურიების ნებას ასრულებდნენ.

საპარლამენტო ოლქები. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მოწინავე საარჩევნო კანონმდებლობის მქონე ევროპის ქვეყნებმა (საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია) შემოიღეს მოსახლეობის თანაბარ რაოდენობაზე დამყარებული საარჩევნო ოლქების სისტემა. როგორც უკვე ითქვა, 1885 წელს დიდ ბრიტანეთში გაუქმდა მრავალსაუკუნოვანი პრაქტიკა, როდესაც ორ-ორ პარლამენტარს ირჩევდნენ საგრაფოებიდან და დასახლებული პუნქტიდან ან უნივერსიტეტიდან. გამონაკლისის სახით ასეთი უფლება შეუნარჩუნეს ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტებს, აგრეთვე რამდენიმე ქალაქს. ქვეყნის ყველა დანარჩენი ქალაქი და საგრაფო დაიყო საარჩევნო ოლქებად თითოეული ოლქის მოსახლეობა დაახლოებით 54 ათას ადამიანს შეადგენდა და თემთა პალატაში ერთ დეპუტატს ირჩევდა.

საფრანგეთში ერთმანდატიანი ოლქები დამკვიდრდა 1875 წლის 30 ნოემბრის ორგანული კანონით ეროვნული კრების დეპუტატების

არჩევის შესახებ (1875 წ. კონსტიტუციის ნაწილი). თითოეულ ოლქში დაახლოებით 70 ათასი მცხოვრები იყო.

უკვე ითქვა, რომ გერმანიის 1849 წლის კანონმდებლობაში არსებობდა ერთმანდატიანი ოლქების შექმნის ნორმა ყოველ 100 ათას მცხოვრებზე. რეალურად კი ამ ოლქების (**Wahlkreise**) ფორმირება 1871 წლის შემდეგ დაიწყო, პირდაპირ არჩევნებზე გადასვლასთან ერთად.

საარჩევნო ოლქების საზღვრები ევროპის ქვეყნებში პერიოდულად გადაისინჯებოდა ხოლმე, მოსახლეობის რაოდენობის შეცვლასთან ერთად.

ამომრჩეველთა სიები. XVIII საუკუნის ბოლოს საფრანგეთის კანონმდებლობამ ფაქტობრივად ჩამოაყალიბა ამომრჩეველთა სიების შედგენის პროცედურის ძირითადი მომენტები. საფრანგეთის კანონმდებლობის გავლენით ევროპის სხვა სახელმწიფოების ზელისუფლებაც ცდილობდა საარჩევნო პროცესის ამ მეტად მნიშვნელოვანი ნაწილის მოწესრიგებას. დიდ ბრიტანეთში ამომრჩეველთა რეგისტრაციის წესი 1832 წელს შემოიღეს, როდესაც პარლამენტმა დაადგინა, რომ არც ერთ პირს არ ექნებოდა ხმის მიცემის უფლება, თუ იგი სათანადოდ არ იქნებოდა ამომრჩეველთა სიებში შეტანილი.

თავიდან ამომრჩეველთა სიებს ყოველი არჩევნებისათვის ადგენდნენ, მაგრამ თანდათანობით ისინი მუდმივი სიებით იცვლება (თუმცა რიგ ქვეყნებში XIX საუკუნის ბოლომდე, კანონის თანახმად ყოველი არჩევნებისათვის — იქნებოდა ეს საპარლამენტო თუ ადგილობრივი — ცალკე სიები უნდა შედგენილიყო).

ამომრჩეველთა სიების შედგენა სახელმწიფო მოსამსახურეებსა და თანამდებობის პირებს ევალებოდათ. საფრანგეთში ესენი იყვნენ მერები, პრეფექტები და მათი თანაშემწეები. ინგლისში მოქალაქეებს თავად უნდა მიემართათ შესაბამისი თანამდებობის პირებისათვის. რათა ამომრჩეველთა სიებში შეეყვანათ. საგრაფოებში მცირე შექლების ამომრჩეველთა რეგისტრაციას სასამართლოს მოსამსახურეები ან ლარიბებზე მზრუნველები ახორციელებდნენ, ქალაქებში — წერილების დამტარებლები. შოტლანდიაში ამომრჩეველთა სიების შედგენა საგრაფოებისა და ქალაქების ასესორებს ევალებოდათ. ირლანდიაში ასეთი მონაცემების კრებული ჩაბარებული ჰქონდათ სპეციალურად დანიშნულ იურისტებს, გერმანიაში — სათემო მმართველობის ორგანოებს.

საარჩევნო სიების შედგენის დროს წარმოქმნილი სადავო საკითხები (ხმის უფლების მქონეთა დაუსაბუთებელი ჩართვა ან ამოღება), როგორც წესი, სასამართლოს მეშვეობით წყდებოდა.

საარჩევნო სისტემები. XIX საუკუნეში საარჩევნო სამართლის დემოკრატიზაციისა და ახალი საარჩევნო პროცედურების დამკვიდრების გარდა, ჩამოყალიბდა ორი ძირითადი საარჩევნო სისტემა, რომელიც დღემდე გამოიყენება მრავალ ქვეყანაში:

ერთ-ერთია ეგრეთ წოდებული **არჩევნების მაჟორიტარული სისტემა**. ამ სისტემის მიხედვით საარჩევნო ოლქების რიცხვი ემთხვევა სადეპუტატო მანდატების რაოდენობას, ანუ ერთი ოლქი ერთ პარლამენტარს ირჩევს. ამასთან, ოლქში მცხოვრებ ყოველ ამომრჩეველს შეუძლია ხმა მისცეს მხოლოდ ერთ კანდიდატს. ეს სისტემა, პირველ რიგში, ასახავს კონკრეტული ოლქის ამომრჩევლების ინტერესებს. ამომრჩევლებს შესაძლებლობა აქვთ უკეთ გაეცნონ კანდიდატს, რომელიც მოცემულ ოლქში იყრის კენჭს და შეუძლიათ რეალური ურთიერთობა ჰქონდეთ მასთან არჩევნების შემდეგაც. ასეთი სისტემა დამკვიდრდა, მაგალითად, გერმანიაში, დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში.

მეორე — **არჩევნების პროპორციული სისტემა** — გამოიყენებოდა ბელგიაში, ლუქსემბურგში, შვეიცარიაში. მისი თავისებურება ის იყო, რომ ამომრჩეველს ხმა უნდა მიეცა არა კონკრეტული კანდიდატისათვის, არამედ რომელიმე პოლიტიკური ორგანიზაციის (პარტიის) მიერ საარჩევნოდ წარმოდგენილი სიისათვის. ხმის მიცემის ამგვარი წესი უფრო მეტად საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და საზოგადოების პოლიტიზირებული ნაწილის ინტერესებს ასახავდა.

რიგითი ამომრჩევლისათვის პროპორციული საარჩევნო სისტემა რიგ უხერხულობებს ქმნის. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ ოლქში პოპულარულ პიროვნებებთან ერთად, საარჩევნო ბიულეტენებში შეიძლება შეიტანონ ამომრჩევლებისათვის ნაკლებად ნაცნობი ან სრულიად უცნობი კანდიდატების სახელებიც. არცთუ იშვიათად წარმომადგენლობითი ორგანოების შემადგენლობაში ხვდებიან ისეთი კანდიდატები, რომლებიც დამოკიდებული არიან არა ამომრჩევლებზე, არამედ პოლიტიკური ჯგუფების ხელმძღვანელებზე.

ევროპის სახელმწიფოთა კანონმდებლობაში გამოიყენებოდა როგორც მაჟორიტარული, ისე პროპორციული სისტემების ელემენტები. **XX** საუკუნის დასაწყისში არჩევნების ორგანიზების არც ერთი მითითებული ხერხი არ არსებობდა თავისი კლასიკური სახით.

კანდიდატები. საყოველთაო და თანაბარი საარჩევნო უფლების შემოღება შეეხო არა მარტო ამომრჩევლებს, არამედ იმათაც, რომლებსაც ირჩევდნენ. **XIX** საუკუნის შუახანებიდან ზოგიერთ ქვეყანაში

გაუქმდა სავალდებულო ქონებრივი ცენზი კანდიდატებისათვის, რომლებიც კენჭს იყრიდნენ ხელისუფლების წარმომადგენლობით ორგანოებში. ყველაზე ადრე — 1830 წელს — ეს მოხდა შვეიცარიაში, 1831 წელს — ბელგიაში. 1848 წლის რევოლუციის შემდეგ ქონებრივი შეზღუდვები კანდიდატებისათვის მოიხსნა საფრანგეთში. 1858 წელს ის გაუქმდა დიდ ბრიტანეთში, 1871 წელს კი — გერმანიის იმპერიაში.

ფორმალურად, ეს ცვლილება ევროპის პარლამენტებში გზას უხსნიდა საზოგადოების ყველა სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლებს. მაგრამ პრაქტიკულად პრეტენდენტი დეპუტატის ადგილზე მხოლოდ შეძლებული ადამიანი შეიძლება ყოფილიყო, რადგან საარჩევნო კამპანიის ძირითადი ხარჯები კანდიდატს უნდა გაეწია. აღსანიშნავია ისიც, რომ პარლამენტარები, როგორც წესი, გაწეული შრომისათვის გასამრჯელოს არ იღებდნენ (დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, ესპანეთი).

დეპუტატობის კანდიდატისათვის ქონებრივი ცენზის საყოველთაო გაუქმებასთან ერთად, შენარჩუნდა პასიური საარჩევნო უფლების შეზღუდვის ზოგიერთი სხვა სახეობა. გერმანული სახელმწიფოების ნაწილსა და ლუქსემბურგში ნათესავებს ეკრძალებოდათ ერთი და იმავე წარმომადგენლობითი ორგანოს დეპუტატები ყოფილიყვნენ. პრაქტიკულად ყველა სახელმწიფოში მოქალაქეებს ეკრძალებოდათ კენჭი ეყარათ ან ერთდროულად არჩეული ყოფილიყვნენ ორ, ან რამდენიმე წარმომადგენლობით ორგანოში.

მწვავედ იდგა ხელისუფლების წარმომადგენლობით ორგანოებში სახელმწიფო მოსამსახურეებისა და სამხედროების წამოყენებისა და არჩევის საკითხიც. პარლამენტებში მოხელეების დაშვების მოწინააღმდეგენი მიუთითებდნენ შ.მონტესკიეს ხელისუფლებათა დანაწილების თეორიაზე, რომელიც ასაბუთებდა აღმასრულებელი, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებებს შორის გამიჯვნის აუცილებლობას. ყველასთვის თანაბარი არჩევის უფლების მომხრეები აღნიშნავდნენ, რომ ადმინისტრაციის წარმომადგენლების ყოფნა კანონმდებელთა შორის პარლამენტარებს საშუალებას მისცემდა უფრო კომპეტენტური მონაწილეობა მიეღოთ სახელმწიფოს მართვაში. ამ საკითხის გადაწყვეტა მჭიდროდ უკავშირდებოდა მოხელეების უფლებამოსილების მოცულობას, ამა თუ იმ ქვეყნის პარლამენტების ბრძოლას მთავრობებთან. XIX საუკუნეში კანონმდებლობის ეს ნაწილი ხშირად იცვლებოდა, თანამდებობის პირებს ხან აძლევდნენ, ხანაც უკრძალავდნენ პარლამენტარის მანდატისათვის ბრძოლაში მონაწილეობის უფლებას.

ინგლისში არსებული პოლიტიკური ტრადიციის შესაბამისად, მინისტრები ყოველთვის იყვნენ პარლამენტის წევრები, მაგრამ მოსა-

მართლებსა და სხვა მოხელეებს ეკრძალებოდათ თემთა პალატაში ენჭისყრა. შვეიცარიაში მუნიციპალური მოხელეები შეიძლება აერჩიათ კონფედერაციის წარმომადგენლობით ორგანოში, მაგრამ ამ უფლებას მოკლებული იყვნენ ზოგადსახელმწიფოებრივი უწყებების მოსამსახურენი. საფრანგეთში 1852 წლის კონსტიტუციით მოხელეები შეიძლება გამხდარიყვნენ დეპუტატები, მაგრამ 1875 წლიდან მათი არჩევა არ შეიძლებოდა იმ დეპარტამენტებში, სადაც მსახურობდნენ. ეს მნიშვნელოვნად ზღუდავდა მათ პასიურ საარჩევნო უფლებას. გერმანიაში არ არსებობდა შეზღუდვა მოხელეებისათვის, რომლებიც რაიხსტაგში იყრიდნენ კენჭს. იტალიაში უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოში არ უნდა ყოფილიყო 40 მოხელეზე მეტი, მათ შორის არა უმეტეს 10 მოსამართლისა და 10 პროფესორისა. ბელგიაში 1848 წლიდან სახელმწიფო მოსამსახურეები მოკლებული იყვნენ დეპუტატთა პალატაში არჩევის უფლებას, ხოლო 1893 წელს ადმინისტრაციის ზოგიერთმა წარმომადგენელმა დამატებითი ხმის უფლება მიიღო. ნიდერლანდების პარლამენტში არ შეიძლებოდა აერჩიათ მღვდლები, მოხელეები და სამხედროები.

სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებში არჩევის კიდევ ერთი შეზღუდვა ასაკს უკავშირდებოდა, მაგრამ საარჩევნო სამართლის დემოკრატიზაციასთან ერთად ასაკობრივი ცენზი თანდათანობით მცირდებოდა. ამ თვალსაზრისით ყველაზე ლიბერალური იყო დიდი ბრიტანეთისა და შვეიცარიის კანონმდებლობა, რომელიც პასიურ საარჩევნო უფლებას 20 წლის ასაკიდან ანიჭებდა. საფრანგეთში 1814—1848 წლებში კანდიდატების საარჩევნო ცენზი შემცირდა ჯერ 40წ-დან 30წ-მდე, შემდეგ კი — 25 წლამდე. ბელგიაში, ესპანეთში, პორტუგალიაში, დანიაში მოქალაქეები პარლამენტში შეიძლება არჩეულიყვნენ 25 წლის ასაკიდან; პრუსიაში, იტალიაში, ავსტრიაში, ნიდერლანდებსა და ნორვეგიაში — 30 წლიდან.

თანდათანობით საარჩევნო კანონებში უფრო მკაფიოდ განისაზღვრა კანდიდატის სტატუსი, მისი უფლებამოსილებანი. რიგ ქვეყნებში შემოიღეს რამდენიმე ამომრჩევლის მიერ დეპუტატობის კანდიდატის აუცილებელი მხარდაჭერის პრაქტიკა — ეს იყო კანდიდატების მხარდასაჭერად ხელმოწერების შეგროვების თანამედროვე სისტემის წინა სახე.

არჩევნების პროცედურა. XIX საუკუნის განმავლობაში ევროპაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ხმის მიცემის ფორმას. ჩამოყალიბდა ხმის მიცემის ორი ძირითადი სახე — ფარული და ღია.

საფრანგეთში 1795 წლის კონსტიტუციამ ხმის მიცემის წერილობითი და ფარული ფორმა დაამკვიდრა. გერმანიის კავშირის სახელმწიფოებში 1848 წლამდე გამოიყენებოდა როგორც ზეპირი ხმის მიცემა (ამრჩევების არჩევის დროს), ასევე ფარული (დებუტატის არჩევის დროს). ვიუტემბერგსა და ბადენში ამომრჩევლებს ხელი უნდა მოეწერათ მათთვის მიწოდებულ ფურცლებზე, რაც გარკვეულწილად ზღუდავდა ხმის მიცემის ფარულობას. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ხმის მიცემის წესი მოხელეების ხელში იყო და მათ თავიანთი შეხედულებებისამებრ შეეძლოთ ამა თუ იმ ფორმის გამოყენება. 1848 წლის შემდეგ ხმის მიცემის ფარულობა გერმანიაში კიდევ უფრო მეტად მკვიდრდება. იწყება საარჩევნო ბიულეტენების ბეჭდვა მკაცრი მოთხოვნების შესაბამისად: ყველა ბიულეტენი უნდა ყოფილიყო თეთრი ფერის და გარეგნულად ერთნაირი, უნდა დამზადებულიყო საარჩევნო უბნების გარეთ და ა.შ. თეთრი ქაღალდის სხვადასხვა ფორმატის გამო შემოიღეს კონვერტები საარჩევნო ბიულეტენებისათვის, რომლებიც გამჭვირვალე არ უნდა ყოფილიყო და ზედ ბეჭედს ასვამდნენ.

ფარული ხმის მიცემის თანამედროვე სისტემა, როდესაც საარჩევნო კომისია ბეჭდავს ბიულეტენს ტიპოგრაფიული წესით, აძლევს მათ კენჭისყრაში მონაწილეებს და სთავაზობს ფანქრით აღნიშვნა გააკეთონ მისაღები კანდიდატურის გასწვრივ, შემუშავდა და პირველად გამოიყენეს XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ავსტრალიაში, ვიქტორიის შტატში.

დიდ ბრიტანეთში საპარლამენტო არჩევნებში ფარული კენჭისყრის შემოღების მოთხოვნა ჯერ კიდევ 1833 წელს წამოაყენეს, მაგრამ ხელისუფლება თითქმის 40 წელი უწევდა წინააღმდეგობას მის დამკვიდრებას. თავის დროზე ეს წინადადება ლორდმა პალმერსტონმა უარყო, რადგანაც მისი აზრით, „ხმის მისაცემად კაბინაში მიპარვით შესვლა“ არადირსეული იქნებოდა „პირდაპირი და პატიოსანი ინგლისელების ხასიათისათვის“.

მხოლოდ 1872 წლის თებერვალში, გლადსტონის ლიბერალური მთავრობის ინიციატივით პარლამენტმა მიიღო „აქტი კანდიდატის წამოყენების შესახებ“, რომელიც დიდ ბრიტანეთზე ავრცელებდა ხმის მიცემის ზემოთ აღნიშნულ ავსტრალიურ სისტემას. რეფორმა მიმდინარეობდა შიდა კონფლიქტის ზრდის პირობებში. წამყვანი პოლიტიკური ძალები იძულებულნი გახდნენ ამას დათანხმებოდნენ. ლონდონში გამოძავალი „ტაიმსი“ 1872 წ. 10 ივლისის სარედაქციო სტატიაში წერდა: „არც ერთ პალატას არ უნდოდა ამ ბილის გატანა, მაგრამ იმავდროულად არც ერთ მათგანს არ ჰყოფნიდა ძალა ხელი შეეშალა მისი გასვლისათვის“.

ამ კანონის თანახმად, იმ შემთხვევაში, როცა კანდიდატების რიცხვი სადებუტატო ადგილების რაოდენობას აღემატებოდა, ინიშნებოდა ფარული კენჭისყრა საარჩევნო ბარათებით. ყოველ ბარათს ბეჭედი ჰქონდა დასმული და მასში შეტანილი იყო ყველა კანდიდატის ვინაობა. ბიულეტენის მიღების შემდეგ მოქალაქე შედიოდა სპეციალურ ოთახში და თავისთვის სასურველ კანდიდატურას აღნიშნავდა. წერაკითხვის უცოდინარებს, საარჩევნო კომისიის თავმჯდომარის ნებართვით, შეეძლოთ სხვა პირისათვის მიენდოთ მათ მაგიერ არჩევანის გაკეთება. შემდეგ ამომრჩეველი კეცავდა ამ ფურცელს და არჩევნების ორგანიზატორთა თანდასწრებით ჩაუშვებდა საარჩევნო ურნაში. ყველა ბარათის ჩაშვების შემდეგ ურნები ილუქებოდა და შესანახად ბარდებოდა თანამდებობის პირს, რომელიც არჩევნებს განაგებდა.

ურნებს ხსნიდნენ კანდიდატების წარმომადგენლები დამკვირვებლების თანდასწრებით. ასეთი პრაქტიკა მალე სხვა ქვეყნებშიც გავრცელდა (ბელგიაში — 1877 წლიდან); XIX საუკუნის 70-90-იანი წლების საარჩევნო კანონები ითვალისწინებენ ფარული ხმის მიცემის სხვა დეტალებსაც — ბიულეტენების მარკირებასა და კანდიდატების სახელების განლაგების წესს. გამოიყენება სპეციალური შირმები, სადაც ამომრჩეველებს სხვებისგან დამოუკიდებლად და ფარულად შეუძლიათ აღნიშვნის გაკეთება (გერმანია — 1899).

თავისებურად ტარდებოდა ხმის მიცემა საბერძნეთსა და სერბიაში. წერაკითხვის უცოდინართა დიდი ხვედრითი წილისა და ისტორიული ტრადიციების შედეგად ამ ქვეყნებში სპეციფიკური პროცედურა ჩამოყალიბდა — ხმის მიცემა ბურთულების მეშვეობით. ამომრჩეველი ხელს, რომელშიც ბურთულა ეჭირა, თანმიმდევრობით ყოფდა ყუთებში, რომელთა რაოდენობაც კანდიდატების რიცხვს შეესაბამებოდა. სასურველ ყუთში ამომრჩეველი მუჭას ხსნიდა და ბურთულას ყუთში უშვებდა, რაც უხმაუროდ ხდებოდა სპეციალური მოწყობილობის მეშვეობით. გამარჯვებულად ცხადდებოდა ის კანდიდატი, რომლის ყუთშიც მეტი ბურთულა მოგროვდებოდა.

თუკი შეგავჯამებთ ზემოთ ნათქვამს, შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე საარჩევნო პროცედურების უმრავლესობა XIX საუკუნეში ჩამოყალიბდა. რევოლუციური შერყევები გეროების ქვეყნებში მათი შიდაპოლიტიკური ცხოვრების დემოკრატიზაციით დამთავრდა. არსებობდა განასლებული საარჩევნო კანონმდებლობა ერთ-ერთ ძირითად გარანტიად იქცა ადამიანის სამოქალაქო უფლებების უზრუნველყოფის საქმეში.

კითხვები და დაგალებები:

- რა სახის საარჩევნო ცენზები არსებობდა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში?
- როგორ მიმდინარეობდა საარჩევნო სისტემის რეფორმა დიდ ბრიტანეთში?
- რას ნიშნავდა „ქეკონური დემოკრატია“ აშშ-ში და რა ცვლილებები მოხდა საარჩევნო კანონმდებლობაში სამოქალაქო ომის შემდეგ?
- რა თავისებურებებით ხასიათდებოდა საარჩევნო პროცესი გერმანიაში?
- როგორ წარიმართა ქალებისათვის ხმის უფლების მინიჭების პროცესი?
- რა ცვლილებები განიცადა საარჩევნო ცენზების სისტემამ XIX საუკუნის ბოლოსათვის?
- რა სახის საარჩევნო სისტემები ჩამოყალიბდა XIX საუკუნეში?
- ერთმანეთს შეადარეთ პარლამენტის კანდიდატებისათვის წაყენებული მოთხოვნები და მათი ცვალებადობა ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში
- როგორ იცვლებოდა საარჩევნო პროცედურა XIX საუკუნეში?
- დაახსიათეთ აშშ-ის საარჩევნო კანონმდებლობის განვითარების თავისებურებანი.

რა წაგიკითხეთ:

• **законодательные акты буржуазных государств XVIII-XIX вв. в Англии, США, Франции, Италии, Германии. Сборник документов. М., 1957.**

კრებულში შეტანილია ევროპის წამყვანი ქვეყნების კონსტიტუციები და ძირითადი საკანონმდებლო აქტები. მათი უშუალოდ გაცნობა დაგვეხმარება უფრო ღრმად გავიაზროთ სალექციო კურსში წარმოდგენილი სალექციო მასალა, ასევე შესაძლებელია ერთმანეთს შევადაროთ სხვადასხვა ქვეყნების საარჩევნო კანონმდებლობა და დავინახოთ მათი განვითარების ისტორიული გზა

• **История буржуазного конституционализма XIX в. М., Наука, 1983, – 280.**

ნაშრომი, მართალია, გარკვეულწილად მოძველებულია, მაგრამ მასში თავმოყრილია მნიშვნელოვანი ფაქტობრივი მასალა ბრიტა-

ნეთის, საფრანგეთის, აშშ-ის, გერმანიისა და კანადის კონსტიტუციონალიზმის თეორიასა და პრაქტიკასთან დაკავშირებით. ამ კუთხით წარმოდგენილია დასახელებული ქვეყნების საარჩევნო კანონმდებლობის განვითარებაც.

• Очерки по истории выборов и избирательного права: Учебное пособие. Калуга - Москва. 1997. 388.

წიგნში გაშუქებულია საარჩევნო პროცესისა და საარჩევნო კანონმდებლობის ისტორია. ნაშრომი შედგება 11 ნარკვევისაგან: ხალხის ხელისუფლება ათენის სახელმწიფოში, სამოქალაქო თემი და არჩევნები რომის რესპუბლიკაში, არჩევნები დასავლეთ ევროპაში ადრეულ შუა საუკუნეებში, არჩევნები და საარჩევნო პროცედურები დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ქალაქებში, წოდებრივ-წარმომადგენლობითი დაწესებულებების წარმოშობა და საარჩევნო პროცედურები ინგლისსა და საფრანგეთში შუა საუკუნეების ეპოქაში, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ეპოქის საარჩევნო კანონმდებლობა, ევროპის ქვეყნების საარჩევნო კანონმდებლობის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნები XIX საუკუნეში, არჩევნები შუა საუკუნეების ნოვგოროდში, არჩევნები და საარჩევნო პროცედურები XVI—XVII საუკუნეების რუსეთში, რუსეთის საარჩევნო სამართალი 1864—1917 წლებში, რუსეთის თანამედროვე საარჩევნო სამართალი.

• ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუცია. თბ., 1993. 46.

აშშ-ის 1787 წლის კონსტიტუცია მსოფლიოში პირველი ამ სახის დოკუმენტია. კონსტიტუციის ტექსტის, ასევე მისი შესწორებების გაცნობა არა მარტო წარმოდგენას შეგვიქმნის ამ ქვეყნის საარჩევნო სისტემაზე, არამედ შეიძლება თვალი გავადევნოთ იმ ცვლილებებსაც, რაც მასში სხვადასხვა დროს შეიტანეს.

თ ა გ ი III

დემოკრატიის კლასიკური თეორიების გადანიშნვა და არჩევნების როლის ახლებური გააზრება

დემოკრატიის განვითარებაში მნიშვნელოვან მიჯნას წარმოადგენდა XIX საუკუნის ბოლო და XX საუკუნის პირველი ნახევარი, როდესაც ჩამოყალიბდა საყოველთაო საარჩევნო უფლება, პლურალიზმი და ხელისუფლებათა წონასწორობა. პარტიული და იდეოლოგიური პლურალიზმის წყაროს წარმოადგენდა საყოველთაო საარჩევნო უფლება, რომელსაც თან ახლდა სხვადასხვა ასოციაციების. მათ შორის პოლიტიკური პარტიების, პროფკავშირებისა და სხვა გაერთიანებების წარმოშობა. პლურალიზმის გარეშე შეუძლებელია თანამედროვე დემოკრატია.

საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციისა და ურბანიზაციის, მთავრობის ფუნქციების გაფართოებასთან ერთად, წინა რიგში წამოიწია დემოკრატიის ეფექტიანობის, რენტაბელობისა და შინაგანი წინააღმდეგობების საკითხებმა. სადავოდ იქნა მიჩნეული მისი ფუნქციონირებისა და რაციონალურობის შესაძლებლობები. ასეთ ვითარებაში ეჭვქვეშ დადგა დემოკრატიის კლასიკური თეორია.

პოლიტიკაში ხალხის მასების ფართოდ ჩაბმის პირობებში საარჩევნო სისტემების, პარტიებისა და პარლამენტის ფუნქციონირების გამოცდილებამ თვალსაჩინოდ აჩვენა, რომ პოლიტიკა არ განისაზღვრება ხალხის ნებით, როგორც ამას ამტკიცებდა დემოკრატიის კლასიკური თეორია. სინამდვილეში ხალხის ნება მახინჯდება და იგნორირდება. უფრო მეტიც, კონკრეტულ პოლიტიკურ საკითხებზე ხალხის ნება უბრალოდ არც შეიძლება არსებობდეს, ანდა შეუძლებელი იყოს მისი განსაზღვრა. შესაბამისად, XX საუკუნის დამდევრიდან სოციალურ და პოლიტიკურ აზრში იკვეთება სკეპტიკური დამოკიდებულება ფართო მასების შემოქმედებისა და

დამოუკიდებელი არჩევანის გაკეთების უნართან დაკავშირებით. ჩნდება ელიტისტური თეორიები გმირისა და ბრბოს, კრიტიკულად მოაზროვნე პიროვნების, ზეადამიანისა და მისი ნების შესახებ.

§ 1. დაპირისპირება დემოკრატიის პლებისციტურ და რეპრეზენტაციულ თეორიებს შორის

დემოკრატიის პლებისციტური და რეპრეზენტაციული
თეორიები. XX საუკუნეში დემოკრატიის თეორია კვლავ ვითარდებოდა პლებისციტური და რეპრეზენტაციული კონცეფციების ურთიერთმეტოქეობის პირობებში. **პლებისციტურ** თეორიებში აქცენტი კეთდება პირდაპირ დემოკრატიაზე, საზოგადოების ფართო ფენების მონაწილეობაზე პოლიტიკურ პროცესში — არა მარტო არჩევნებში, რეფერენდუმებში და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების კონტროლში, არამედ საზოგადოების ყოველდღიურ მართვაშიც. **მთავარი ასეთ თეორიებში — შართვაში მახების პირდაპირი მონაწილეობაა.** ამ მიდგომის მომხრენი დარწმუნებულნი არიან, რომ დემოკრატიის ასეთი ფორმა უზრუნველყოფს ხელისუფლების მტკიცე ლეგიტიმაციას და ავითარებს მოქალაქეთა პოლიტიკურ აქტიურობას.

რეპრეზენტაციული, ანუ წარმომადგენლობითი დემოკრატიის კონცეფციებში მთავარია **პასუხისმგებლური მმართველობის პრინციპი.** მონაწილეობის პრინციპი უკანა რიგშია გადასული. ამ მიმართულებას დემოკრატიის თეორიებში აგრეთვე უწოდებენ დემოკრატიის ტრადიციულ-ლიბერალურ ვაგებას, რომელშიც ყველაზე ფასეულია კონსტიტუციურობა და პოლიტიკური ბატონობის შეზღუდვა. ხალხის ნება გამოიხატება არა პირდაპირ და უშუალოდ, არამედ მისი დელეგირება ხდება. ხალხის წარმომადგენლები ამ ნებას დამოუკიდებლად და თავისი პასუხისმგებლობის ქვეშ გამოხატავენ. ხალხსა და მის წარმომადგენლებს შორის ურთიერთობა ეფუძნება უფლებამოსილებებსა და ნდობას.

რეპრეზენტაციულ დემოკრატიას მიეკუთვნება XX საუკუნეში ჩამოყალიბებული **ელიტური დემოკრატიის** კონცეფციებიც. მის მომხრეებს მიაჩნიათ, რომ პოლიტიკური წარმომადგენლობის ფუნქცია თავის თავზე უნდა აიღოს გარკვეული ვადით არჩეულმა ელიტამ. მან უნდა უზრუნველყოს საჯაროობა, პოლიტიკური მონაცვლეობა და კონტრო-

ლი. ელიტარული თეორიის მომხრეების აზრით, დემოკრატიის განვითარება უკავშირდება არა პოლიტიკურ პროცესში მასების პირდაპირი მონაწილეობის გაფართოებას, არამედ ელიტის რეკრუტირების (შევსების) ეფექტიანი და დემოკრატიული მექანიზმების შექმნას, რომლებიც ხალხის კონტროლის ქვეშ იქნება მოქცეული.

არჩვენების როლი ელიტისთვის თეორიებში. ჯერ კიდევ შ.ლ.მონტესკიე აღნიშნავდა: „თუმცა ყველა ვარგისია იმისათვის რომ აირჩიოს, მაგრამ ყველა როდი გამოდგება იმისათვის, რომ იყოს არჩეული“. XX საუკუნის დამდევისათვის ჩამოყალიბებული ელიტიზმის თეორიის ფუძემდებლები: ვ.პარეტო, გ.მოსკა და მათთან ერთად, სხვებიც ამტკიცებდნენ, რომ ნებისმიერი პოლიტიკური რეჟიმის დროს წამყვანი პოზიციები ხელისუფლების სტრუქტურებში, განსაკუთრებით მის ზედა ეშელონში ელიტის წარმომადგენლებს უკავიათ.

პარეტო, მიხელსი, მოსკა აღნიშნავდნენ, რომ დემოკრატიული პროცედურები — კონსტრუქციებია, რომლებიც ელიტარულმა წრეებმა და მათმა ლიდერებმა აითვისეს. **ლენინმა** ეს გამოხატა ფორმულით — მასები-კლასები-პარტიები, ბელადი. **ოსტროგორსკიმ** და **მიხელსმა** დაინახეს მასობრივი დემოკრატიის სხვა სისუსტეც — დიდ პარტიებში, აღნიშნავდნენ ისინი, გადაწყვეტილებებს ადამიანთა მცირე ჯგუფი იღებს.

მართლაც, ნებისმიერი რეჟიმის პირობებში არსებობს ლიდერთა მეტ-ნაკლებად ორგანიზებული ჯგუფები, რომელთა წრიდანაც გამოდიან სახელმწიფოს, პოლიტიკური პარტიებისა და მოძრაობების ხელმძღვანელები. ისინი ქმნიან პოლიტიკურ კლასს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ინსტიტუციონალური, სოციოკულტურული, იდეურ-პოლიტიკური და სხვა ფაქტორები, განსაკუთრებით კი პოლიტიკური სისტემის ტიპი დრმა ზეგავლენას ახდენს ელიტების როლზე სხვადასხვა პოლიტიკურ რეჟიმებში. მმართველი ანუ პოლიტიკური ელიტა სხვადასხვანაირად ახორციელებს ხელისუფლებით ფუნქციებს დემოკრატიული, ავტორიტარული და ტოტალიტარული რეჟიმების პირობებში.

დემოკრატია უკვე აღარ განიხილება თანასწორთა საერთო ნების გამოვლინებად. საერთო ნების გამოვლენის პროცესი არაა მთლიანად უარყოფილი, მაგრამ ხაზგასმით აღინიშნება, რომ სახელმწიფო ნების ფორმირება არ წარმოადგენს თანასწორთა ინტერესების შეჯამების შედეგს.

ელიტარული დემოკრატიის თეორია მიზანშეწონილად მიიჩნევის თავისებურ „შრომის დანაწილებას“ პოლიტიკური მოღვაწეობის სფე-

როში. ხელისუფლებით უფლებამოსილებას ახორციელებს პოლიტიკური ელიტა, რომელიც პროფესიონალურ საფუძველზეა დაკავებული გადაწყვეტილებების მიღებისა და განხორციელების პროცესით. მოსახლეობის ძირითადი მასა კი არჩევნების მეშვეობით მხოლოდ კონტროლს ახორციელებს ეფექტიანად მოქმედ პოლიტიკურ ელიტაზე.

დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი ამ შემთხვევაში უზრუნველყოფილია ელიტების კონკურენციისა და ელექტორალური მჭობინებების საფუძველზე მათი პერიოდული ცვლის მეშვეობით.

მილიანობაში, მმართველობის დემოკრატიული ფორმა ხასიათდება არა ელიტების არარსებობით, არამედ მრავალი ელიტის არსებობით, რომლებიც ერთმანეთს კონკურენციას უწევს ამომრჩეველთა ხმებისათვის.

კონკურენტული ელიტისტური დემოკრატიის თეორიის ფუძემდებლებად, მიუხედავად ელიტიზმის სხვა თეორეტიკოსების დამსახურებისა, ორი მეცნიერი — მაქს ვებერი და იოზეფ შუმპეტერი მიიჩნევა.

§ 2. არჩევნების როლი მაქს ვებერის

პლებისციტური დემოკრატიის თეორიაში

დემოკრატიული სისტემის ეშპტიანი უნაძიონიძიანი პირობაში. მაქს ვებერი (1864—1920) სკეპტიკურად უყურებდა დემოკრატიას. მას მიაჩნდა, რომ პოლიტიკაში იმარჯვებს დემაგოგი, რომელსაც უნარი აქვს დემოკრატიული ილუზიები გამოიყენოს ხელისუფლების მისათვისებლად. დემოკრატია მასებს საშუალებას აძლევს იპოვონ ბელადი, მაგრამ დემოკრატია არ წარმოადგენს დიქტატურისგან დაცვას.

ვებერს მიაჩნდა, რომ დემოკრატიული სისტემების ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია ორი რამ:

პირველი, უნდა არსებობდნენ სხვადასხვა ინტერესებისა და შეხედულებების გამომხატველი პარტიები. თუ მეტოქე პარტიების პოლიტიკა დიდად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ამომრჩეველს ფაქტობრივად არ შეუძლია რეალური არჩევანის გაკეთება. ვებერს ერთპარტიული სისტემა არ მიაჩნდა დემოკრატიულად.

მეორე, უნდა არსებობდნენ პოლიტიკოსები, რომელთაც შეუძლიათ გაუძღონ ბიუროკრატიის ზეწოლას. ვებერის თანახმად, ელიტის

მეშვეობით მმართველობა გარდაუვალია და, უკეთეს შემთხვევაში, რისი იმედიც შეიძლება გვქონდეს დემოკრატიის თვალსაზრისით, ისაა, რომ ელიტურმა სტრუქტურებმა ეფექტიანად წარმოადგინოს რიგითი მოქალაქეების ინტერესები.

მასობრივი დემოკრატია და ბიუროკრატიზმი. კლასიკურ თეორიებში დემოკრატია თავიდან წარმოდგებოდა როგორც საერთო ნების გამოვლენის ხერხი, შემდეგ სხვადასხვა ჩგუფების საერთო („გასამუშალებული“) ნების პოვნის გზის სახით, ვებერის თანახმად კი დემოკრატია დიდ საზოგადოებაში ილუზორულია და მხოლოდ უსახო ბიუროკრატიის ძალაუფლების ზრდის წინააღმდეგობის საშუალება შეიძლება იყოს. კლასიკური დემოკრატია მხოლოდ პატარა და ჰომოგენურ საზოგადოებებშია შესაძლებელი. თანამედროვე საზოგადოებებში, აღნიშნავდა მ. ვებერი, შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ მასობრივი დემოკრატია, რომელსაც თან სდევს ბიუროკრატიის ზრდა. ვებერმა ყურადღება გაამახვილა ბიუროკრატიის მიერ დემოკრატიის გამოდევნის საფრთხეზე, მართვა ბიუროკრატიის მეშვეობით ხორციელდება, ბიუროკრატია კი სულ უფრო იქცევა „თავისი ინტერესების მსახურად“.

ვებერის თანახმად, ბიუროკრატიის მზარდი როლის საპირისპიროდ ხარიზმატული ლიდერი და პლემბისციტური დემოკრატია წარმოადგენს. პლემბისციტური დემოკრატიის დროს ხარიზმატული ლიდერი ეყრდნობა ხალხის პირდაპირ მხარდაჭერას სულ უფრო მზარდი ბიუროკრატიის წინააღმდეგ.

დემოკრატიის ფუნქციები ვებერთან ვიწროა, დემოკრატია მისთვის ღირებულა მხოლოდ იმით, რომ უპირისპირდება მოხელის განსაკუთრებულ სტატუსს და სახელისუფლო პრეტენზიებს. დემოკრატია ფაქტობრივად დაიყვანება ერთი მხრივ ხალხისათვის ხელისუფლების ორგანოების ფორმირებისა და განვითარების მისაწვდომობაზე და მეორე მხრივ, პრობლემათა გადაწყვეტის ბიუროკრატიული და ოლიგარქიული ხერხების კრიტიკაზე.

პლემბისციტური დემოკრატიის არსი. ვებერი ითვლება პლემბისციტური დემოკრატიის თეორიის ფუძემდებლად. მისი აზრით, პარტიების განვითარებასთან ერთად იცვლება პოლიტიკური წარმომადგენლობისა და ხელისუფლების პოლიტიკური ორგანიზაციის ხასიათი. პოლიტიკური გავლენა შეიძინეს იმ პირებმა, რომლებიც აკონტროლებენ პარტიულ აპარატს და პარლამენტს გარეთ

იმყოფებიან. სწორედ პარტიული აპარატის გამოყენებით პარტიულ ლიდერებს შეუძლიათ პარლამენტის გვერდის ავლით მოვიდნენ ხელისუფლების სათავეში.

პლებისციტი განიხილება „ერის ბელადის“ ლეგიტიმურობის წყაროდ, რომლის ამოცანასაც წარმოადგენს ეროვნული ერთიანობის უზრუნველყოფა და ხელისუფლების ყველა ორგანოს კონტროლი. „პლებისციტური ბელადური დემოკრატიის“ ცენტრში ხარიზმატული ლიდერია მოქცეული, რომელიც უშუალოდ ხალხის მიერაა არჩეული და შეუძლია პარლამენტის გვერდის ავლით მოქმედება.

ამავე დროს, ლიდერს ეკისრება პოლიტიკური პასუხისმგებლობა ამომრჩევლების წინაშე, რომელთაც მას ბიუროკრატიის კონტროლის უფლებამოსილება მიანიჭეს. ამრიგად, ხალხსა და ცალკეულ ინდივიდებს¹ პლებისციტური დემოკრატიის თეორიაში პოლიტიკური პროცესის პასიური მონაწილის როლი განეკუთვნებათ. რაც უპირატესად არჩევნების მეშვეობით ხორციელდება.

ვებერი თვლიდა, რომ ხარიზმატული ლიდერი, რომელიც კლასებსა და სოციალურ ჯგუფებზე მალა დგას, აქვს თავისი ხელისუფლების ბიუროკრატიისაგან დამოუკიდებელი ლეგიტიმაციის წყარო და ინტეგრირებული არაა ბიუროკრატიის იერარქიულ სტრუქტურაში, შეძლებს თავის გარშემო ერის გაერთიანებას და ინდივიდს დაიცავს როგორც ბიუროკრატიის ყოვლისშემძლეობისაგან, ისე „სოციალისტური კოლექტივიზმისგანაც“.

პლემისციტური დემოკრატიის ბაზისიკური ვებერმა,

გერმანიის ვეიმარის კონსტიტუციის მომამზადებელ კომისიაში მთმობის დროს წამოაყენა მუხლი, რომელიც ითვალისწინებდა პრეზიდენტის საერთო-სახალხო არჩევნებს ღიდი უფლებამოსილებით, რეფერენდუმების ჩატარებისა და პარლამენტის დაშლის უფლებით. ამაში ვებერი შეცდა. იგი გაიტაცა ბიუროკრატიის მზარდი როლის პრობლემამ და ვერ შენიშნა, რომ პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ გერმანიაში ძლიერ ხელისუფალზე დაყრდნობა ძალზედ სახიფათო იყო. ვეიმარის კონსტიტუციამ გააადვილა გერმანიაში ტოტალიტარიზმის ჩამოყალიბება, მაგრამ ის რა თქმა უნდა, არ ყოფილა ნაციზმის მასიურობის სათავე.

პლებისციტური დემოკრატიის კრიტიკოსები აღნიშნავენ, რომ მაქს ვებერმა ვერ შეძლო ერთმანეთისგან მკაფიოდ გაემიჯნა ხარიზმატული ხელმძღვანელობა და ხარიზმატული დომინირება. ლიბერალური დემოკრატიის დროს შესაძლებელია ლიდერი ხარიზმატული

თვისებებით და გარდუვალი არაა ამ ლიდერის ცეზარისტულ დიქტატორად გადაგვარება. მაგრამ დემოკრატიას არ შეუძლია მიიღოს ამ ხარიზმის ლეგიტიმაციის ვებერისეული პრინციპი, რაც ტირანის გამოჩენის შესაძლებლობას იძლევა (ასე მოხდა გერმანიაში XX საუკუნის 30-იან წლებში). მაქს ვებერი, როდესაც მიიჩნევდა, რომ ლიდერის ხელისუფლება ლეგიტიმირებულია მისი პერსონალური ხარიზმით, ხოლო დემოკრატიული ინსტიტუტები უბრალოდ იარაღია მის ხელში, ამით ფაქტობრივად ხსნიდა ხარიზმატული ლიდერის გაკონტროლების ყოველგვარ შესაძლებლობას.

იმისათვის, რომ ხარიზმატული ხელმძღვანელობის პრინციპი შეუთავსდეს დემოკრატიის შენარჩუნებას და არ მოხდეს ლიდერის ცეზარისტული გადაგვარება, საჭიროა შეიქმნას ინსტიტუციონალური ბარიერები. ცეზარისტული ავტორიტეტი პირველ რიგში მოითხოვს კონტროლს ძალადობის ორგანოებსა და მასმედიაზე. მაშასადამე, სადაც ხარიზმატულ ლიდერს ამის შესაძლებლობა არ ეძლევა, ის ვერც ტირანად გადაიქცევა.

არ უნდა ჩავთვალოთ, რომ პლებისციტური დემოკრატიის იდეა უსაფუძვლოა. მისი ძირითადი იდეები რეალიზებული იქნა მაგალითად, XXს. 60-იან წლების საფრანგეთში შარლ დე გოლის პრეზიდენტობის დროს. ცხრა წლის განმავლობაში ჩატარდა 8 რეფერენდუმი. დე გოლისთვის ჩვეულ საქმეს წარმოადგენდა მიმართვა ერისადმი პარლამენტის გვერდის ავლით. მიუხედავად ამისა, საფრანგეთი არ გამხდარა ტოტალიტარული, საპრეზიდენტო რეჟიმი კი დროთა განმავლობაში შერბილდა. საფრანგეთი იქცა სტაბილური დემოკრატიის ნიმუშად. პლებისციტური დემოკრატიის იდეალურ მოდელად მრავალი მკვლევარი შარლ დე გოლის მიერ შექმნილ პოლიტიკურ სისტემას მიიჩნევს.

დღეისათვის დემოკრატიის პლებისციტური თეორიის მოთხოვნებს ყველაზე მეტად შეესაბამება ხელისუფლების ორგანიზაციისა და ფუნქციონირების აშშ-ში არსებული სისტემა. ამ ქვეყნის პოლიტიკურ სისტემაში პრეზიდენტის თანამდებობა ხარიზმის მატარებელია. პრეზიდენტის პიროვნებისგან დამოუკიდებლად, პრეზიდენტს ამერიკელი ხალხი ეროვნული ერთიანობის სიმბოლოდ მიიჩნევს. ამერიკელებს ძალიან მოსწონთ ეროვნული ლიდერის ისეთი თვისებები, როგორცაა სიმტკიცე, კომპეტენტურობა და გაბედულება. პრეზიდენტის როგორც ერის ერთიანობის სიმბოლოს როლი განსაკუთრებით იზრდება კრიზისულ დროს, როცა ერი მისგან გადამწყვეტ მოქმედებას მოელოს.

ურთიერთობა აშშ-ს პრეზიდენტსა და მასებს შორის იდეალურად შეესაბამება ხარიზმატული ლიდერისა და მასების ურთიერთობის

ვებერისეულ გაგებას. აშშ-ის პოლიტიკური სისტემა ყველაზე თვალსაჩინოდ ამტკიცებს იმ აზრს, რომ რეჟიმის სტაბილურობა დამოკიდებულია ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკური კულტურის ხასიათზე. მიუხედავად პრეზიდენტის ხელისუფლების აშკარად გამოხატული ხარისმატული ხასიათისა, აშშ-ში ყველაზე ნაკლებადაა შესაძლებელი ავტორიტარული რეჟიმის დამყარება სხვა ქვეყნებთან შედარებით. აშშ-ის პრეზიდენტის თვითმპყრობელად ან ტირანად გადაქცევას საიმედოდ ედობება წინ ინსტიტუციური სისტემა და არსებული პოლიტიკური კულტურა.

პლაზინსიზმური დემოკრატიის თეორიის მნიშვნელობა.

როგორც ელიტიზმის თეორიას, ისე პლურალისტურ თეორიას შეუძლია ახსნას პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირება მხოლოდ ეკონომიკისა და სოციალური ცხოვრების სტაბილური მდგომარეობის პირობებში, როდესაც ელიტები დებულობენ გადაწყვეტილებებს, ხოლო მასები არ ერევიან პოლიტიკურ პროცესში ან პასიურად უჭერენ მხარს შესაბამის ელიტას.

ეს თეორიები უკვე აღარ გამოდგება იმ პირობებში. როდესაც საზოგადოება შედის ხანგრძლივი კრიზისული განვითარების ფაზაში, როდესაც გადაწყვეტილებათა მიღების ბიუროკრატიული წესი შეუძლებელი ხდება და იწყება მასობრივი საპროტესტო მოძრაობა არსებული სისტემის წინააღმდეგ.

მასობრივი საპროტესტო მოძრაობის აქტიური ჩართვა პოლიტიკურ ცხოვრებაში, პოლიტიკურ ავანსცენაზე ხარისმატული ლიდერების გამოსვლა, ავტორიტარული ტენდენციების გაძლიერება აუცილებელს ხდის სხვა თეორიული კონცეფციების ძიებას, რომელიც ახსნის ურთიერთობას პოლიტიკურ ლიდერებსა და მასებს შორის, მასებსა და პოლიტიკურ ინსტიტუტებს შორის. ამ აზრით ანალიზისათვის ყველაზე საინტერესო თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს მაქს ვებერის პლემბისციტური დემოკრატიის თეორია.

§ 3. არჩევნები იოზეფ შუმპეტერის კონკურენტული დემოკრატიის თეორიაში

იოზეფ შუმპეტერმა (1883—1950), ცენტრალურ ევროპული წარმოშობის ამერიკელმა ეკონომისტმა, მნიშვნელოვანი წვლილი შე-

იტანა დემოკრატიის შინაარსისა და ფუნქციების ელიტარულ გააზრებაში. ამიტომ მის მიერ შექმნილ თეორიას **ელაიტარული დემოკრატიის თეორიასაც** უწოდებენ. დემოკრატიის კლასიკური თეორი . . . შემპეტერის აზრით, კრიზისს განიცდიდა და მისი დახმარებით აღარ შეიძლებოდა არსებული რეალობების გააზრება. შემპეტერისთვის მთავარი ზღბა იდგა, რომ დემოკრატია უმცირესობის მმართველობის ფორმაა.

დემოკრატიის კლასიკური თეორიის კრიტიკა. შემპეტერის აზრით, დემოკრატია ამ სიტყვის ეტიმოლოგიური მნიშვნელობით (როგორც ხალხის ხელისუფლება, ხალხის მმართველობა) შეუძლებელია არსებობდეს, ყოველ შემთხვევაში, თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებაში მაინც:

— ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ბუნდოვანია თავად „ხალხის“ ცნება, რომელსაც სხვადასხვა ეპოქებში და სხვადასხვა ქვეყნებში განსხვავებული შინაარსი აქვს;

— მეორეც იმიტომ, რომ ხალხი სინამდვილეში არასოდეს არ მართავს, რადგანაც მართვის უნარი არ გააჩნია.

შემპეტერის აზრით, დემოკრატიის ამგვარი გაგების უსაფუძვლობასთან ერთად, უსაფუძვლოა მასზე დამყარებული დემოკრატიის კლასიკური თეორიაც, ე.ი. პოლიტიკური დემოკრატიის რიგი თეორიები, რომლებიც შექმნეს XVI ს. — XIX ს. დასაწყისის პოლიტიკურმა ფილოსოფოსებმა. ამ თეორიებში დემოკრატია განისაზღვრება როგორც პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების ინსტიტუციონალური წესრიგი. მან უნდა უზრუნველყოს საერთო კეთილდღეობის მიღწევა, ხალხს საშუალება მისცეს საკითხები გადაწყვიტოს ინდივიდების არჩევის გზით, რომლებიც უნდა შეიკრიბონ ხალხის ნების განსახორციელებლად.

დემოკრატიის კლასიკური თეორიები არასწორია ორი უმთავრესი მიზეზის გამო:

— შეუძლებელია ცალსახად განისაზღვროს, თუ რა არის საერთო კეთილდღეობა, ის სხვადასხვა ადამიანებსა და ჯგუფებს განსხვავებულად ესმით. უკვე მხოლოდ ამის გამო შეუძლებელია საერთო ნების არსებობა, როგორც მკაფიოდ განსაზღვრული საერთო კეთილდღეობისაკენ მიმართული ქმედებების ერთობლიობისა;

— საერთო ნება თავისთავად შეუძლებელია, რადგანაც საშუალო ადამიანის, აგრეთვე ჯგუფებისა და მასების მიერ პოლიტიკის სფეროში ნების გამოვლინება დეფექტურია. არ შეესაბამება რაციონალურობის მიზანშეწონილობისა და ეფექტიანობის მოთხოვნებს.

მიუხედავად დემოკრატიის კლასიკური თეორიის უსაფუძვლობისა, ის მაინც დომინირებდა პოლიტიკურ ფრაზეოლოგიასა და პოლიტიკურ რიტორიკაში მთელი XIX საუკუნის მანძილზე და XX საუკუნის პირველ ათწლეულებში. შუმპეტერის აზრით, ეს აიხსნება ოთხი ძირითადი მიზეზით:

— დემოკრატიის კლასიკური თეორიები დაკავშირებული იყო რელიგიურ წარმოდგენებთან ადამიანთა ტრანსცენდენტური თანასწორობის შესახებ;

— კავშირი ისტორიულ ამბებთან, რომელთაც ერისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდათ. ასეთია მაგალითად, დამოუკიდებლობისათვის ომი აშშ-ში და დემოკრატიის კლასიკური თეორიის პრინციპებისა და ლოზუნგების ფიქსაციას კონსტიტუციურ ტექსტებში, აგრეთვე იმის გამო, რომ კლასიკური თეორია მეტ-ნაკლებად შეესაბამებოდა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის დასავლეთ ევროპის პოლიტიკურ პრაქტიკას, ანუ იმ პერიოდს, რომელიც უშუალოდ მოსდევდა კორუმპირებული მონარქისტული რეჟიმების დამხობას.

— ზოგჯერ დემოკრატიის კლასიკური თეორიები შეესაბამება პოლიტიკურ რეალობას დიდ და რთულ საზოგადოებებში, მაგალითად, აშშ-ში პირველ მსოფლიო ომამდე არსებულ რეალობას. ეს იმით აიხსნება, რომ საზოგადოება დაინტერესებული იყო ეკონომიკური შესაძლებლობების გამოყენებით და არ ინტერესდებოდა პოლიტიკური საკითხებით;

— პოლიტიკანები აფასებენ ფრაზეოლოგიას, რომელიც ემლიქვნელება მასებს და შესაძლებლობას იძლევა ხალხის სახელით ებრძოლონ პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებს.

დემოკრატიის „რეალიზური“ („ემპირიული“) თეორია.

შუმპეტერი აღნიშნავს, რომ დემოკრატიის კლასიკური თეორიის აშკარა უსაფუძვლობა დემოკრატიის სხვა, უფრო რეალისტური თეორიის შექმნას მოითხოვს.

შუმპეტერმა ჩამოაყალიბა დემოკრატიის ახლებული განსაზღვრება, რომელიც კლასიკური გახდა. დემოკრატია — ესაა ორი ან მეტი ელიტური ჯგუფის კონკურენცია ხელისუფლების მოსაპოვებლად მეტ-ნაკლებად რეგულარულად ჩატარებული და ღია არჩევნების მეშვეობით. დემოკრატიის განსხვავება დიქტატურისაგან მდგომარეობს რამდენიმე ელიტის არსებობაში, რომლებიც ერთმანეთს კონკურენციას უწევენ.

შუმპეტერი იმასაც უსვამდა ხაზს, რომ კონკურენტული ბრძოლა მიმდინარეობს პოლიტიკური პარტიების პარტიულ შტაბებს (ხელმძღ-

ვანელობას) შორის, ხოლო ამომრჩეველთა კორპუსისა და პარლამენტის როლი, საბოლოო ჯამში, დაიყვანება არჩევნებში გამარჯვებულ პარტიის მიერ დანიშნული მთავრობის რატიფიცირებაზე.

ზემოთ მოყვანილ განსაზღვრებას და მასში გადმოცემულ თეორიას, შემპეტერის თანახმად, რიგი უპირატესობანი აქვს დემოკრატიის კლასიკურ თეორიასთან შედარებით:

— ის საიმედო კრიტერიუმია დემოკრატიული მეთოდის არადემოკრატიულისაგან გასამიჯნად. თუმცა, საშუალებას არ იძლევა ჭეშმარიტი დემოკრატია (ე.ი. ყველას ნამდვილი კონკურენცია) გამოიყოს ფსევდოდემოკრატიისაგან (კონკურენციის ფაქტობრივი შეზღუდვა);

— მოცემული განსაზღვრება შესაძლებლობას იძლევა აღიარებული იქნეს პროფესიონალ პოლიტიკოსთა ფენის არსებობა. რეალურად, პროფესიონალი პოლიტიკოსები „ქმნიან“ ხალხის ნებას, რადგანაც ამ უკანასკნელს მისი ჩამოყალიბების უნარი არა აქვს;

— განსაზღვრება არ უარყოფს ცალკეული პიროვნებებისა და ჯგუფების მიერ ჭეშმარიტი პოლიტიკური ნების გამოვლენის შესაძლებლობას იმ სახით, რაც სინამდვილეში მართლაც გვხვდება, კერძოდ, პოლიტიკური მოღვაწეებისათვის „ნედლი მასალის“ სახით;

— მოცემული განსაზღვრება აჩვენებს ურთიერთმიმართებას დემოკრატიასა და პირად თავისუფლებას შორის, შესაძლებლობას იძლევა აღიარებული იქნეს პირადი თავისუფლების ხარისხის ცვალებადობა როგორც დემოკრატიის, ისე არადემოკრატიული სისტემის დროს და მისი ზრდის შესაძლებლობა დემოკრატიის დროს;

— ამომრჩეველთა კორპუსის ფუნქცია ამ განსაზღვრების დროს დაიყვანება იმაზე, რისი განხორციელებაც მას შეუძლია: განსაზღვროს პოლიტიკოსთა კონკურენტი ჯგუფებისაგან რომელი იქნება მმართველი მომდევნო არჩევნებამდე პერიოდში.

ახალი, დემოკრატიის კლასიკურ თეორიებთან შედარებით უფრო რეალისტური თეორია შეესაბამება დემოკრატიულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში პოლიტიკური მანქანის სტრუქტურისა და ფუნქციონირების ყველაზე არსებით ნიშნებს.

შემპეტერის აზრით, დემოკრატია მნიშვნელოვანია როგორც ეფექტიანად მოქმედი მთავრობის შექმნის მეთოდი და არა როგორც უმრავლესობის ხელისუფლების უზრუნველყოფის საშუალება. დემოკრატია — ესაა ერთი პოლიტიკური ელიტის ან პარტიის მეორეთი შეცვლის შესაძლებლობა. დემოკრატიის განმასხვავებელი ნიშნებია: პოლიტიკური კონკურენცია, რეგულარული და თავისუფალი არჩევ-

ნები, ხელისუფლების მოპოვება შესაძლებელი ხდება ღია პოლიტიკური ბრძოლის შედეგად.

დემოკრატიის ახალი კონცეფციის უპირატესობას შემპეტერი იმაშიც ხედავდა, რომ იგი ეხებოდა ადვილად შემოწმებად ემპირიულ საგნებს — დემოკრატიული პროცედურის არსებობას ან არარსებობას.

დემოკრატიის კლასიკური თეორია არ მოიცავდა ასეთ კრიტიკულ უმებს, რადგანაც ხალხის ნებასა და კეთილდღეობას შეიძლება არადემოკრატიული რეჟიმები და მთავრობებიც ემსახურებოდეს. მაგალითად, ინგლისური ტიპის საპარლამენტო დემოკრატიის დროს დემოკრატიის კრიტიკიკები სახეზეა, ხოლო „კონსტიტუციური“ მონარქია არაა დემოკრატიული — ელექტორატს და პარლამენტს აქვს ის უფლებები, რაც საერთოდ აქვს საპარლამენტო დემოკრატიის დროს, მაგრამ ერთი მნიშვნელოვანი გამონაკლისით — არ შეუძლიათ მთავრობის დანიშვნა.

შემპეტერის თეორიაში დიდ მნიშვნელობას იძენს ინდივიდი ან ჯგუფი, ჩვეულებრივ მოვლენად განიხილება ინტერესთა კონფლიქტი და ჯგუფური ან პიროვნული ინტერესების მიღწევის სურვილი. რაც არ იყო კლასიკურ თეორიაში.

შემპეტერის დემოკრატიის თეორიის მნიშვნელოვანი ელემენტია პოლიტიკური პროცესის რეალიზების დროს ლიდერების ან სხვადასხვა ჯგუფების და ინტერესების ხელმძღვანელების როლის გააზრება და აღწერა. კლასიკური თეორია ამ საკითხს არანაირ ყურადღებას არ აქცევდა, მაშინ როდესაც შემპეტერი და, საერთოდ, ელიტარული და პლურალისტური დემოკრატიის სხვა თეორეტიკოსები ფაქტობრივად აღიარებდნენ რ. მიხელსის „ლიდერების რკინის კანონის“ მართებულობას. მათი აზრით, ჯგუფები ეფექტიანად მოქმედებენ მხოლოდ ხელმძღვანელობის პრინციპის მიღების შემთხვევაში. სწორედ ლიდერობის ცნება იძლევა იმის ახსნის შესაძლებლობას, თუ საიდან ჩნდება საერთო ნება, როგორ ხდება მისი შეცვლა ან ფალსიფიცირება. **დემოკრატიის ახალი კონცეფცია — უფრო რეალისტურია კლასიკურიან შედარებით.**

ახალ კონცეფციაში ლიდერობისათვის ბრძოლის სახით ჩართულია პოლიტიკური კონკურენციის ფაქტორიც. ლიდერობისათვის კონკურენტული ბრძოლის აღიარებული მეთოდი არჩევნებია. დემოკრატიის დროს თითოეულს უფლება აქვას იბრძოლოს ლიდერობისათვის; თავისი კანდიდატურა წამოაყენოს ამომრჩეველთა წინაშე.

ამომრჩეველთა როლი დემოკრატიის უპირატესობაში. XVIII საუკუნის კლასიკური თეორიისგან განსხვავებით, შემპეტერი ხაზს უსვამს, რომ დემოკრატია სრულიადაც არაა ხალხის

მმართველობა. ხალხს მხოლოდ უფლება აქვს მიიღოს ან უარყოს ის ადამიანები, რომლებიც ცდილობენ პოლიტიკური ხელისუფლების მიღწევას. დემოკრატია — თავისუფალი კონკურენციაა პოლიტიკურ ხელმძღვანელებს შორის ელექტორატის ხმების მოსაპოვებლად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „დემოკრატია პოლიტიკოსების მმართველობაა“. განსაზღვრული ვადით არჩეული გაბატონებული ელიტა იღებს მოსახლეობის უმრავლესობის პოლიტიკური წარმომადგენლობის ფუნქციას, რომელიც ამავე ვადით მოკლებულია მოქმედების შესაძლებლობებს.

დემოკრატიის კლასიკური თეორია ემყარებოდა საერთო კეთილდღეობისა და ხალხის ნების იდეებს, როდესაც ამომრჩეველი უფლებამოსილია მიიღოს პოლიტიკური გადაწყვეტილებები. დემოკრატიის ახალ თეორიაში ამომრჩეველთა მიერ პრობლემათა გადაწყვეტა უკანა რიგშია გადატანილი, მთავარია იმათი არჩევა, ვინც გადაწყვეტილებებს მიიღებს.

დემოკრატიული მეთოდის არსებითი მახასიათებელია არა მარტო ამომრჩეველთა მიერ მთავრობის ჩამოყალიბება (პირდაპირ ან შუამავალი ორგანოების მეშვეობით), არამედ მთავრობის დაშლის ფუნქციაც. ამასთან, ამომრჩეველთა მხრიდან მთავრობის კონტროლი სწორედ ამ ფუნქციით შემოიფარგლება: უარი თქვას თავის წარმომადგენელთა ხელახალ არჩევაზე.

დემოკრატიის კლასიკური თეორიისგან განსხვავებით, რომელიც აქცენტს ხალხის ნებაზე აკეთებდა, ახალი კონცეფცია **უმრავლესობის ნებაზე** ამახვილებს ყურადღებას. დემოკრატია ამტკიცებდა შემპეტერი, არის არა ხალხის, არამედ პოლიტიკოსების მმართველობა. პოლიტიკოსები „ამომრჩეველთა ხმებით მოვაჭრეები“ არიან, მაგრამ იმისათვის რომ ამომრჩეველთა მხარდაჭერა მოიპოვონ, პოლიტიკოსები მინიმალურად მაინც უნდა პასუხობდნენ თავისი ელექტორატის მოთხოვნებსა და ინტერესებს. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი არსებობს მეტოქეობა ამომრჩეველთა ხმების ძიების („შეძენის“) პროცესში, შესაძლებელია თავიდან იქნეს აცილებული მმართველობის დესპოტური რეჟიმის დამყარება. კონკურენტი პარტიების სისტემა უზრუნველყოფს პოლიტიკური არჩევანის შესაძლებლობას.

ელექტორატის მნიშვნელობა შეზღუდულია ელიტების განახლებასა და ცვლაში მონაწილეობით. დემოკრატიის პრობლემა დაიყვანება რაციონალური ამომრჩეველისა და პოლიტიკოსის ურთიერთობებზე. შემპეტერის თანახმად, მოქალაქე და ამომრჩეველი, რომელსაც მის თეორიაში მყიდველის როლი განეკუთვნება, ფაქტობრივად

არ მონაწილეობს პოლიტიკურ პროცესში არჩევნებს შორის პერიოდებში. ამ დროს სერიოზული დებატები და გადაწყვეტილებების მიღება ექსპერტთა ხელში გადადის. შუამპეტერისა და მისი მიმდევრების აზრით, რაც უფრო ნაკლებად მასობრივი იქნება პოლიტიკურ პროცესში მონაწილეობა, მით უკეთესია, რადგანაც მასობრივი პოლიტიკა ნოყიერ ნიადაგს ქმნის პოლიტიკური ექსტრემიზმის, მემარცხენე და მემარჯვენე პოპულიზმისათვის.

დემოკრატია არის ხელისუფლებისათვის ელიტების ბრძოლის ინსტიტუციონალიზებული სივრცე, საკუთარი ინტერესებისათვის ბრძოლის ხერხი, როდესაც ხდება ყველას მობილიზება, ვინც კი ახლოს დგას ამ ინტერესებთან. მობილიზაციისათვის ბრძოლა ატარებს საბაზრო ხასიათს. ამომრჩევლები გამოდიან მყიდველთა სახით, რომლებიც გამოტანილ საქონელს ირჩევენ. ამომრჩეველი პასიურ როლს ასრულებს — მხოლოდ ირჩევს, ამასთან მათი არჩევანი კანდიდატებისა და პარტიების მიერ არის შემოფარგლული და ჩამოყალიბებული. პარტიულ სისტემას შუამპეტერი მიიჩნევს როგორც ჭფუფების გამოყოფას, რომელთაც პასიური ამომრჩევლებისგან განსხვავებით აქტიური მოქმედება გადაწყვიტეს. მასები ელოდებიან ხელმძღვანელობას და პარტიების გარეშე უკიდურესობებში გადავარდებიან.

ახალი თეორიის შესაბამისად და სინამდვილეშიც ამომრჩევლთა კორპუსის ფუნქცია მთავრობის შექმნის დროს დაიყვანება გადაწყვეტილებაზე, თუ ვინ უნდა იყოს პრემიერ-მინისტრი (მთავრობის მეთაური). პრემიერ-მინისტრი (აშშ-ში პრეზიდენტი) იმავდროულად არის მთავრობის მეთაური, არჩევნებში გამარჯვებული პარტიის ლიდერი და ზოგჯერ ეროვნული ლიდერიც. ოფიციალურად მას ირჩევს პარლამენტი, მაგრამ ფაქტობრივად, პარლამენტის როლი დაიყვანება უბრალოდ, მისი ლიდერობის აღიარებაზე. კაბინეტი შედგება პირებისაგან, რომელთაც მთავრობის მეთაური სხვადასხვა საფუძველზე არჩევს, უმეტესწილად, მოცემული პარტიის სუბლიდერებისაგან.

ამასთან დაკავშირებით, ამომრჩევლთა კორპუსის როლს დამატებითი დაზუსტება ესაჭიროება: ამომრჩევლები პარლამენტარებს თავისი ინიციატივით როდი ირჩევენ, თუმცა მათი არჩევანი „ხალხის ხმად“ ცხადდება. სინამდვილეში ელექტორატის არჩევანს აყალიბებენ პოტენციური კანდიდატები და ეს დემოკრატიული პროცესის არსებითი შემადგენელი ნაწილია. მაგრამ ამომრჩევლთა კორპუსის ინიციატივის ის მოცულობაც, რომელიც განისაზღვრება ერთ-ერთი კონკურენტი კანდიდატის აღიარებით, პარტიის არსებობითაა შემოფარგლული. პარტია — ადამიანთა ჯგუფია, რომელთაც გადაწყვიტეს ერთად

იმოქმედონ პოლიტიკური ხელისუფლებისათვის მიმდინარე კონკურენტულ ბრძოლაში. პარტიები — ეს უბრალოდ რეაქციაა ფაქტზე, რომ ამომრჩეველთა მასები ერთი პოზიციიდან მეორეზე გადადიან და არ შეუძლიათ სხვანაირად მოქმედება.

ღემოკრატიის წარმატებულ მშენებლობის პირობები. რა იგულისხმება დემოკრატიის ფუნქციონირებაში? ესაა პარტიული ლიდერების კონკურენტული ბრძოლა ხელისუფლებისათვის ამომრჩეველთა ხმებისათვის მიმართვის გზით. დემოკრატიის ფუნქციონირება რიგ პირობებზეა დამოკიდებული, რომელთა დარღვევაც იწვევს მმართველობის არადემოკრატიულ მეთოდებზე გადასვლას.

ესაა, პირველ რიგში, სოციალური ფენის არსებობა, რომელიც თავის მხრივ, არის მკაცრი სოციალური შერჩევის შედეგი, ამასთან ამ ფენისათვის პოლიტიკა არის ის საქმე, რომელიც თავისთავად იგულისხმება. ინგლისში ეს ფენა ყველაზე მტკიცეა, რითაც აიხსნება მისი პოლიტიკური სისტემის მდგრადობა. და პირიქით — ამ ფენის სისუსტე ვეიმარის გერმანიაში ჰიტლერის ხელისუფლებაში მოსვლის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო.

ამავე დროს საჯარო მმართველობის მნიშვნელოვანი სფეროები გამოირიცხული უნდა იყოს პოლიტიკური ხელისუფლებისათვის კონკურენტული ბრძოლიდან. ამის განხორციელებისათვის აუცილებელია მაღალკვალიფიციური, გაწვრთნილი სახელმწიფო ბიუროკრატიის არსებობა, რომელიც საკმარისად დამოუკიდებელი იქნება პოლიტიკური ხელმძღვანელობისაგან, მას უნდა ჰქონდეს კორპორაციული სული და რეკრუტირდებოდეს მეტ-ნაკლებად განკერძობული სოციალური ფენიდან. ასეთი ბიუროკრატია სახელმწიფო მანქანის მატერიალურ სუბსტრატს წარმოადგენს, რომლის ზრდა და სრულყოფა ხდება ყველა თანამედროვე განვითარებულ ქვეყანაში.

უკანასკნელი პირობა შეიძლება გამოიხატოს ფორმულით: დემოკრატიული თვითკონტროლი. პარლამენტი არ უნდა ესწრაფოდეს მთავრობას უნდობლობა გამოუცხადოს ყოველ იმ შემთხვევაში, როდესაც ამის გაკეთება შეუძლია; ოპოზიციამ უნდა დაიცვას საპარლამენტო და არასაპარლამენტო პრაქტიკის პროცედურული წესები და ეტიკეტი. ამომრჩეველებმა უნდა იცოდნენ, რომ არჩევენებს შორის პერიოდებში პოლიტიკა მათი კი არა, მთავრობისა და პარლამენტის საქმეა.

შემეტყვის თქმით, თუკი ყველა აღნიშნული პირობა დაცულია, დემოკრატიულ მეთოდს შეუძლია წარმატებული ფუნქციონირება როგორც კაპიტალიზმის, ისე სოციალიზმის დროს. მაგრამ კაპიტა-

ლიზმი უფრო მეტად გამოდგება დემოკრატიული მეთოდის ფუნქციონირებისათვის. საქმე მართო ის არაა, რომ დემოკრატიის იდეოლოგია და ფრაზეოლოგია, რომელმაც გამოხატულება პოვა დემოკრატიის უტოპიურ კლასიკურ თეორიაში, კაპიტალისტური განვითარების პროდუქტია და ბურჟუაზიის იარაღს წარმოადგენდა სოციალური და პოლიტიკური სტრუქტურების გარდასაქმნელად მიმდინარე ბრძოლაში. ეს საკითხის ერთი მხარეა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის, რომ დემოკრატიულმა პრაქტიკამ (პოლიტიკური ხელისუფლებისათვის ამომრჩეველთა ხმებისადმი მიმართვის გზით კონკურენტული ბრძოლის აზრით) ყველაზე სრული განვითარება პოვა კაპიტალისტურ საზოგადოებაში.

ბურჟუაზიამ ორიგინალურად გადაწყვიტა დემოკრატიული მეთოდის წარმატებული ფუნქციონირების უზრუნველყოფის პრობლემა. ამ გადაწყვეტის არსი მდგომარეობს ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევის სფეროს შემცირებაში. ამ ეტაპის დემოკრატია საკმაოდ დიდხანს ფუნქციონირებდა მისთვის არახელსაყრელ პირობებშიც კი. მაგრამ მტრული ატმოსფეროს ზრდასთან ერთად (სახელმწიფოს ჩარევის ზრდა ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ამომრჩეველთა მასებში უთანხმოების გაძლიერება კაპიტალიზმის სასურველობის თაობაზე) დემოკრატია შეფერხებებით დაიწყო ფუნქციონირება.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ზოგიერთ განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყანაში ფაქტობრივად მოხდა ბურჟუაზიის პოლიტიკური ბატონობისა და მის მიერ შექმნილი დემოკრატიის კრაზი. ასეთ პირობებში, სოციალ-დემოკრატიული პარტიების ხელმძღვანელობამ ხელში აიღო მმართველობის სადავეები, რათა კაპიტალისტური სისტემა მისი ლოგიკის შესაბამისად ემართა. ზოგიერთ ქვეყანაში (იტალია, გერმანია) დემოკრატიული ფუნქციონირების ზოგიერთი პირობის დარღვევის შედეგად, დროებით არადემოკრატიული რეჟიმები დამყარდა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ხდება დემოკრატიის აღდგენა დასავლეთ ევროპაში.

დისკუსია შუშხუბაძის თეორიის ბარშაშო. ისინი ვინც დემოკრატიის კლასიკური თეორიების და განსაკუთრებით რუსოს ტრადიციების ერთგულნი რჩებიან, აღნიშნავენ, რომ დემოკრატიის ელიტისტურ მოდელს საერთოდ და კერძოდ, შუმპეტერის თეორიას, რომელშიც პოლიტიკური პარტიები გაიგივებულნი არიან მომხმარებლების მოსაპოვებლად მეტოქე კომპანიებთან, არაფერი აქვს

საერთო დემოკრატიასთან. პოლიტიკურ პროცესში მონაწილეობის აზრი ისაა, რომ მომხმარებლიდან გვირად იქცე, ანუ პირად სურვილებზე კონცენტრირებული ადამიანიდან საჯარო მოღვაწედ, რომელიც საზოგადოების კეთილდღეობაზე ზრუნავს. მაგრამ თუკი ყველა მოქალაქე გვირად იქცევა, სპეციალური პოლიტიკური კლასის არსებობა შეიძლება საჭიროც არ აღმოჩნდეს. ამგვარი კრიტიკა მკაფიოდ აჩვენებს, თუ როგორი უფესკრულია ერთი მხრივ „უფლებებზე“ დამყარებულ დემოკრატიის კონცეფციებსა და მეორე მხრივ „მოთხოვნილებებზე“ დამყარებულ კონცეფციებს შორის.

როგორც თანამედროვე ინგლისელი პოლიტოლოგი ლ. ზიდენტოპი აღნიშნავს, ისეთი სცენარის მიღება, რომლის თანახმადაც მოქალაქე უბრალო მომხმარებლად ითვლება, ნიშნავს თანამედროვე საზოგადოების ცხოვრების გამარტივებას უბრალო მუშაკ-პოლის დონემდე. ასეთი მიდგომა ადამიანებს გარკვეული როლების უბრალო შემსრულებლებად განიხილავს და მას მძიმე პოლიტიკური შედეგები შეიძლება მოჰყვეს, საფრთხე შეუქმნას დემოკრატიის საფუძვლებს. სცენარი, რომელშიც მოქალაქეებს განეკუთვნება მხოლოდ მომხმარებელთა როლი, წარმოადგენს მხოლოდ მართული საზოგადოების ძველი თეორიის განახლებულ ვარიანტს. ასეთ საზოგადოებაში ხელისუფლება მეცნიერების, მრეწველებისა და ბანკირების ხელში უნდა იყოს (Зидентоп А. 2001. 158).

წარმოდგენა მოქალაქეებზე როგორც გვირებზე უტოპიურია, ადამიანების მასას ის ძალზე ძალად მოთხოვნებს უყენებს. მაგრამ იმავე ადამიანების წარმოსახვა მხოლოდ მომხმარებლების სახით, რომლებიც არჩევენ აკეთებენ მეტოქე ელიტებს შორის — დამამცირებელი. მაშ რა არის გამოსავალი? ამ კითხვაზე პასუხი დღესაც არ არსებობს.

დემოკრატიის ელიტარული გაგება მხოლოდ გარეგნულად ჰგავს პლატონისეულ არისტოკრატიულ მმართველობას. დემოკრატიის კლასიკური თეორია უღრუბლო ოპტიმიზმის შედეგი იყო, მოსკასა და მიხელსის ელიტარისტული თეორიები — პესიმიზმის წყარო დემოკრატიზმის თაობაზე, შუმპეტერის მიდგომა კი დემოკრატიის რაციონალიზაციის, მისი შესაძლებლობების განსაზღვრის წყაროს, თანამედროვე დემოკრატიის რეალისტური თეორიის საფუძველს წარმოადგენს.

შუმპეტერის გავლენით XVIII ს. ლოზუნგები (მმართველობა ხალხის სახელით, ხალხის მეშვეობით, ხალხის წარმომადგენლების მიერ) ხელოვნურად გამოცხადდა (დიუვერეჟე). მაგრამ მოსაზრება, რომ

მოქალაქეთა როლი მხოლოდ არჩევანის გაკეთებაზე დაიყვანება, ყველას მიერ აქსიომად არ მიიჩნევა. პოლიტიკოსებმა არ შეიძლება არ ვითვალისწინონ ამომრჩეველთა აზრი. მართალია, ეს არაა რიგითი ამომრჩევლების ინტერესების რეალიზების გარანტია, მაგრამ მათთვის მაინც გარკვეულ შანსს წარმოადგენს (რ.დალი).

კითხვები და დაგაფლებები:

- რა განსხვავებაა დემოკრატიის პლებისციტურ და რეპრეზენტაციულ თეორიებს შორის?
- რამ განაპირობა დემოკრატიის კლასიკური თეორიის კრიტიკა?
- რა როლი განეკუთვნება არჩევნებს ელიტიზმის თეორიებში?
- როგორია დემოკრატიული სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირების პირობები მაქს ვებერის თეორიის მიხედვით?
- რატომ მოსდევს მასობრივ დემოკრატიას ბიუროკრატიზაცია მაქს ვებერის თანახმად?
- რითი განსხვავდება შუმპეტერის თეორია დემოკრატიის კლასიკური თეორიისაგან?
- რა არის პლებისციტური დემოკრატიის არსი?
- რა შეცდომა დაუშვა მაქს ვებერმა პლებისციტური დემოკრატიის თეორიის ჩამოყალიბებისას?
- რა პირობებია აუცილებელი პლებისციტური (ხარიზმატული) ლიდერის დემოკრატიის ფარგლებში ჩასაყენებლად?
- მსოფლიოს წარსული და თანამედროვე პრაქტიკიდან ხომ ვერ დაასახელებდით ისეთ პოლიტიკურ სისტემებს, რომლებიც პლებისციტურ დემოკრატიას წარმოადგენს ან უახლოვდება?
- რაში ზედავდა დემოკრატიის კლასიკური თეორიების უსაფუძვლობას იოზეფ შუმპეტერი?
- რატომ დომინირებდა დიდი ხნის მანძილზე დემოკრატიის კლასიკური თეორიები?
- რა უპირატესობანი გააჩნია შუმპეტერის აზრით, დემოკრატიის „რეალისტურ“ („ემპირიულ“) თეორიას?
- როგორ განსაზღვრავს „დემოკრატიულ მეთოდს“ ი. შუმპეტერი?
- რა როლი განეკუთვნებათ ამომრჩევლებს დემოკრატიის შუმპეტერისეულ თეორიაში?
- რას მიიჩნევდა დემოკრატიის წარმატებული ფუნქციონირების პირობებად ი. შუმპეტერი?

რა ნაშრომები:

• მ. ვებერი. ხარიზმატული ბატონობა — წიგნთა თხზავლად შპენგლერი. პოლიტიკის ფილოსოფია. მაქს ვებერი. ხარიზმატული ბატონობა. თბ., 1995.

• მ. ვებერი. პოლიტიკა როგორც მოწოდება და ხელობა. თბ., გონი, 1994.

მ. ვებერის მრავალრიცხოვანი ნაშრომებიდან ქართულად მხოლოდ ერთეულებია თარგმნილი. დასახელებული ნაშრომების გაცნობა წარმოდგენას შეგვიქმნის ხარიზმატული ბატონობის და ვებერისეული დემოკრატიის თეორიის არსზე.

• Schumpeter I. *Capitalism, Socialism and Democracy*. N.Y., Harper, 1950. — 431 p.

• Шумпетер Й. *Капитализм, социализм и демократия*. М., 1996.

წიგნი პირველად გამოვიდა 1942 წელს. ავტორის დახასიათებით, ეს ფუნდამენტური ნაშრომი 40-წლიანი კვლევის შედეგია, ნაშრომის მე-4 ნაწილში „სოციალიზმი და დემოკრატია“ (თავები XIX—XXII) შემუშავებული გადმოსცემს დემოკრატიის თეორიას. მე-5 ნაწილში „სოციალისტური პარტიების ისტორიული ნარკვევი“ (XXIV—XXVII თავები) შემუშავებული მოგვითხრობს 1942 წლამდე და აფასებს დემოკრატიის მიერ განვლილ გზას.

თ ა ვ ი IV

არჩევნების ინსტიტუტი დემოკრატიის თანამედროვე თეორიაში

XX საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა დემოკრატიის ახალი თეორიები. ისინი ასახავდნენ ახალ რეალობას, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ჩამოყალიბდა დასავლეთ ევროპასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში. დემოკრატია მთავალსაჩინოდ დაამტკიცა თავისი სიცოცხლისუნარიანობა.

დემოკრატიის განვითარება მიდიოდა, ერთი მხრივ, სოციალური უთანასწორობის გარკვეულწილად შერბილების, მეორე მხრივ — პლურალიზმის გაძლიერებისა და მისი რეალიზაციის მექანიზმის შემუშავების გზით. ეს პროცესები მნიშვნელოვანწილად შესაძლებელი გახდა ამ ქვეყნებში ე.წ. საშუალო ფენის ხვედრითი წილის ზრდისა და მოსახლეობის უმრავლესობის ცხოვრების დონის ამაღლების შედეგად. ახალმა მესაკუთრეებმა თანამედროვე დემოკრატიის სოციალური საფუძველი შეადგინეს. იმედროულად მიმდინარეობდა შესაბამისი პოლიტიკური კულტურის ფორმირებაც, როდესაც ურთიერთობა სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებს შორის აღიქმება არა როგორც ურთიერთობა მტრებს შორის, არამედ როგორც თანასწორობა თანააარსებობა, რაც აადვილებდა შეთანხმებების მიღწევას.

სხვაგვარი გახდა ხელისუფლებისადმი დამოკიდებულებაც: ახლა მისი დაკარგვა ამა თუ იმ პარტიის მიერ უკვე აღარ განიხილება როგორც კრაზი, რადგანაც საყოველთაო საარჩევნო უფლება და პლურალიზმი იძლეოდა შემდგომ არჩევნებში გამარჯვების შანსს. ხალხის ფართო მასების ცნობიერებაში მტკიცედ დამკვიდრდა აზრი, რომ დემოკრატიულ საზოგადოებაში ხელისუფლების მოპოვება არ ხდება ერთხელ და სამუდამოდ. უფრო მეტიც ხელისუფლების დარჩენა ერთი პარტიის ხელში დამღუპველია როგორც ამ პარტიისათვის, ისე მთლიანად დემოკრატიისათვის.

თანამედროვე დემოკრატია გულისხმობს საყოველთაო, პირდაპირ და თავისუფალ არჩევნებს, მაგრამ აქ როგორც პრაქტიკული, ისე ფილოსოფიურ-თეორიული ხასიათის ბევრი სირთულე და წინააღმდეგობაა. სწორედ დემოკრატიის დღევანდელი რეალობებისა და პერსპექტივების გაანალიზებას ცდილობენ დემოკრატიის სხვადასხვა თეორიები. მათი დაწვრილებითი განხილვა ჩვენს მიზანს არ შეადგენს. ჩვენ ამ თეორიებს შევეხებით მხოლოდ იმისთვის, რომ წარმოვაჩინოთ, თუ როგორ არის მათ ფარგლებში არჩევნების ინსტიტუტი გააზრებული.

§ 1. არჩევნები დემოკრატიის პლურალისტურ თეორიაში

დემოკრატია: კირითაღი მიღბოვნა. იმისდა მიხედვით, თუ ვის ენიჭება პრიორიტეტი — პიროვნებას, სოციალურ ჯგუფს ან ხალხს, გამოიყოფა დემოკრატიის **ლიბერალური, ინდივიდუალისტური, კოლექტივისტური და პლურალისტური** კონცეფციები.

დემოკრატიის სამივე კონცეფცია — ლიბერალური, კოლექტივისტური და პლურალისტური — მიუხედავად მათთვის დამახასიათებელი ხარვეზებისა, ერთ ფუნდამენტალურ პრინციპს ემყარება: მოქალაქეს უფლება აქვს გამოხატოს თავისი პოლიტიკური ნება (პირველ რიგში არჩევნების საშუალებით), ხელისუფლების არჩევითი ორგანოების მეშვეობით დაიცვას თავისი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები.

ინდივიდუალისტურ თეორიებსა და მოდელებში დემოკრატიის მთავარ ამოცანად ინდივიდუალური თავისუფლების ინსტიტუციონალური და სამართლებრივი გარანტიების შექმნა მიიჩნევა. პიროვნება ხელისუფლების მთავარ წყაროდაა აღიარებული, მისი უფლებები ყოველთვის პრიორიტეტულია სახელმწიფოსთან შედარებით.

დემოკრატიის **კოლექტივისტური** თეორიები უარყოფს პიროვნების ავტონომიურობას, აღიარებს ხალხის მთლიანობასა და პირველადობას ხელისუფლების განხორციელებაში, ახდენს უმრავლესობის ხელისუფლების აბსოლუტიზირებას, ასაბუთებს მის პრიორიტეტულობას უმცირესობისა და ცალკე პიროვნებების წინაშე. თანამედროვე საზოგადოებისათვის, წარსულის გამოცდილებიდან გამომდინარე, დემოკრატიის ამგვარი მოდელები მიუღებელია. საზოგადოებამ უკვე იცის, რომ ხალხის ხელისუფლება, თუნდაც უმრავლესობისა, ვერ იქნება რეალიზებული, თუკი არ იარსებებს ინდივიდუალური თავისუფლებების გარანტიები.

დემოკრატიის კოლექტივისტურ და ინდივიდუალისტურ გავრე-
ბებს შორის შუალედური მდგომარეობა უკავია დემოკრატიის პლურა-
ლისტურ თეორიებს. პლურალისტური დემოკრატიის თეორიის მომ-
ხრენი (ა.ბენტლი, გ.უოლესი, ჯ.მედისონი, გ.ლასკი და სხვები) უარყო-
ფენ საზოგადოებაში ხალხის ერთიან ნებას, როგორც ხელისუფლების
საქმიანობის საფუძველს. ამ თეორიის თანახმად, ხალხის ერთიანი
ნება შეუძლებელია არსებობდეს იმიტომ, რომ თავისი ბუნებიდან
გამომდინარე, ადამიანები კონკრეტულ საქმიანობაში ემყარებიან არა
საზოგადოებრივ, არამედ კერძო სარგებლის პრინციპს. საზოგადოება
სოციალურ ჯგუფთა ერთობლიობაა, რომლებიც საკუთარი ინტერე-
სების რეალიზებას ესწრაფვიან.

დემოკრატიის პლურალისტური თეორიების არსი. დემოკ-
რატიის **პლურალისტური** თეორიები აღიარებს, რომ პოლიტიკის
შემოქმედი პიროვნება და ხალხი კი არა, დაინტერესებული ჯგუფია,
რადგანაც სწორედ ჯგუფში ყალიბდება პოლიტიკური მოღვაწეობის
ინტერესები, ფასეულობითი ორიენტაციები და მოტივები. ჯგუფის
მეშვეობით პიროვნებამ შეიძლება გამოხატოს და დაიცვას თავისი
ინტერესები. აღნიშნული მიდგომის თანახმად, ხალხი არ შეიძლება
იყოს პოლიტიკის სუბიექტი, რადგანაც ის მრავალფეროვანი ჯგუფები-
საგან შედგება, რომლებიც ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში ერთმან-
ეთს კონკურენციას უწევენ. დემოკრატიის დანიშნულებაა ყველა მოქა-
ლაქეს შესაძლებლობა მიეცეს აშკარად გამოხატოს თავისი ინტე-
რესები, უზრუნველყოს ინტერესთა ბალანსის მიღწევა და კონფლიქ-
ტების თავიდან აცილება.

პლურალისტური დემოკრატიის თეორიები მრავალგვარია, მაგ-
რამ ყველა მათგანს აერთიანებს დაინტერესებული ჯგუფების აღიარება
საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის ცენტრალურ ელემენტად.
საბოლოო ჯამში, დემოკრატია გამოდის მმართველობის ფორმის სახით,
რომელიც უზრუნველყოფს ბალანსს ერთმანეთთან კონფლიქტში მყოფ
ეკონომიკურ, ეთნიკურ, პროფესიულ, დემოგრაფიულ და სხვა ჯგუფებს
შორის. დემოკრატია გამოიხატავს რომელიმე ჯგუფის მონოპოლიას
გადაწყვეტილებათა მიღებაზე და ეწინააღმდეგება ხელისუფლების
მოქმედებას რომელიმე ერთი ფენის ინტერესების შესაბამისად.

პოლიტიკური პლურალიზმი ნიშნავს ქვეყნის პოლიტიკურ
ცხოვრებაში მრავალი საზოგადოებრივი მოძრაობისა და პარტიების
ჩართვას, რომელთაც სხვადასხვა პოლიტიკური მიზნები, იდეოლო-
გიური კონცეფციები გააჩნიათ და ერთმანეთს ებრძვიან ხელისუფ-
ლების მოსაპოვებლად. ასეთი ბრძოლის მთავარ ფორმად გამოდის

ამომრჩეველთა წინაშე თავიანთი საარჩევნო პროგრამების წარდგენა, არჩევნებზე რაც შეიძლება მეტი ხმების მოპოვება და ამით პარლამენტში ადგილების მაქსიმალური ოდენობის მიღება ანდა საპრეზიდენტო არჩევნებში გამარჯვება.

პლურალისტური დემოკრატიის მთავარი განსხვავება ლიბერალური დემოკრატიისაგან ისაა, რომ საარჩევნო კამპანიის დროს და პარლამენტში მოღვაწეობისას პარტიები და მოძრაობები წარმოადგენენ კონკრეტული სოციალური ჯგუფების ინტერესებს, რომელთა მეშვეობითაც რეალიზდება ცალკე პიროვნების ინტერესები. პოლიტიკურ პარტიაში შესვლით ან არჩევნებზე მისი მხარდაჭერით მოქალაქეს შეუძლია დიდი პოლიტიკური აქტიურობის გამოვლენა, ზეგავლენის მოხდენა პარლამენტის მოღვაწეობაზე, თავისი ინტერესების დაცვა.

დემოკრატიის პლურალისტური თეორიის თანახმად, პოლიტიკური პროცესი მრავალი სოციალური, პროფესიული, რელიგიური, ადგილობრივი, ეროვნული და სხვა დაჯგუფებების ბრძოლას წარმოადგენს, რომლებიც თავიანთი ინტერესების მისაღწევად იღწვიან. სახელმწიფოს ეკისრება არბიტრისა და კონფლიქტური ინტერესების შემრიგებლის როლი. გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესი წარმოადგენს რაღაც „საშუალო გზის“ არჩევას, რომელიც არ დაიყვანება რომელიმე ერთ ინტერესზე. ე.ი. უზრუნველყოფილია სოციალურ და პოლიტიკურ ძალთა წონასწორობა და იქმნება გარანტიები ხელისუფლების მონოპოლიზაციის საწინააღმდეგოდ.

დემოკრატიის პლურალისტური თეორიის ამახასიამოვებელი ნიშნები. დემოკრატიის პლურალისტური თეორიებისათვის დამახასიათებელია შემდეგ ძირითად დებულებებზე დაყრდნობა:

— **დაინტერესებულთა ჯგუფთა პოლიტიკის ძირითადი სუბიექტია.** სწორედ ასეთი ჯგუფი უზრუნველყოფს ინდივიდის მიერ თავისი ინტერესების გააზრებას, აგრეთვე მას უქმნის თავისი უფლებებისა და თავისუფლებების პრაქტიკული რეალიზების შესაძლებლობას. პიროვნება ფორმალურად ხელისუფლების პირველად სუბიექტადაა აღიარებული, მაგრამ მხოლოდ ჯგუფის შემადგენლობაში;

— **ჯგუფური ინტერესების ურთიერთიქმედება დემოკრატიული რეჟიმის საფუძველს წარმოადგენს.** სხვადასხვა დაჯგუფებების მეტოქეობა და შეჭიბრი, რომლებიც თავიანთ სახელისუფლო ინტერესებს იცავენ, საზოგადოების დემოკრატიული განვითარების არსს წარმოადგენს.

— საპარისწონეების სისტემის მნიშვნელოვანი როლი ხელისუფლების შტოების გაყოფის აპრობირებული პრაქტიკა სოციალურ სფეროზეცაა გადატანილი. აუცილებელია სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფების ინტერესების გარკვეული ბალანსის მიღწევა;

— სახელმწიფოს მოღვაწეობის ფართო ველი. სახელმწიფო გამოდის უმძილესი არბიტრის როლში ურთიერთსაპირისპირო ინტერესების მქონე საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებს შორის;

— ხელისუფლების დიფუზიის პროცესის შესწავლა. ივლისსხმება ხელისუფლების განაწილება ცალკეულ სოციალურ ჯგუფებში, არა ერთი არამედ მრავალი პოლიტიკური ელიტის არსებობა, რომლებიც სხვადასხვა ინტერესებს ასახავს.

— დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის მნიშვნელოვანი როლი. დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურა მიიჩნევა იმის აუცილებელ პირობად, რომ არსებული წინააღმდეგობანი კომპრომისების მეშვეობით გადაწყდეს და ინტერესთა დაპირისპირება წარიმართოს მშვიდობიანი პოლიტიკური პროცესის კალაპოტში.

სპეციალისტთა აზრით, დემოკრატიის პლურალისტური თეორიები ყველაზე ადეკვატურად ასახავს დემოკრატიული სახელმწიფოების განვითარების თანამედროვე ეტაპს, რომელიც ერთმანეთთან ახამებს დემოკრატიის პლურალისტური და ლიბერალური გაგების ელემენტებს. დასავლეთის ქვეყნების უმრავლესობაში არსებული რეჟიმები ფასდება როგორც ლიბერალურ-პლურალისტური. დემოკრატიის პლურალისტურ თეორიას სავსებით უთავსდება სოციალური სახელმწიფოს თეორია და პრაქტიკა, რომლის მიზანიცაა ცხოვრების ღირსეული პირობები უზრუნველყოს ყოველი მოქალაქისათვის.

დემოკრატიის პლურალისტური თეორიის სუსტი მხარეები. პლურალისტური დემოკრატიის კონცეფციების ნაკლი ისაა, რომ ამოსავლად მიღებულია მოქალაქის იდეალური მოდელი — იგი პოლიტიკური პროცესის აქტიური მონაწილეა, თავისი მოღვაწეობით აქტიურად უჭერს მხარს იმ ჯგუფს თუ მოძრაობას, რომელიც პოტენციურად მის ინტერესებს წარმოადგენს. სინამდვილეში პოლიტიკური პარტიებისა და მოძრაობების უკან დგას არა მასობრივი ელექტორატი, არამედ მხოლოდ მისი აქტიური ნაწილი. დანარჩენი ამომრჩევლები ან თავს არიდებენ არჩევნებს, ანდა ზერელედ ეცნობიან წინასაარჩევნო პროგრამების წინაარსს და შემთხვევით არჩევენს აკეთებენ. ხოლო თავად არჩევანის გაკეთება შეიძლება ორ-სამ მსხვილ პოლიტიკურ პარტიას შორის, რომელთა პროგრამებიც ცოტათი თუ განსხვავდება

ერთმანეთისგან, ანდა ხმა შეიძლება მისცენ პატარა წინასაარჩევნო გაერთიანებებს, მაგრამ ეს ხმა „დაკარგული“ აღმოჩნდება. გარდა ამისა, რიგითი ამომრჩევლების მიერ კონტროლი პარლამენტ არების მოღვაწეობაზე პრაქტიკულად შეუძლებელია.

დემოკრატიის პლურალისტური თეორიის სუსტ მხარეებად მიიჩნევა:

— პიროვნების ჯგუფური იდენტიფიკაციის გადაჭარბებული შეფასება, საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში პიროვნების ნამდვილი როლის შეუფასებლობა. დემოკრატიის პლურალისტური გაგება გარკვეულწილად ახდენს არსებული პოლიტიკის იდეალიზებას, მას წარმოადგენს მხოლოდ როგორც გარკვეული ჯგუფური ინტერესების ურთიერთქმედების პროცესს.

— სათანადოდ არაა გათვალისწინებული ცალკეული ჯგუფების გავლენის უთანაბრობა, როდესაც გარკვეული ჯგუფების, მაგალითად, მეწარმეთა გაერთიანებების, პროფკავშირების, ბიუროკრატთა ჯგუფების ხელშია მოქცეული პოლიტიკურ პროცესზე ძირითადი ზეგავლენა;

— სახელმწიფოს მოღვაწეობის ნეიტრალურობის გადაჭარბებითი შეფასება. სინამდვილეში სახელმწიფო ყოველთვის პირველ რიგში ემსახურება პოლიტიკურად გაბატონებული საზოგადოებრივი ფენის ინტერესებს;

— პიროვნების თავისუფლების ხელყოფა ყველა მოქალაქის თანასწორობის სასარგებლოდ. დემოკრატიის პლურალისტური განმარტება მნიშვნელოვნად ზღუდავს ჩვეულ ლიბერალურ უფლებებსა და თავისუფლებებს, ძლიერ აფართოებს საზოგადოების ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევის სფეროს, რამაც ხელსაყრელი პირობები შეიძლება შექმნას ტოტალიტარიზმის დასამყარებლად.

პლურალისტებმა ვერ შეძლეს გადაეჭრათ მოქალაქეთა ფუნდამენტური თავისუფლებებისა და კეთილდღეობის სახელმწიფოს პოლიტიკის თანაფარდობის პრობლემა.

დემოკრატიის ვესტმინსტერული და კონსენსუსური მოდელები. დემოკრატიის პლურალისტურ თეორიას უკავშირდება ლიბერალტის მიერ გამოყოფილი დემოკრატიის ორი დასავლური მოდელი: **ვესტმინსტერული** (ინგლისი, ავსტრალია, ახალი ზელანდია) და **კონსენსუსური** (ბენილუქსის ქვეყნები, შვეიცარია).

პირველი მოდელის არსი მდგომარეობს უმრავლესობის პრინციპის განმსაზღვრელ როლში. ვისაც უმრავლესობა ჰყავს, ის ყველაფერში განსაზღვრავს პოლიტიკას. ხელისუფლება კონცენტრირე-

ბულია უმრავლესობის მიერ არჩეული მთავრობის ხელში. ასეთი სისტემა შესაძლებელია ორპარტიულ საფუძველზე. სხვა პარტიების არსებობა არანაირ როლს არ ასრულებს.

კონსენსუსური დემოკრატიის საფუძველს წარმოადგენს უმცირესობის უფლებათა დაცვა, მრავალპარტიულობა, პროპორციული წარმომადგენლობა, ძირითადი გადაწყვეტილებების მიღება კონსენსუსის საფუძველზე, ხელისუფლებათა დანაწილება.

§ 2. არჩევნები პარტიციპატორული (მონაწილეობის) დემოკრატიის თეორიაში

პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორიის წარმოშობის მიხედვით. პლურალიზმის თეორიის შესაძლებლობების შეზღუდულობამ გარკვეულწილად ხელი შეუწყო პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორიის შემუშავებას. პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორეტიკოსები (ჯ.ვოლფი, ფ.გრინი, ბ.ბარბერი) ერთგულნი არიან დემოკრატიის კლასიკური თეორიის უმთავრესი იდეისა, რომ უბრალო ადამიანებს შეუძლიათ საკუთარი თავის მართვა. ისინი ელიტარისტებისა და პლურალისტებისგან განსხვავებით თვლიან, რომ პოლიტიკური ხელისუფლების დემოკრატიული სისტემა ჯერ კიდევ არ არსებობს სრული სახით. აუცილებელია მიღწეული იქნეს მასების საყოველთაო ვფექტიანი ჩართვა პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებაში.

პარტიციპატორული (მონაწილეობის) დემოკრატიის თეორია უშუალო დემოკრატიის თეორიის ერთ-ერთ სახესხვაობად მიიჩნევა. ეს თეორია XX ს. 60-იან წლებში ჩამოყალიბდა ახალგაზრდული მოძრაობისა და „ახალი მემარცხენეების“ თეორიის ზეგავლენით. აღნიშნული კონცეფცია თავიდანვე ატარებდა მემარცხენე-ლიბერალურ ან სოციალ-დემოკრატიულ მიმართულებას. „ახალი მემარცხენეები“ აკრიტიკებდნენ წარმომადგენლობით დემოკრატიას და მიუთითებდნენ მის ფაქტობრივად ელიტარულ ხასიათზე. მათი აზრით, მოქალაქეების როლი „სიმბოლურ პოლიტიკაში“ მონაწილეობით არ უნდა შემოფარგლულყოფილიყო და ისინი აქტიურად უნდა ჩართულიყვნენ პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებაში.

პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორიის მომხრეები მოითხოვდნენ ბარიერების დანგრევას რიგით მოქალაქეებსა და არჩეულ

დეპუტატს, თანამდებობის პირს, პოლიტიკურ ლიდერს შორის. მათი აზრით, ამის მიღწევა შესაძლებელია გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესის დეცენტრალიზებისა და ამ პროცესში რიგითი მოქალაქეების პირდაპირი ჩართვის გზით.

ამ მიმდინარეობის ყველაზე რადიკალური წარმომადგენლები, ფაქტობრივად, ანარქიზმის პოზიციაზე დგებიან და საჭიროდ მიიჩნევენ წარმომადგენლობის პოლიტიკური პრინციპისა და ინსტიტუტების ლიკვიდაციას, რომელთა ნაცვლად უნდა შეიქმნას თვითმმართველი თემები. მაგრამ მონაწილეობის დემოკრატიის მომხრეთა უმრავლესობის აზრით უნდა მოხდეს პირდაპირი და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ფორმების შეხამება. პირდაპირი დემოკრატიის შესაძლებლობები შემოიფარგლება ძირითადად ადგილობრივი თვითმმართველობითა და საწარმოო დემოკრატიით.

მონაწილეობის ღებობის ტიპის არსი. პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორია მოითხოვს პოლიტიკური მონაწილეობის გაფართოებას, განსაკუთრებით დაბალი ფენებისათვის, მათი საერთო კულტურისა და განათლების დონის ამაღლებას, რათა შეძლონ დამოუკიდებელი კომპეტენტური გადაწყვეტილებების მიღება.

მასების პოლიტიკური მონაწილეობისადმი ამგვარი მიდგომა მკვეთრად განსხვავდება ელიტარული და პლურალისტური დემოკრატიის თეორიებისგან, რომელთა მიმდევრებსაც მიაჩნიათ, რომ უნდა შეიზღუდოს ხალხის მასების ზეგავლენა პოლიტიკურ პროცესზე. მათი აზრით, არაკომპეტენტურ უმრავლესობას შეუძლია ლეგალური გზით აირჩიოს ტირანული მმართველობა, ამიტომ აუცილებელია დემოკრატიის დაცვა მასებისაგან.

პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორეტიკოსები თვლიან, რომ მასების ანტიდემოკრატიული პოზიცია მათთვის იმანენტურად დამახასიათებელი კი არ არის, არამედ აღზრდის ნაკლებობის, ეკონომიკური უთანასწორობის, პოლიტიკურ პროცესზე ქმედითი ზემოქმედების შესაძლებლობის არქონის შედეგია.

პარტიციპატორული დემოკრატიის მომხრეების აზრით, შეიძლება თავიდან ავიცილოთ **თავისუფლების პარადოქსი**, როდესაც უმრავლესობას თავად შეუძლია ტირანის არჩევა, ან თავად მოგვევლინება ტირანის როლში. ამ საფრთხის თავიდან ასაცილებლად სრულიადაც არაა აუცილებელი პოლიტიკური პროცესიდან მასების გამორიცხვა. ამისათვის ინსტიტუციონალური ბარერების შექმნა უფრო ქმედითი იარაღი შეიძლება აღმოჩნდეს. ელიტის ტირანის

წინააღმდეგე კი აუცილებელია კარგად ინფორმირებული საზოგადოება, რომელსაც შეეძლება დემოკრატიული კონტროლის განხორციელება საყოველთაო არჩევნებისა და წარმომადგენლობითი მთავრობის მეშვეობით.

პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორეტიკოსები თვლიან, რომ წარმომადგენელი უნდა იყოს „ელექტორატის დელეგატი“ და გამოხატავდეს თავის ამომრჩეველთა პოზიციას. პარტიციპატორული დემოკრატიის მომხრეებს ესმით, რომ შეუძლებელია პირდაპირ დემოკრატიაზე გადასვლა. ისინი პოლიტიკური ორგანიზაციის შერეულ ფორმას ეძებებიან, რომელშიც პირდაპირი და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ელემენტებია შეხამებული. ეს იდეა კმაკფერსონმა ჩამოაყალიბა.

პოლიტიკურ პროცესში ხალხის მასების მონაწილეობის გასაფართოვებლად და აღმასრულებელი ორგანოების მოდერნიზაციაზე მათი კონტროლის გასაძლიერებლად პარტიციპატორული დემოკრატიის მომხრეები რიგი ზომების გატარებას მოითხოვენ, რომლებიც სხვადასხვა სახით უკვე რეალიზებულია დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, განსაკუთრებით იქ, სადაც ძლიერია სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციები.

პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორეტიკოსთა აზრით, აშშ-ის პოლიტიკური სისტემის დემოკრატიზაციისათვის აუცილებელია პირდაპირი არჩევნების სისტემაზე გადასვლა. მრავალ ნაშრომში ხაზგასმულია რეგისტრაციის არსებული სისტემის შეცვლის აუცილებლობა, რის გამოც ღარიბი და ნაკლებად შეძლებული ფენები არჩევნების დღეს „თამაშარეთ“ რჩებიან. ისინი წინადადებას აყენებენ რეგისტრაცია ჩატარდეს მასობრივი დასვენების ადგილებში, ხოლო არჩევნები გამოსასვლელ დღეებში გაიმართოს. უფრო აქტიურად უნდა იყოს გამოყენებული პრესა და ტელევიზია ამომრჩეველთა პოლიტიკური კულტურის ასამაღლებლად და ობიექტური ინფორმირებისათვის.

მონაწილეობის დემოკრატია: თეორია და პრაქტიკა.

პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორია გულისხმობს სახელმწიფოს აქტიურ როლს სოციალ-ეკონომიკურ პროცესებში. მაგრამ როგორც პრაქტიკა აჩვენებს, არჩევნებში, გადაწყვეტილებათა მიღებისა და რეალიზაციის პროცესში მაქსიმალური მონაწილეობის პოლიტიკა ხშირად იქცევა ახალი ელიტის მმართველობის საფრად. ამასთან გადაწყვეტილი არაა საკითხი — როგორი გარანტიებია საჭირო იმისათვის, რომ ყველა ეტაპზე ყალიბდებოდეს მართლაც საერთო ნება? გარდუვალია ცალკეული ჯგუფების, ელიტების, ბიუროკრატიის მნიშვნელოვანი ზეგავლენა.

ცხოვრებაში აჩვენა, რომ პარტიციპატორული დემოკრატიის რეალიზება თეორიულად შესაძლებელია სოციალურ ურთიერთობათა ისეთ სისტემაში, რომელშიც არსებობს ნადავლი თანამშრომლობისა და კონსენსუსისათვის, უპირატესად პატარა საზოგადოებებში, სადაც კონფლიქტი გამორიცხებულია, ან არ დაიშვება.

მონაწილეობის დემოკრატიის კრიტიკოსები ყურადღებას ამახვილებენ პოლიტიკური მონაწილეობის დონის ამალღებასა პოლიტიკური სისტემის კრიზისის შორის არსებულ კავშირზე. ფ. ჰაიეკი ტოტალიტარიზმის თავიდან ასაცილებლად წინადადებას აყენებდა შეეზღუდათ წარმომადგენლობითი ორგანოების უფლებამოსილება, შემოეღოთ დემარქია, ე. ი. შეზღუდული დემოკრატია.

მონაწილეობის დემოკრატიის კრიტიკოსთა აზრით, მონაწილეობა ყოველთვის შეზღუდულია. ადამიანი — არაპოლიტიკური არსებაა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მხოლოდ იმიტომ ერთვება, რომ დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებანი, როდესაც არაპოლიტიკური საშუალებებით ამის გაკეთება შეუძლებელია. ჭარბობს თვალსაზრისი, რომ მონაწილეობა არაეფექტიანია, რადგანაც ძალზედ დიდი დრო იხარჯება დარწმუნებაზე, მანამდე სანამ მიღებული იქნება გადაწყვეტილება. ყველას დარწმუნება შეუძლებელია, ამიტომ ყველაზე სავარაუდოა სანახევრო, არცთუ საუკეთესო გადაწყვეტილებების მიღება. მონაწილეობა ხელს უწყობს ვნებათაღელვის გაჩაღებას, რაც არამდგრადობას წარმოშობს. მონაწილეობის დემოკრატიის ამგვარი კრიტიკოსების აზრით, მნიშვნელოვანია, რომ რიგით მოქალაქეს ჰქონდეს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის შესაძლებლობა და დროდადრო მართლაც მონაწილეობდეს მასში. მაგრამ, მთლიანობაში, კარგია, რომ მმართველობის პროცესი მოსახლეობის უმნიშვნელო ნაწილის საქმეს წარმოადგენს.

მიუხედავად ამისა, მონაწილეობის დემოკრატიის თეორიამ შეასრულა გარკვეული დადებითი როლი ქვედაფენების აქტივიზაციის საქმეში. მაგრამ პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორია მთლიანობაში უფრო რომანტიულია, ვიდრე რეალისტური. ის მოსახერხებელია როგორც ბიუროკრატიზმის, ელიტარიზმის კრიტიკის საფუძველი, მაგრამ ფაქტობრივად ცდილობს აალორძინოს ყველას თანასწორობის რუსოსეული იდეა. მისთვის ამოსავალია პრინციპი, რომ ზედაფენებსაც და ქვედაფენებსაც, მოქალაქესაც და პოლიტიკოსსაც, მმართველსაც და მართულსაც ინფორმაციის ანალიზის და დამუშავების ერთნაირი შესაძლებლობები აქვთ. თუმცა, პრაქტიკა არსად არ ადასტურებს ასეთი მიდგომის სისწორეს.

პარტიციპატორული დემოკრატიის რადიკალურ ვარიანტებთან ახლოს დგას ახალი სოციალური მოძრაობების, მაგალითად ეკოლოგისტების პოლიტიკური კონცეფციები. ყველა ამ თეორიას აერთიანებს მმართველობის დეცენტრალიზაციის, მასში ხალხის ფართო მასების პირდაპირი მონაწილეობის, თვითმმართველობის განვითარების იდეები. მაგრამ პარტიციპატორული დემოკრატიის მიერ შემოთავაზებული საზოგადოების ფართო პოლიტიზაციას ფაქტობრივად მიყვავართ ან ტოტალიტარიზმთან ან პოპულისტურ ავტორიტარიზმთან. ის ზღუდავს ინდივიდუალურ თავისუფლებას, საფრთხეს უქმნის კერძო საკუთრებას და მეწარმეობას, რადგანაც პიროვნებას უქვემდებარებს უმრავლესობის გადაწყვეტილებებს, რომელიც ჩვეულებრივ იხრება გამთანაბრებლობისაკენ და ადვილად ექცევა იდეოლოგიური ზეგავლენის ქვეშ.

§ 3. რობერტ დალის „პოლიარქიული დემოკრატიის“ მოდელი

ამერიკული და ევროკონტინენტური დემოკრატიით უკმაყოფილებამ, ყალბი საბჭოური დემოკრატიის მიუღებლობამ რობერტ დალს უბიძგა დემოკრატიისა და საზოგადოების ახალი კონცეფციის შემუშავებისაკენ, რომელსაც პოლიარქიის თეორია უწოდა. რ.დალის თანახმად, პოლიარქია რეალური პოლიტიკური რეჟიმია, რომელიც არსებობს დასავლეთ ევროპასა და აშშ-ში და მას განასხვავებს დემოკრატიის იდეალური მოდელისაგან.

პოლიარქიის თეორიის არსი. პოლიარქიის თეორიის ძირითადი დებულებები შემდეგია: სრულყოფილი დემოკრატიის უმთავრესი ნიშანია მთავრობის მუდმივი რეაგირება თავის მოქალაქეთა მოთხოვნებიდან. ამის გარეშე როგორი განვითარებულიც არ უნდა იყოს ცალკეული დემოკრატიული პროცედურები, ის მოჩვენებით ხასიათს ატარებს. საბჭოთა სისტემის დროს მოქალაქეთა თითქმის ასპროცენტიანი მონაწილეობა არჩევნებში არ წარმოადგენდა საბჭოთა სისტემის დემოკრატიულობის დადასტურებას, რადგანაც მთავრობის პოლიტიკა მოწყვეტილი იყო მოქალაქეთა ინტერესებისა და საჭიროებებისაგან.

რ.დალი გამოყოფს დემოკრატიის მთავარი პრინციპის მოქმედების განმსაზღვრელ პირობებს:

— მოქალაქეებს უნდა ჰქონდეთ საკუთარი ინტერესების გამოხატვისა და რეალიზების შესაძლებლობები, ე.ი. ჩამოაყალიბონ და მათ შესახებ ინფორმაცია მიაწოდონ ყველას, ვისაც ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია მათ რეალიზებაზე, მიაღწიონ ინტერესთა ნაწილის გადაქცევას სამთავრობო ორიენტაციად;

— უნდა არსებობდეს ინტერესების ფორმულირების თავისუფლების გარანტიები: აზრის თავისუფლება და ხმის უფლება, ორგანიზაციების შექმნის თავისუფლება, პოლიტიკურ ლიდერთა უფლება ერთმანეთს შეეჯიბრონ მასების მხარდაჭერის მოსაპოვებლად; ინფორმაციის ალტერნატიული წყაროების არსებობა, თავისუფალი და პატიოსანი არჩევნების გარანტიები.

პოლიარქიის ინსტიტუტები. ფუნქციონალურად პოლიარქია, როგორც პოლიტიკური რეჟიმი ემყარება შვიდ ინსტიტუტს, რაც მის ეფექტიანობას უზრუნველყოფს:

- არჩევითი თანამდებობის პირები; კონტროლი მთავრობის გადაწყვეტილებებზე კონსტიტუციურად მიკუთვნებული აქვს ხალხის მიერ არჩეულ წარმომადგენლებს;

- თავისუფალი და პატიოსანი არჩევნები, რომელიც გამოირიცხავს ყოველგვარ ძალადობასა და იძულებას;

- საყოველთაო კენჭისყრა, ანუ ყველა მოქალაქის უფლება მონაწილეობა მიიღოს არჩევნებში და ასევე უფლება წამოაყენოს თავისი კანდიდატურა არჩევით თანამდებობაზე;

- მთავრობა დამოკიდებულია ამომრჩევლებსა და არჩევნების შედეგებზე;

- სიტყვის თავისუფლება, რაც უზრუნველყოფს აზრის თავისუფალი გამოხატვის შესაძლებლობას — მათ შორის მთავრობის, არსებული რეჟიმის, საზოგადოებაში გაბატონებული იდეოლოგიის თაობაზე;

- ალტერნატიული და კონკურენტული საინფორმაციო წყაროების არსებობა, რომლებიც მთავრობის კონტროლს არ ექვემდებარება;

თავისუფლადაა შესაძლებელი ავტონომიური და სხვადასხვა ორგანიზაციების შექმნა, მათ შორის ოპოზიციური პარტიებისა და ინტერესთა ჯგუფების ჩათვლით.

გალანძევათილვაბის მიღება პოლიარქიის დროს. რ.დალი აყალიბებს წესს, რომლის თანახმადაც პოლიარქიის დროს პოლიტიკური

კერხის ყველა შესაძლო ვარიანტიდან არჩევენ იმას, რომელსაც უპირატესობას მიანიჭებს საზოგადოების წევრების უმრავლესობა. ამ წესზე დამყარებული გადაწყვეტილების მიღების პოლიარქიული პროცედურის რეგლამენტირება ხდება შემდეგი პირობებით:

— მოცემული ორგანიზაციის თითოეული წევრი მოქმედებს ისე, რაც შეიძლება შეფასდეს როგორც მის მიერ უპირატესობის მინიჭება არსებული ალტერნატივებიდან რომელიმესათვის, ე.ი. ხმას აძლევს;

— ნების გამოხატვის შედეგების შეჯამებისას (ხმების დათვლისას) თითოეულის მიერ გაკეთებულ არჩევანს ერთნაირი წონა აქვს;

— გამარჯვებულად ცხადდება ვარიანტი, რომელიც ხმების ყველაზე მეტ რაოდენობას მიიღებს;

— კენჭისყრის თითოეული მონაწილე, რომელსაც არჩევანის გაკეთებისას რამდენიმე ვარიანტს სთავაზობენ, იმას ანიჭებს უპირატესობას, რომელსაც თავისთვის სასურველად მიიჩნევს;

— კენჭისყრის თითოეულ მონაწილეს აქვს ერთნაირი ინფორმაცია არსებული ვარიანტების თაობაზე;

— ვარიანტები (ლიდერები ან პოლიტიკური კურსები), რომელთაც ხმების მეტი რაოდენობა მიიღეს, ცვლიან ნებისმიერ სხვა ვარიანტებს (ლიდერებს ან პოლიტიკურ კურსებს), რომელთაც ხმების ნაკლები რაოდენობა მიიღეს;

— სრულდება არჩეული ოფიციალური პირების განკარგულებები;

რა ხდება არჩევნებს შორის პერიოდებში? აქ შესაძლებელია სამი ვარიანტი:

— ან არჩევნებს შორის მიღებული ყველა გადაწყვეტილება გამომდინარეობს არჩევნების სტადიაზე მიღებული გადაწყვეტილებებიდან (ანუ არჩევნებს ენიჭება გარკვეული მაკონტროლებელი ფუნქცია);

— ან არჩევნებს შორის მიღებული ახალი გადაწყვეტილებები განისაზღვრება წინამორბედი შვიდი პირობით, რომლებიც მოქმედებს მნიშვნელოვანწილად განსხვავებულ ინსტიტუციურ გარემოში;

— ან დაცული იქნება ორივე პირობა.

ზემოთ დასახელებული პირობები განსაზღვრავს გადაწყვეტილების მიღებას არჩევნების წინ, არჩევნების პროცესში და არჩევნებს შორის პერიოდში.

§ 4. არჩევნები დემოკრატიის სხვა თეორიებში

ე. ლანისის დემოკრატიის ეკონომიკური მოდელი. დაუნსის მიერ ჩამოყალიბებულ დემოკრატიის მოდელში ყურადღება მახვილდება მთავრობის (ან არჩევნებში გამარჯვებული პარტიის) საქმიანობაზე და ნაჩვენებია ელექტორატის ქცევისა და საზოგადოებრივ აზრთან მისი კავშირი.

დემოკრატიის ეკონომიკური მოდელი ემყარება პოლიტიკური ქცევის რაციონალურობის იდეას: თითოეული მოქმედი პირი (ამომრჩეველი, პარტიული ფუნქციონერი, მთავრობის წევრი და მთლიანად ორგანიზაციაც კი) ესწრაფვის თავისი მოღვაწეობის მაქსიმიზაციას ეკონომიკური აზრით, ე.ი. ნაკლები ძალისხმევით მიიღოს მეტი შედეგი. ასეთი მიდგომის დროს პოლიტიკა განიხილება ბაზრის სახით, სადაც მიმდინარეობს კონკურენტული ბრძოლა და ერთმანეთს შორის გაცვლა მომგებიანი შედეგის მისაღებად. დემოკრატიის ეკონომიკური თეორიის თანახმად:

- „ყოველი მთავრობა ცდილობს პოლიტიკური მხარდაჭერის მაქსიმიზებას“;

- „ყოველი მოქალაქე ცდილობს თავისი მოქმედების შედეგის სარგებლიანობის მაქსიმიზაციას“.

ეს ორი დებულება განსაზღვრავს დემოკრატიული სისტემის თავისებურებების გავებას, რომელშიც მმართველებიც და მართულებიც მოქმედების დროს ხელმძღვანელობენ არა იდეებით, არამედ თავისი რეალური ინტერესებით. ნებისმიერი მთავრობის (პოლიტიკური ძალის) მცდელობა მოახდინოს მხარდაჭერის მაქსიმიზება, პრაგმატულ მიზანს ისახავს: შეინარჩუნოს თავისი ბატონობა ან მოიპოვოს გაბატონებული პოზიციები. იდეოლოგიები, სოციალური კეთილდღეობა, მოსახლეობის მჯობინებანი არ წარმოადგენს ქცევის უშუალო და ძირითად მოტივებს. ეს ფაქტორები არაპირდაპირაა ჩართული ქცევის პროცესში. თუკი პარტიები და მთავრობები იდეოლოგიას ან პროგრამას მიიჩნევენ ელექტორატულ წარმატებაზე უფრო მნიშვნელოვნად, ისინი მოქმედებენ უფრო ირაციონალურად, ვიდრე რაციონალურად.

ასევე იქცევა ამომრჩეველი არჩევნების დროს. ის მოელის, რომ მის მიერ არჩეული პოლიტიკოსები მის ინტერესებს უფრო უკეთესად დააკმაყოფილებენ, ვიდრე სხვები, ე.ი. მთავრობა ეფექტიანი იქნება. დაუნსის აზრით, სარგებლის მიღების სურვილი, რითაც ხელმძღვა-

ნელობს მოქალაქე, არ არის ეგოისტური ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით, ე.ი. მოქალაქეს შეუძლია ალტრუისტულად მოქმედება.

რაციონალური არჩევანი ხორციელდება იმ ინფორმაციის საფუძველზე, რაც მოქმედ პირს აქვს სხვა ადამიანების სტრატეგიებისა და მჯობინებათა თაობაზე. ამასთან დაკავშირებით დაუნსი ლაპარაკობს პოლიტიკური ქცევის ორი შესაძლო მოდელის შესახებ: პირველი ემყარება გარკვეულ და სრულ ინფორმაციას, მეორე არაზუსტ, არასრულ ინფორმაციას. მთავრობა თავისი მოქმედების დროს ხელმძღვანელობს ინფორმაციით ოპოზიციის სტრატეგიის, ამომრჩეველთა მოსალოდნელი ქცევის, მხარდამჭერთა ხმების რაოდენობის თაობაზე. ამომრჩეველი ორიენტირებულია ინფორმაციაზე შესაძლო ინდივიდუალური სარგებლისა და სხვა ამომრჩევლების სტრატეგიის შესახებ. ქცევის მოდელი იცვლება ინფორმაციის სიცხადისა და სისრულის შესაბამისად.

მაშასადამე, მართვის დემოკრატიული პროცესი გულისხმობს:

- პერიოდულ არჩევნებს;
- მეტოქეობას ორ და მეტ პარტიას (ელექტორატულ კოალიციებს) შორის;
- პარტიების ბრძოლას ამომრჩეველთა ხმებისათვის;
- არჩევნებში გამარჯვებული პარტია მართავს მთავრობას მომდევნო არჩევნებამდე;
- ხელშეუხებელია ოპოზიციის მიერ საკუთარი თვალსაზრისის გამოხატვისა და კამპანიების ორგანიზების უფლება და დაუშვებელია არჩევნების პერიოდულობის შეცვლა.

„ადამიანის უფლებების“ დემოკრატიული მოდელი. XX

საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაწყებული, ე.წ. დემოკრატიის ელექტორატულ მოდელს სულ უფრო მეტად აკრიტიკებენ ელექტორატული რედუქციონიზმის, დემოკრატიის ინსტიტუციონალურ პირობებზე აქცენტის გაკეთების, ადამიანის უფლებებისადმი მინიმალური მოთხოვნების გამო. თანდათანობით ჩამოყალიბდა ადამიანის უფლებების იდეაზე დაფუძნებული დემოკრატიის მოდელი. ეს კონცეფცია ყველაზე სრულად გადმოცემულია ლ.დაიამონდის ნაშრომებში „პოლიტიკური კულტურა და დემოკრატია განვითარებად ქვეყნებში“ (1993) და „ეკონომიკური განვითარება და დემოკრატიული თეორიის გადასინჯვა“ (1992).

ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული ლიბერალური დემოკრატიის მოდელი ამდიდრებს დემოკრატიულ აზრს და პრაქტიკას:

— რეგულარულ, თავისუფალ და პატიოსან ელექტორატულ კონკურენციასა და საყოველთაო საარჩევნო უფლების დამატებით, მოცემული მოდელი მოითხოვს, რომ სამხედროებსა და სხვა სოციალურ-პოლიტიკურ ძალებს, რომლებიც უშუალოდ არ არიან პასუხისმგებელი ელექტორატის წინაშე, არ უნდა ჰქონდეთ უფლება შეცვალონ პოლიტიკური რეჟიმი და კონსტიტუციური ხელისუფლება;

— მართულთა მიმართ მმართველთა „ვერტიკალური“ პასუხისმგებლობის გარდა, უნდა იყოს „ჰორიზონტალური“ პასუხისმგებლობაც თავად მმართველთა შორის;

— პოლიტიკური და სამოქალაქო პლურალიზმის, ინდივიდუალური და ჯგუფური თავისუფლებების უზრუნველყოფა.

დემოკრატიის აღნიშნული მოდელი, ადამიანთა უფლებების უზრუნველყოფის სხვა მაღალ სტანდარტებთან ერთად ხაზს უსვამს, რომ არჩევნების შედეგები წინასწარ განსაზღვრული არ არის, გაძლიერებულმა ოპოზიციამ შეიძლება გარკვეული დროის შემდეგ ჩამოაყალიბოს მთავრობა, ნებისმიერ ჯგუფს, რომელიც იცავს კონსტიტუციურ პრინციპებს, უფლება აქვს შექმნას პარტია და ჩაებას საარჩევნო კონკურენციაში (იმ შემთხვევაშიც კი თუ პატარა პარტიები არ დაიშვება პარლამენტში).

ინტეგრალურ-კორპორატიული დემოკრატიის მოდელი.

მოკლედ შევჩერდებით დემოკრატიის კიდევ ერთ თეორიაზე, რომელიც რუსმა მოაზროვნეებმა შეიმუშავეს და მისი ავტორების აზრით, ყველაზე მეტად შეესაბამება რუსეთის ბუნებას, მის განსაკუთრებულ ისტორიულ გზას. ესაა ინტეგრალურ-კორპორაციული დემოკრატიის მოდელი. მას საფუძველი ჩაუყარეს გ.ფედოტოვმა და ი.ილინმა, დაახლოებით იგივე თვალსაზრისზე სიცოცხლის ბოლოს მივიდა ლ.გუმბილიოვი, სახელმწიფოებრივი მოწყობის აღნიშნულ მოდელს ემხრობა ა.სოლჟენიცინი.

პრინციპში, ინტეგრალურ-კორპორაციული დემოკრატიის თეორიაში ახალი ბევრი არაფერია. ამ მოდელის მიხედვით, თანამედროვე არჩევნები იცვლება ხალხის ხელისუფლების მრავალსაფეხურიანი სისტემით. ხელისუფლების ფორმირება ქვევიდან იწყება: სათემო კრებები დეპუტატებს აგზავნიან სამაზრო კრებებში, სამაზრო კრებები საგუბერნიოში და ა.შ. სანამ არ ჩამოყალიბდება სრულიად რუსეთის სახალხო კრება. ყველა დონის კრებებში ჩართულნი არიან სოციალური კორპორაციების წარმომადგენლები — მუშები და მეწარმეები, მასწავლებლები, ექიმები, სხვადასხვა კონფესიების წარმომად-

გენლები და ა.შ. აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლება ერთმანეთს აწონასწორებს, „ავტორიტარულობა“ ემყარება მხოლოდ საუკეთესოთა, მორალურად წესიერი ადამიანების ავტორიტეტს.

ინტეგრალურ-კორპორაციული დემოკრატიის მოდელი, მისი მომხრეების აზრით, უზრუნველყოფს მრავალფეროვანი რუსეთის სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებას და რუსეთს დაიცავს „მტრული დასავლეთისაგან“.

კითხვები და დაგალებები:

• რა ცვლილებები განიცადა დემოკრატია XX საუკუნის მეორე ნახევარში?

• რა განსხვავებაა დემოკრატიის ლიბერალურ, კოლექტივისტურ და პლურალისტურ კონცეფციებს შორის?

• რა არის დემოკრატიის პლურალისტური თეორიების არსი?

• რითი განსხვავდება პლურალისტური დემოკრატია ლიბერალური დემოკრატიისაგან?

• როგორია დემოკრატიის პლურალისტური თეორიების დამახასიათებელი ნიშნები?

• დაახასიათეთ დემოკრატიის პლურალისტური თეორიის სუსტი მხარეები

• რა არის დემოკრატიის ვესტმინსტერული და კონსენსუსური მოდელების არსი?

• რამ განაპირობა პარტიციპატორული დემოკრატიის თეორიის წარმოშობა?

• რა მნიშვნელობას ანიჭებს არჩევნების ინსტიტუტს პარტიციპაციული დემოკრატიის თეორია?

• რაზე ამახვილებენ ყურადღებას მონაწილეობის დემოკრატიის თეორიის კრიტიკოსები?

• განსაზღვრეთ თავისუფალი არჩევნების მნიშვნელობა პოლიარქიის თეორიაში

• მოკლედ დაახასიათეთ რ.დალის პოლიარქიის თეორია. რა ინსტიტუტებია დამახასიათებელი პოლიარქიისათვის?

• რას ემყარება ე.დაუნსის დემოკრატიის ეკონომიკური მოდელი?

• როგორია საარჩევნო პროცესის გააზრება დემოკრატიის ეკონომიკური თეორიის ფარგლებში?

• რა როლი განეკუთვნება არჩევნებს „ადამიანის უფლებების“ დემოკრატიულ მოდელში?

- **Downs A. An Economic Theory of Democracy. N.Y., 1957.**

XX ს. 50-იანი წლების ბოლოს გამოქვეყნებული ე.დაუნსის წიგნი დღესაც ერთ-ერთი პოპულარულია პოლიტიკურ მეცნიერებაში. ე.დაუნსმა პირველმა გამოიყენა რაციონალური არჩევანის თეორია დემოკრატიის კონცეპტუალიზაციის დროს. ამ თეორიის ძირითადი დებულების თანახმად, პოლიტიკური მონაწილეობის მთავარი სუბიექტია თავისუფალი ინდივიდი, რომელიც ცდილობს თავისი ინტერესების მაქსიმალურ რეალიზებას და ეფექტურად მოქმედებს თავისი მიზნების მისაღწევად. ამასთან ინდივიდის ინტერესის ქვეშ იგულისხმება პირადი კეთილდღეობის მიღწევის მისწრაფება. ამ წიგნის გამოსვლის შემდეგ აქტიურად გამოიყენება დაუნსის თეორიული მოდელის შემადგენელი ცნებები: ელექტორატის ქცევა, გაცვლა პოლიტიკაში, ინფორმაცია მოქმედების სარგებლიანობის შესახებ, საზოგადოებრივი აზრის განაწილება სისტემაში, პოლიტიკური მოქმედების შედეგის მაქსიმიზაცია და ა.შ.

- **Dahl R. On Democracy. Yale University, 1998.**

- **Даль Р. О демократии. М., 2000.**

ცნობილი პოლიტოლოგის, პოლიარქიის თეორიის ავტორის ახალ წიგნში მოკლედ და მარტივადაა განხილული დემოკრატიის ფუნდამენტური საკითხები. შეიძლება ითქვას, რომ ესაა წარმომადგენლობითი დემოკრატიის თეორიის სისტემატიური, სამეცნიერო-პოპულარული გადმოცემა. რ.დალი თანმიმდევრულად ახასიათებს იდეალურ და რეალურ დემოკრატიას, დემოკრატიისთვის ხელშემწყობ და არახელსაყრელ ფაქტორებს. წიგნში მნიშვნელოვანი ყურადღება აქვს დათმობილი არჩევნებისა და საარჩევნო სისტემების საკითხებს. საინტერესოა პარტიებისა და საარჩევნო სისტემების ურთიერთმიმართების, საარჩევნო სისტემებისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურთა ხუთი შესაძლო კომბინაციის დახასიათება.

- **Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах. Сравнительные исследования. М., 1997.**

დემოკრატიის თეორიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი აქვს შეტანილი ა.ლეიპჰარტს, რომელმაც ჩამოაყალიბა კონსოციალური დემოკრატიის თეორია. იგი დემოკრატიის არსს ხედავს პროცედურულ ღონისძიებებში და აქედან გამომდინარე, შეიმუშავა „ხელისუფლების დაყოფის“ ორიგინალური მოდელი. მისი მიზანია უმცირესობის ინტერესთა წარმომადგენლობის უზრუნველყოფა, რომელთაც არა აქვთ სახელმწიფო მართვის ბერკეტებთან მიახლოების საშუალება.

თ ა გ ი V

დემოკრატია და არჩევნები XXI საუკუნის დაბოლოს

ჩვენს დროში დემოკრატიის საკითხები კვლავ აქტიური განხილვის საგანს წარმოადგენს. XXI საუკუნის დამდეგის რეალობანი ახალ გამოწვევებსა და პერსპექტივებს უქმნის დემოკრატიის თეორიასა და პრაქტიკას.

§ 1. დემოკრატია როგორც ცივილიზაციური ფენომენი

დემოკრატია – ევროპული ცივილიზაციის ნაყოფი.

დემოკრატია ევროპული ცივილიზაციის ნაყოფს წარმოადგენს, რომელსაც ჯერ კიდევ ანტიკურ საბერძნეთში ეყრება საფუძველი. ევროპა ლიბერალიზმის სამშობლოა, რომლის ფარგლებშიც შემუშავდა თანამედროვე დემოკრატიის ისეთი ფუნდამენტური პრინციპები, როგორცაა პიროვნების აღიარება ხელისუფლების პირველწყაროდ; ადამიანის უფლებების პრიორიტეტულობა სახელმწიფოს უფლებებზე; კერძო საკუთრების აღიარება პიროვნების თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის საფუძველად; ხელისუფლებათა დანაწილება და ტოლერანტულობის პრინციპის დასაბუთება; სახელმწიფოს საქმიანობის სფეროს შეზღუდვა და სამოქალაქო საზოგადოების საქმეებში მისი ჩაურევლობა და ა.შ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ანტიკურ ხანაში პოლიტიკური მოწყობის დემოკრატიული ფორმები უთავსდებოდა ოლიგარქიულ, ტირანულ და დესპოტურ რეჟიმებს. დემოკრატიული ინსტიტუტების დამკვიდრება მოხდა მხოლოდ დასავლური ცივილიზაციის განვითარების შედეგებით გვიანდელი ფაზის დროს – ე.წ. მოდერნის

ეპოქაში. ესე იგი დემოკრატია, გაგებული ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების, თავისუფალი არჩევნების, იდეურ-პოლიტიკური პლურალიზმის და მოქალაქეთა ნებით ხელისუფლების სუბიექტების ცვლის ერთობლიობის სახით, სტადიურ ფენომენს წარმოადგენს თავად დასავლური ცივილიზაციის ფარგლებში.

ევროპაში წარმოშობის შემდეგ დემოკრატია თანდათანობით გავრცელდა მთელ მსოფლიოში. თუმცა, რიგი მკვლევარების აზრით, შეუძლებელია დასავლური დემოკრატიული მოდელის ეფექტური „ექსპორტი“ მსოფლიოს სხვა რეგიონებში. მთელ მსოფლიოში დასავლური სახელმწიფოებრიობის გარეგნული ფორმის (დემოკრატიული ინსტიტუტები, სასამართლო სისტემა, კანონის წინაშე ყველას თანასწორობის აღიარება და ა.შ.) გავრცელება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს სამოქალაქო საზოგადოების შექმნას. ამისათვის აუცილებელია დემოკრატიის გარეგნული ფორმების „შეესება“ სამეურნეო ინდივიდუალიზმითა და იმ ფასეულობების აღიარებით, რაც ახასიათებს დასავლურ, თავისი არსით ქრისტიანულ სამყაროს.

დემოკრატია და კულტურულ-ცივილიზაციური შაქტორი

არადასავლურ საზოგადოებებში კულტურულ-ცივილიზაციური ფაქტორი მძლავრ წინაღობას წარმოადგენს დემოკრატიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესში. მიუხედავად დემოკრატიის მიერ მოპოვებული წარმატებებისა, კაცობრიობის უმრავლესობა ავტორიტარული რეჟიმების პირობებში ცხოვრობს, რომელთაც საზოგადოების დემოკრატიული მმართველობის გამოცდილება არა აქვთ. ამ რეგიონებში დომინირებული კულტურები ხელს არ უწყობს დემოკრატიის ჩამოყალიბებას.

კლასიკური ჩინური კონფუციანობა ხაზს უსვამს ჯგუფის პრიორიტეტს ინდივიდზე, ხელისუფლებისას — თავისუფლებასზე, მოვალეობისას — უფლებებზე. უპირატესობა ენიჭება ჰარმონიასა და თანამშრომლობას და არა უთანხმოებასა და კონკურენციას. უმთავრეს ფასეულობას წარმოადგენს წესრიგის დაცვა და არსებული იერარქიის პატივისცემა.

მეორე კულტურული არეალი, სადაც ძნელად მკვიდრდება დემოკრატია, მუსულმანური ქვეყნებია. მუსულმანური კულტურული ტრადიცია ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნის სხვადასხვა სახის მმართველობის ავტორიტარული რეჟიმების არსებობისათვის. დემოკრატიული ინსტიტუტების დანერგვა ზოგიერთ მუსულმანურ ქვეყანაში ჯერ კიდევ ევროპელმა კოლონიზატორებმა სცადეს, შემდეგ ამას ადგილობრივი ნაციონალისტებიც შეეცადნენ, მაგრამ უშედეგოდ.

XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს ზოგიერთი არაბული ქვეყნის ხელისუფლება, ერთი მხრივ საკუთარი ეკონომიკური სიძნელეების და, მეორე მხრივ, მსოფლიოს სხვა რეგიონებში მიმდინარე დემოკრატიზაციის ეფექტის ზეგავლენით, შეეცადა ლეგიტიმურობა არჩევნების გზით განემტკიცებინა, მაგრამ ამგვარი ლიბერალიზაციით ყველაზე მეტად ისლამური ფუნდამენტალიზმის წარმომადგენლებმა მოიგეს, რომლებიც სრულიადაც არ არიან დემოკრატიული ფასეულობების მატარებელი.

მუსულმანი ფუნდამენტალისტებისათვის ისლამური სახელმწიფო იდეოლოგიური სახელმწიფოა, რომელიც თავის ხელისუფლებას ადამიანთა ცხოვრების ყველა სფეროზე ავრცელებს. ისლამურ სახელმწიფოში სუვერენიტეტი ღმერთს ეკუთვნის, რაც პრაქტიკულად შარიათის საფუძველზე მმართველობას ნიშნავს.

ფუნდამენტალისტები აღნიშნავენ, რომ მხარს უჭერენ თავისუფალ არჩევნებს არა დემოკრატიისა და ინდივიდუალური თავისუფლებების ჩამოყალიბებისათვის, არამედ ისლამის დამკვიდრების სახელით. როცა ფუნდამენტალიზმის თეორეტიკოსები ეხებიან დემოკრატიის პრობლემას, ისინი ლაპარაკობენ არა დემოკრატიის ისლამთან თავსებადობა-შეუთავსებლობაზე, არამედ იმაზე, რომ დემოკრატია მმართველობის უფრო დაბალი ფორმაა ისლამურ მმართველობასთან შედარებით, რომელიც ღმერთის მიერ მოცემულ კანონს — შარიათს ემყარება. აქედან გამომდინარე, ისლამური ფუნდამენტალიზმის თეორეტიკოსები უარყოფენ დასავლურ დემოკრატიას, რადგანაც მისთვის ამოსავალია ხალხის სუვერენიტეტის პრინციპი.

დემოკრატიის პერსპექტივები არადასავლურ ცივილიზაციებში. რა შეიძლება ითქვას არადასავლური ცივილიზაციის არეალებში დემოკრატიის პერსპექტივებთან დაკავშირებით? კულტურა მართლაც მნიშვნელოვანია იმ ფაქტორებს შორის, რომლებიც პოლიტიკურ სისტემას განსაზღვრავს, მაგრამ არ შეიძლება ამ ფაქტორის აბსოლუტიზაცია. არ შეიძლება საბოლოოდ დასკვნის გაკეთება იმის თაობაზე, თუ რომელი კულტურა შეძლებს დემოკრატიული ფასეულობების აღქმას და რომელია დემოკრატიასთან „არათავსებადი“.

წარსულში ბევრი მეცნიერი ამტკიცებდა, რომ კათოლიციზმი ხელს უშლის დემოკრატიის განვითარებას. მაგრამ კათოლიკურ ქვეყნებში დემოკრატიზაციის წარმატებების შემდეგ ეს დებულება უკვე კუროზულად გამოიყურება. თავის დროზე ვებერი და მისი მიმდევრები თვლიდნენ, რომ კონფუციური კულტურის ქვეყნებში

შეუძლებელია კაპიტალიზმის წარმატებით განვითარება. მაგრამ ისტორიულმა პრაქტიკამ საწინააღმდეგო აჩვენა.

დიდი ისტორიული კულტურული ტრადიციები — კონფუციანობა, ისლამი იდეების, დოქტრინების, შეხედულებების, ქცევის ტიპების ძალზედ რთულ კომპლექსს წარმოადგენს. შეიძლება ითქვას, რომ ნებისმიერ კულტურაში არის დემოკრატიასთან თავსებადი ელემენტები. გასარკვევი მხოლოდ ისაა, ისლამური და კონფუციანური კულტურების რა ელემენტებია ხელსაყრელი დემოკრატიის განვითარებისათვის და რა პირობებში შეუძლიათ მათ გამოდევნონ არადემოკრატიული ელემენტები ამ კულტურებიდან.

გარდა ამისა, ნებისმიერი კულტურა დინამიური სისტემაა. დომინირებული ფასეულობები მუდმივად იცვლება. გარკვეული მექანიზმების შენარჩუნებასთან ერთად, საზოგადოებაში გაბატონებული კულტურა შეიძლება არსებითად განსხვავდებოდეს იმისაგან, რაც ერთი ან ორი თაობის წინ იყო. კულტურის ევოლუციაზე მძლავრ ზეგავლენას ახდენს ეკონომიკა. ამის მაგალითია იაპონია, სადაც ჩამოყალიბდა განსაკუთრებული აზიური დემოკრატიის თანამედროვე ტიპი.

არადასავლური ცივილიზაციების დემოკრატიასთან დამოკიდებულების მოდელები. დემოკრატია როგორც ცივილიზაციური ფენომენი ევროპული ცივილიზაციის ნაყოფს წარმოადგენს, მაგრამ XX საუკუნის ბოლოს მან შეიძინა ზოგადსაკაცობრიო ღირებულების სტატუსი. არადასავლური ცივილიზაციების მიმართება დემოკრატიასთან სხვადასხვა მოდელების საფუძველზე ხდება. რიგი მკვლევრები გამოყოფენ არაევროპული ქვეყნების განვითარების სამ მოდელს: იაპონურს, ინდურს და აფრიკულს.

იაპონური მოდელისათვის დამახასიათებელია ტრადიციული სტრუქტურების ჰარმონიული სინთეზი დემოკრატიის ევროპულ სტანდარტებთან: დემოკრატიული სისტემის იაპონური მოდელი არის დასავლური დემოკრატიის ადაპტაცია კონფუციანურ პოლიტიკურ ფასეულობებსა და ნორმებთან. დემოკრატიული ინსტიტუტები იაპონიაში ავითარებს არა კონკურენციისა და მუდმივი ცვლილებების დასავლურ პრინციპებს, არამედ კონფუციანურ ფასეულობებს — კონსენსუსს, სტაბილურობას, გზუფუთი ფასეულობების პრიორიტეტს ინდივიდუალურ თავისუფლებაზე. ევროპული ცივილიზაციისა და დემოკრატიის მიღწევების გამოყენებასთან ერთად იაპონიას არ დაუკარგავს თავისი სახე, რჩება აღმოსავლეთის ქვეყნად.

დემოკრატიის იაპონური ტიპი ეფექტიანად უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას და თანდათან ვრცელდება აზიის

ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებზე — პირველ რიგში სამხრეთ კორეასა და ტაივანზე.

ინდური მოდელი წინააღმდეგობრივია. ერთი მხრივ, მოსახლეობის მცირე ნაწილი, უპირატესად ქალაქების მცხოვრებნი, ევროპული ცივილიზაციის მიმართულებით ტრანსფორმირდება და შეთვისებული აქვს მისი მრავალი დემოკრატიული სტრუქტურა: მრავალპარტიულობა, დემოკრატიული პროცედურები და ა.შ. მეორე მხრივ, მოსახლეობის უმრავლესობას, განსაკუთრებით სოფლად, არ შეეხებიათ ამგვარი ცვლილებები. ქვეყნის ეს ორი ნაწილი თავისი განკერძოებული კანონებით ცხოვრობს, მაგრამ, ამავე დროს, ერთიან ორგანიზმს შეადგენს, რომელიც სიმბიოზის პირობებში ფუნქციონირებს და ამავე დროს აშკარად გამოსჭვივის საზოგადოების დემოკრატიული საფუძვლების განმტკიცების ტენდენცია. ინდურ მოდელს მიეკუთვნება სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის მრავალი ქვეყანა და აგრეთვე რიგი ისლამური ქვეყნები (თურქეთი, პაკისტანი, ეგვიპტე და ა.შ.).

აფრიკული მოდელი რეგიონის ჩამორჩენილობის გამო, ცუდად აღიქვამს დასავლეთის დემოკრატიულ სტანდარტებს. ამ ქვეყნებისათვის ყველაზე მწვავედ დგას გადარჩენის პრობლემა.

§ 2. დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის პრობლემები და პერსპექტივები

დემოკრატიზაციის მესამე ტალღა. „დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის“ კონცეფცია ჩამოყალიბდა ა.ტოფლერის ცნობილი წიგნის „მესამე ტალღის“ ზეგავლენით. დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის მკვლევრებს შორის განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს სემუელ ჰანთინგტონი. მისმა სტატიამ „დემოკრატიული მესამე ტალღა“ (1991) და წიგნმა „მესამე ტალღა: დემოკრატიზაცია XX საუკუნის ბოლოს“ (1991) მკვლევართა განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია, რადგანაც დემოკრატიზაციის პრობლემა ფართო ისტორიულ და სოციალურ კონტექსტში განიხილებოდა.

მსოფლიოში დემოკრატიის ჩამოყალიბება და განვითარება უთანაბროდ მიმდინარეობს ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით. მთლიანობაში გამოიყოფა დემოკრატიზაციის სამი ტალღა. თითოეულ მათგანს ახასიათებს თავისი ისტორიული პირობები, მიმდინარეობის თავისებურება. მკვლევართა შორის აზრთა ერთიანობა არ არის

დემოკრატიზაციის ტალღების ქრონოლოგიურ ჩარჩოებთან დაკავშირებით. მაგალითად, ს.ჰანთინგტონი დემოკრატიზაციის პირველი ტალღის ქრონოლოგიურ საზღვრებად 1820—1926 წლებს ასახელებს და მის შედეგად დამყარებულ 29 დემოკრატიას ჩამოთვლის. ამ დემოკრატიებს ახასიათებდათ პარლამენტარიზმი, პარტიული სისტემა და ფართო საარჩევნო უფლებები. რ.დიკსის აზრით, პირველი ტალღის ქრონოლოგიური საზღვრები 1848—1931 წლებია. იგი გამოყოფს 21 დემოკრატიას, რომელთა შორის 7 წარუმატებელი აღმოჩნდა.

რევერსიული (უკუქცევის) ტალღა, ჰანთინგტონის მიხედვით, 1926—1942 წლებს მოიცავს და უკავშირდება ფაშიზმის წარმოშობას, ახალი ავტორიტარული და ტოტალიტარული რეჟიმების დამყარებას.

დემოკრატიზაციის მეორე ტალღა, ჰანთინგტონის თანახმად, 1942—1962 წლებზე ვრცელდება და დემოკრატიული სამყარო 36 ქვეყნით შეივსო, მაგრამ შემდეგ კვლავ იწყება რევერსიული მოძრაობა და 6 ქვეყანაში დამყარდა სამხედრო და „ახალი ავტორიტარიზმის“ რეჟიმები (მაგალითად, საბერძნეთი და ჩილი).

დემოკრატიზაციის მესამე ტალღა 70-იანი წლების შუა ხანებიდან იწყება და დღემდე გრძელდება. მესამე ტალღას სათავე დაუდო ავტორიტარული რეჟიმების დამხობამ საბერძნეთში (1974), პორტუგალიაში (1975) და ესპანეთში (1977), შემდეგ მოიცვა ლათინური ამერიკის (დომინიკანის რესპუბლიკა — 1975, კონდურასი — 1982, პერუ — 1988) და აზიის ზოგიერთი ქვეყანა (თურქეთი — 1983, ფილიპინები — 1986, სამხრეთ კორეა — 1988), 1989 წლიდან დემოკრატიზაციის პროცესები ფართოდ გაიშალა აღმოსავლეთ ევროპასა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში. მთლიანობაში, დემოკრატიაზე გადავიდა დაახლოებით 40 ქვეყანა.

„დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის“ კონცეფციის თანახმად, დემოკრატიაზე გადასვლა გლობალურ პროცესს წარმოადგენს. ეს ნიშნავს, რომ დემოკრატიული პროცესების ფორმაზე, ინტენსიურობასა და ხასიათზე ზეგავლენას ახდენს არა მარტო ეროვნული, ისტორიული, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ფაქტორები, არამედ საერთაშორისო ფაქტორიც. დემოკრატიზაციის პროცესის გლობალიზაცია იმით გამოიხატება, რომ ყველა ქვეყანა (იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი იქ შენარჩუნებულია არადემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი) განიცდის საერთო დემოკრატიული მოძრაობის ზეგავლენას. შეიძლება ითქვას, რომ დემოკრატიზაციის მესამე ტალღა მოიცავს საერთაშორისო ურთიერთობების სფეროსაც და მას დემოკრატიული შინაარსით ავსებს.

დემოკრატიზაციის მოცემული კონცეფცია დემოკრატიას განიხილავს თავისთავადი ღირებულების სახით, რომლის დამყარებაც არ უკავშირდება პრაგმატულ, ინსტრუმენტულ მიზნებს. პრაქტიკაში დემოკრატიულ ინსტიტუტებს ხშირად უკავშირებენ ეკონომიკური და სოციალური ამოცანების გადაწყვეტას, მაგრამ მკაფიოდ იკვეთება ტენდენცია, დემოკრატია განიხილოს არა როგორც მოცემულ პირობებში უმჯობესი პოლიტიკური მოწყობის ფორმა, არამედ როგორც თავისთავადი მოთხოვნილება. შემთხვევითი არა არის, რომ ეკონომიკური კრიზისის პირობებშიც კი შედარებით მდგრადია დემოკრატიული ორიენტაცია.

დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის კონცეფცია ემყარება დემოკრატიული წესრიგის შესაძლო ფორმების პლურალიზმის იდეას. ეს, ერთი მხრივ, გულისხმობს ევროპული ლიბერალიზმის დაცვასა და განახლებას, მეორე მხრივ კი ტოლერანტულობის გამოჩენას დემოკრატიული მოწყობის სხვა ფორმებისადმი.

დემოკრატიზაციის პრობლემები და პერსპექტივები.

XX ს. 80-იანი წლების ბოლოდან დაწყებულმა დემოკრატიზაციის პროცესების მძლავრმა განვითარებამ, სხვა საკითხებთან ერთად, ერთი ფუნდამენტური მნიშვნელობის კითხვაც წამოჭრა, რაზედაც დღემდე არ არის საბოლოო პასუხი გაცემული: თანამედროვე დემოკრატიზაციის ტალღა გლობალური დემოკრატიული რევოლუციის გამოვლინებაა, რომელიც მუდმივად და განუწყვეტლივ გაფართოვდება და საბოლოო ჯამში მსოფლიოს ყველა ქვეყანას მოიცავს, თუ იგი დროსა და სივრცეში შეზღუდულ ხასიათს ატარებს და ძირითადად იმ ქვეყნებს ეხება, რომელთაც წარსულში დემოკრატიული განვითარების გამოცდილება ჰქონდათ? ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, როგორია დემოკრატიის პერსპექტივები მსოფლიოში და ხომ არაა მოსალოდნელი ავტორიტარიზმის უკუტალღა, როგორც ეს წარსულში ხდებოდა?

დემოკრატიული ინსტიტუტების სწრაფ გავრცელებას მსოფლიოში ხელი შეუწყო, ერთი მხრივ, დემოკრატიული ქვეყნების შთაბეჭდავმა წარმატებებმა და მეორე მხრივ, იმ გარემოებამ, რომ აღარ არსებობდა სიცოცხლისუნარიანი ავტორიტარული ალტერნატივა. არსებულმა ავტორიტარულმა რეჟიმებმა (სამხედრო ხუნტა, მარქსისტულ-ლენინური რეჟიმები, ერთპიროვნული დიქტატურები) საყოველთაოდ გამოავლინა თავიანთი უსუსურობა და ხალხის თვალში მიმზიდველობა დაკარგა.

დემოკრატიული პრინციპებისა და ფასეულობების სიტყვიერი აღიარება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მათ პრაქტიკულ დამკვიდრებას. დემოკრატიის დამკვიდრებისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს: შეძლებენ თუ არა ახალი დემოკრატიები წინამორბედ ავტორიტარულ რეჟიმებთან შედარებით უფრო ეფექტიანად მართონ საზოგადოება, განსაკუთრებით ეკონომიკური ჩამორჩენილობის პირობებში.

ავტორიტარიზმის უკუბრუნების შესაძლებლობა. დემოკრატიული ინსტიტუტების დამკვიდრება ავტომატურად არ უზრუნველყოფს ეკონომიკურ პროგრესს. როგორც აღინიშნება, „არ არსებობს სავალდებულო პოზიტიური კორელაცია დემოკრატიასა და განვითარებას შორის“. მდგრადი დემოკრატია ხანგრძლივი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შედეგია. დემოკრატიის ნაადრევმა შემოღებამ შეიძლება გააძნელოს განვითარება.

ს.ჰანთინგტონი ასახელებს იმ ფაქტორებს, რომელთაც შეიძლება ხელი შეუწყონ და განაპირობონ ავტორიტარიზმის უკუბრუნება:

- დემოკრატიული მმართველობის სიძნელეები ახალ დემოკრატიებში;

- მსოფლიო, რეგიონული ან ნაციონალური ეკონომიკური კრიზისი;

- ავტორიტარიტარულ მმართველობას დაუბრუნდება რომელიმე დიდი სახელმწიფო, რასაც „ზვავის ეფექტი“ ექნება მისი გავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყნებისათვის (ჰანთინგტონს მხედველობაში ჰქონდა რუსეთი);

- თუ ჩინეთი შეინარჩუნებს ავტორიტარულ პოლიტიკურ მმართველობას, ამასთან მოიპოვებს ეკონომიკურ წარმატებებს და გააძლიერებს გავლენას აზიაში, შედეგად დემოკრატიული რეჟიმები ამ არეალში მნიშვნელოვნად დასუსტება;

- დემოკრატიის გზაზე დამდგარი ქვეყნების ძირითადი ელიტების იმედის გაცრუება დემოკრატიულ ფასეულობებში;

- სოციალური და პოლიტიკური დაძაბულობის ზრდა რეფორმების განხორციელების დროს;

- კანონიერებისა და წესრიგის დარღვევა ტერორიზმის, აჯანყებების, ოპოზიციის მოქმედების შედეგად;

- საგარეო საფრთხე.

ს.ჰანთინგტონი ასახელებს მომავალი ავტორიტარიზმის შესაძლო ფორმებსაც:

- ავტორიტარული ნაციონალიზმი;
- რელიგიური ფუნდამენტალიზმი (ისლამური, ინდუისტური, ქრისტიანული);
- პოპულისტური დიქტატურა;
- კომუნისტური დიქტატურა;
- ოლიგარქიული ავტორიტარიზმი (შეიძლება აღმოცენდეს მდიდარ ქვეყნებში, დემოკრატიის გამათანაბრებელი ტენდენციის საპასუხოდ);
- ახალი ტექნოკრატიულ-ელექტრონული დიქტატურა, რომლის დროსაც ავტორიტარული მმართველობა დაემყარება მასმედიის საშუალებებით კონტროლისა და მანიპულირების უნარს.

უპეხივა ღა მერთხე ტალღის ეპისაქტიზა. დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის კონცეფცია გულისხმობს დემოკრატიული პროცესის განვითარების სინუსოიდურ ხასიათს, ე.ი. როგორც რევერსიული მოძრაობის შესაძლებლობას (ქვეყნების ნაწილი შეიძლება დაუბრუნდეს ავტორიტარულ რეჟიმებს), ასევე დემოკრატიზაციის მეოთხე ტალღის პერსპექტივასაც, უკვე XXI საუკუნეში.

მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენების ანალიზისას, რიგ მკვლევარებს არასწორად მიაჩნიათ XX საუკუნის ბოლო ორ ათწლეულში განვითარებული დემოკრატიზაციის პროცესების ექსტრაპოლაცია XXI საუკუნის პირველ ათწლეულსა და უფრო შორეულ მომავალზე. მოსალოდნელ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ შერყევებს სავსებით შეუძლია 1970-იანი წლების შეახანებში დაწყებული დემოკრატიზაციის ტალღის შეწყვეტა და რიგ ქვეყნებში „დემოკრატიული ტრანზიტის“ პროცესების უკუქცევა.

მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისიც, რომ დღეს განვითარებული გლობალური პროცესები: ეკონომიკური და პოლიტიკური სფეროს კრიმინალიზაცია, ტერორიზმის ზრდა, ბირთვული ტექნოლოგიებისა და ბირთვული იარაღის გავრცელება, „საინფორმაციო ომები“ შემდგომში სერიოზულ პრობლემებს შეუქმნის სხვადასხვა ქვეყნებში დემოკრატიული ინსტიტუტების ფუნქციონირებას. ანუ თუკი დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის პირველ ეტაპზე (1970-იანი — 1990-იანი წლები) გლობალიზაციის პროცესები ხელს უწყობდა დემოკრატიის სივრცეში გაფართოებას, უფრო მოგვიანო ეტაპზე გლობალიზაციის პროცესების ნეგატიურმა შედეგებმა შეიძლება ხელი შეუშალოს დემოკრატიის „სიღრმეში“ განვითარებას.

დემოკრატიზაციის პროცესების შენელებასა და დემოკრატიის „უკუქცევის“ ელემენტებზე მიუთითებს ლ.დაიმონდი, რომელიც ემყარება თავისუფლების სახლის (Freedom House) მონაცემებს. მისი თქმით, ელექტორალური დემოკრატიის ზრდის გაგრძელება ლიბერალური დემოკრატიის გავრცელების შეფერხების პირობებში მიუთითებს დემოკრატიზაციის სულ უფრო ზედაპირულ ხასიათზე „მესამე ტალღის“ ბოლო პერიოდში.

1990-იანი წლების განმავლობაში უფსკრული ელექტორალურ და ლიბერალურ დემოკრატიებს შორის სულ უფრო ფართოვდებოდა. მსოფლიოში არსებულ დემოკრატიებს შორის „თავისუფალი“ ქვეყნების (ე.ი. ლიბერალური დემოკრატიების) ხვედრითი წილი შემცირდა, 1990 წელს „თავისუფალი“ ქვეყნები 85%-ს შეადგენდა დემოკრატიულ ქვეყნებს შორის, 1995 წელს კი მხოლოდ 65%-ს. გარდა ამისა, მიმდინარეობს თავისუფლების თანდათანობითი შემცირება ელექტორალურ დემოკრატიებში.

რა თქმა უნდა, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს დემოკრატიის უკუქცევას გრძელვადიანი თვალსაზრისით, მაგრამ მოკლევადიან პერსპექტივაში დემოკრატიის განვითარება მრავალ ქვეყანაში შეიძლება მნიშვნელოვნად შენელდეს.

§ 3. არჩევნები: ახალი ტენდენციები დემოკრატიულ ქვეყნებში

აშშ: 2000 წლის საპრეზიდენტო კამპანია. აშშ-ში XX საუკუნის უკანასკნელი — 2000 წლის საპრეზიდენტო კამპანია უპრეცედენტო აღმოჩნდა თავისი თავისებურებებით, დრამატიზმის ხარისხითა და შესაძლო ინსტიტუციონალური შედეგებით. თვალსაჩინოდ გამოვლინდა არსებული საპრეზიდენტო სისტემის ხარვეზები.

აშშ-ის საპრეზიდენტო არჩევნების ისტორიაში კვლავ გამოვლინდა სიტუაცია, როდესაც კანდიდატებს შორის სხვაობა უაღრესად მცირე იყო. 1976 წელს ჯ.კარტერმა სულ 2%-ით აჯობა ჯ.ფორდს, 1968 წელს რ.ნიქსონმა მხოლოდ 1%-ით გაუსწრო გ.პემფორს, 1960 წელს კ.ჯენერდომ მიიღო ხმების 49,72%, ხოლო რ.ნიქსონმა 49,55%. სხვაობა სულ 118 ათას ხმას შეადგენდა. 2000 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში, რომელშიც 96 მლნ ამომრჩეველმა მიიღო მონაწილეობა, კანდიდატების მიერ მიღებული ხმების რაოდენობას შორის სხვაობა სულ 201.596-ს შეადგენდა, ამასთან ბევრი რამ გახდა სადავო და გაურკვეველი.

პირველად აშშ-ის ისტორიაში წარმოიშვა სიტუაცია, როდესაც არჩევნების შემდეგ ერთი თვის განმავლობაში (!) ქვეყანამ არ იცოდა, თუ ვინ გახდა პრეზიდენტი. პირველად XX საუკუნეში აშშ-ის ელექტორალურ პრაქტიკაში წარმოიქმნა ხმების ხელით გადათვლის საჭიროება (რამდენიმე შტატში). პირველად ორი საუკუნის მანძილზე წარმოიშვა სიტუაცია, როდესაც არჩევნები დამთავრდა, მაგრამ საარჩევნო კამპანია კიდევ უფრო მწვავედ მიმდინარეობდა. პირველად საერთო-ეროვნული კენჭისყრის შედეგად კონგრესის ორივე პალატაში ჩამოყალიბდა პრაქტიკულად აბსოლუტური პარტიული პარიტეტი.

პირველად XX საუკუნეში არჩევნებმა მთლიანად დაკარგა პირდაპირი ხასიათი: ამომრჩეველთა ნების გამოვლენასა და გამარჯვებულის გამოვლენას შორის იდგა არა მარტო არქაული „ამრჩევთა კოლეგია“ (შემოდებული კონსტიტუციის XII შესწორებით 1804 წელს), არამედ სასამართლო სისტემაც, რომელსაც უნდა განეხილა ორივე პარტიის საჩივარი და განესაზღვრა, თუ ვინ გაიმარჯვა ფლორიდის შტატში ჩატარებულ არჩევნებში. პირველად არჩევნების საერთო შედეგებზე პირდაპირ, ღია და პოლიტიკურად ტენდენციურ ზეგავლენას ახდენდნენ ისეთი ნაკლებადმნიშვნელოვანი ფიგურები, როგორც იყო მაგალითად, ფლორიდის შტატის სახელმწიფო მდივანი და ჯ.ბუშის საარჩევნო შტაბის წევრი აღნიშნულ შტატში კ.ჰარისი — მოხელე, რომლის სტატუსისა და უფლებამოსილების შესახებ ცოტა რამ თუ იცოდა ვინმემ.

რაც მთავარია ა.გორი, რომელმაც ამომრჩეველთა ხმების უფრო მეტი რაოდენობა მიიღო ქვეყნის მასშტაბით, დამარცხდა (პირველად უკანასკნელი 112 წლის განმავლობაში) იმის გამო, რომ პრეზიდენტის არჩევის საკითხზე გადაწყვეტილებას იღებდა მოძველებული და კონსტიტუციურად შემთხვევითი ინსტიტუტი — ამრჩევთა კოლეგია. ანუ 538 ამრჩევის (პრაქტიკულად 270-ის, ანუ კოლეგიის უბრალო უმრავლესობის) ზრმა გადასწონა 100 მლნ ამომრჩევლის მიერ გამოხატულ ნებას. ამრჩევთა კოლეგიის მიერ გამოტანილი ვერდიქტის შემდეგ გავლენიანი გაზეთი „ლოს-ანჯელეს ტაიმსი“ წერდა, რომ ამრჩევთა კოლეგია არის ინსტიტუტი, რომელიც „ყველაზე დიდ საფრთხეს უქმნის დემოკრატიას“ ამერიკაში.

საქმე ისაა, რომ არც აშშ-ის კონსტიტუციაში, არც ფედერალურ კანონმდებლობაში არ არის მუხლი, რომელიც განსაზღვრავს, თუ როგორ უნდა მისცენ ხმა ამრჩევებმა. დღემდე აშშ-ის საარჩევნო პრაქტიკაში იყო არანაკლებ 7 შემთხვევა, როდესაც მთელი კოლეგია ხმას აძლევდა ამომრჩეველთა ნების საწინააღმდეგოდ, ანდა ცალკეული

ამრჩევები იქცეოდნენ ასე. აღსანიშნავია, რომ დღეისათვის მხოლოდ აშშ-ის შტატების ნახევარში არის კანონები, რომლებიც ამრჩევებს ავალდებულებენ ხმა მისცენ შტატის ამომრჩეველთა უმრავლესობის ნების შესაბამისად, ხოლო მთლიანად ამრჩევთა კოლეგიას — ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობის ნების შესაბამისად (ამასთან მხოლოდ კალიფორნიის შტატშია გათვალისწინებული ამ პრინციპის დარღვევისათვის საკმარისად სერიოზული სასჯელი — 1000 დოლარი ჯარიმა და სამი წლის პატიმრობა).

როგორც აღინიშნება, 2000 წლის საარჩევნო კამპანიის უპრეცედენტობის მიზეზები უნდა ვეძებოთ აშშ-ის პარტიებსა და თავად არჩევნების ინსტიტუტში მომხდარ თვისობრივ ცვლილებებში, ასევე იმ ძირეულ ძვრებში, რაც მოხდა აშშ-ის საზოგადოების ელექტორალურ და სოციალურ სტრუქტურაში.

პოლიტოლოგთა აზრით, 2000 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგი იქნება საარჩევნო კანონმდებლობის და, მასთან ერთად, საარჩევნო პროცესის შეცვლაც. რიგი კონკრეტული წინადადებები ამ მიმართულებით უკვე განიხილება აშშ-ის პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ წრეებში, ხოლო ზოგიერთი შტატის ლეგისლატურებში შევიდა კანონპროექტები, რომლებიც არჩევნების ჩატარების ტრადიციულ პრაქტიკას ცვლის. ფედერალურ დონეზე ასეთი სახის ცვლილებები მოითხოვს კონსტიტუციის ცალკეული მუხლების გადასინჯვას (კერძოდ, მე-2 მუხლის და XII შესწორებისა, რომელიც „ამრჩევთა კოლეგიის“ დანიშვნისა და ფუნქციონირების პროცედურას ეხება) და ამდენად, იგი შეიძლება დროში გაჭიანურდეს: საჭიროა თავად კანონპროექტების მომზადება, მათი განხილვა კონგრესში და ორივე პალატის კონგრესმენების მიერ ხმების ორი მესამედით მიღება, ამ ცვლილებების დამტკიცება პრეზიდენტის მიერ და რატიფიკაცია 35 შტატის ლეგისლატურების მიერ. თუმცა, არც ისაა გამორიცხული, რომ საარჩევნო ემოციების ჩაცხრობის შემდეგ საარჩევნო სისტემაში ცვლილებების განხორციელების სურვილი ბევრს გაუწეოდეს.

დიდი ბრიტანეთი: საარჩევნო სისტემის რეფორმა. დიდი ხნის განმავლობაში ჩანდა ისე, რომ ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური სისტემა იმდენად სრულყოფილია, რომ მას კიდევ მრავალი ათწლეულის განმავლობაში შეუძლია რამდენადმე სერიოზული ცვლილებების გარეშე არსებობა. მაგრამ XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოდან სულ უფრო აქტუალური ხდება დიდი ბრიტანეთის პოლიტიკური სისტემის მოდერნიზაციის საკითხი.

კონსტიტუციური რეფორმის უმნიშვნელოვანესი შემაღვენელი ნაწილია წარმომადგენლობით ორგანოებში არჩევნების სისტემის შეცვლა. ამ რეფორმის შედეგები, თუკი ის სრული მასშტაბით განხორციელდა, მნიშვნელოვანწილად შეცვლის ბრიტანეთის ტრადიციულ პარტიულ-პოლიტიკურ მექანიზმს, რომელიც ორი მთავარი პოლიტიკური პარტიის დომინირებას ემყარება.

მიუხედავად იმისა, რომ მაჟორიტარული სისტემის უსამართლობანი ცხადია, ბრიტანეთის ორივე წამყვანი პოლიტიკური პარტია მხარს უჭერდა მის შენარჩუნებას. მაგრამ ლეიბორისტული პარტიის 4-ჯერ ზედიზედ დამარცხებამ არჩევნებში (1979, 1983, 1987 და 1992 წლებში) და ოპოზიციაში 18-წლიანმა ყოფნამ აღნიშნული პარტია არსებული საარჩევნო სისტემის რეფორმის სასარგებლოდ განაწყო.

1997 წლის არჩევნებში ლეიბორისტული პარტიის მანიფესტი ითვალისწინებდა, შოტლანდიასა და უელსში რეფერენდუმების წარმატების შემთხვევაში, ამ რეგიონების წარმომადგენლობით ორგანოებში არჩევნების ჩატარებას პროპორციული ან მასთან ახლოს მდგომი საარჩევნო სისტემით. იგივე პრინციპით უნდა ჩატარებულყო არჩევნები ევროპულ პარლამენტშიც. იმავდროულად განზრახული ჰქონდათ რეფერენდუმის ჩატარება თემთა პალატაში არჩევნების პროპორციულ სისტემაზე გადასასვლელად. ამ პროგრამის მნიშვნელოვანი ნაწილი ლეიბორისტებმა შემდეგ განახორციელეს კიდევ, გარდა თემთა პალატაში პროპორციულ არჩევნებზე გადასვლისა.

არჩევნების ახალ სისტემაზე გადასვლა, განხორციელებულ მასშტაბებშიც კი, ასუსტებს არამარტო ტრადიციულ ბრიტანულ ორპარტიულობას. ამავე პროცესის მეორე მნიშვნელოვან მხარეს წარმომადგენს კანდიდატის (შემდეგ კი პარლამენტარის) და ამომრჩევლების დამოკიდებულების პრობლემა. პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს ამომრჩეველი ხმას აძლევს. არა იმდენად კონკრეტულ კანდიდატს, რამდენადაც პარტიას. მაჟორიტარული სისტემის დროს კი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ამომრჩევლებთან კანდიდატის ურთიერთობის პიროვნული ელემენტი. ტრადიციულად, ოლქის ამომრჩევლებთან ურთიერთობას ინარჩუნებენ როგორც გამარჯვებული, ისე დამარცხებული კანდიდატები.

აღნიშნულმა გარემოებამ ბევრად განაპირობა პროპორციული წარმომადგენლობის შემოღების საკითხზე მიმდინარე დისკუსია. წარმოდგენილი ვარიანტები განსხვავდებოდა არა იმდენად არსებულ სისტემასთან კომპრომისის ხარისხის მიხედვით, რამდენადაც ამომრჩევლისათვის საარჩევნო სიების „ღიაობის“ ან „დახურულობის“ ხარისხით. აღნიშნულის თვალსაჩინო მავალითია არჩევნები ევროპარლამენტში.

ბრიტანეთის მთავრობამ, ევროკავშირის სხვა ქვეყნების მსგავსად, გადაწყვიტა ე.წ. რეგიონალური სიების სისტემის შემოღება. ამ სისტემის შესაბამისად, არჩევნებში მონაწილე პარტიებმა ყოველ საარჩევნო ოლქში უნდა შეადგინონ თავისი კანდიდატების სია და ამომრჩევლების სამსჯავროზე წარადგინონ. მაგრამ მოცემული საერთო სისტემა რეალიზდება ორი ძირითადი ვარიანტით: „ღია სიების“ შემთხვევაში ამომრჩეველი იღებს ბიულეტენს, რომელშიც პარტიის სახელწოდებას მოსდევს მოცემულ ოლქში ამ პარტიის მიერ წამოყენებული კანდიდატების სრული სია. „დახურული სიების“ შემთხვევაში ბიულეტენში მოცემულია მხოლოდ პარტიის სახელწოდება. ორივე შემთხვევაში, დამოუკიდებელი კანდიდატები ბიულეტენში სათითაოდ სახელდება.

ღია სიების შემთხვევაში ამომრჩეველს შეუძლია ხმა მისცეს პარტიული კანდიდატებიდან რომელიმეს, ამა თუ იმ პარტიას მთლიანად ან დამოუკიდებელ კანდიდატს. ლეიბორისტები თავიდან აცხადებდნენ, რომ არჩევნების ახალ სისტემაზე გადასვლის შემთხვევაში კანდიდატის კავშირი ამომრჩევლებთან უნდა შენარჩუნდეს, ანუ მათ წესით მხარი უნდა დაეჭირათ ღია სიების სისტემისათვის. მაგრამ საქმე საქმეზე რომ მიდგა, მთავრობამ ევროკავშირის სხვა ქვეყნების (გერმანია, საფრანგეთი, საბერძნეთი, ესპანეთი და პორტუგალია) გამოცდილებაზე მითითებით მხარი დაუჭირა დახურული სიების სისტემას. დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, მთავრობამ თავისი გაიტანა და ევროპარლამენტის არჩევნები ამ სისტემით ჩატარდა.

ევროპარლამენტში, რეგიონული და ადგილობრივი წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევნების მნიშვნელობის მიუხედავად, მთავარი მაინც თემა პალატაში არჩევნების სისტემის რეფორმაა. არსებული სისტემის შეცვლის მომხრეების აქტიურობა სულ უფრო იზრდება. მათი აზრით, პროპორციული ან შერეული საარჩევნო სისტემის შემოღება მნიშვნელოვნად გაზრდის ამომრჩეველთა აქტიურობას.

საზრანგეთი: ცვლილებაში ამომრჩეველთა ქიზიზი.

მიუხედავად იმისა, რომ საფრანგეთი უძველესი დემოკრატიული ტრადიციების მქონე ქვეყანაა, ბოლო დროს მკვლევრები სულ უფრო ხშირად ლაპარაკობენ „პოლიტიკური წარმომადგენლობის სისტემის კრიზისზე“ და „დემოკრატიის კრიზისზეც“ კი. ამ კრიზისის სიმპტომებად მიიჩნევა პოლიტიკური მოღვაწეობის დისკრედიტაცია, არჩევნებში აბსენტიზმის ზრდა, პოლიტიკაში მონაწილეობის ტრადიციული ფორმების დაცემა.

პოლიტიკურ ცხოვრებას საფრანგეთში დიდი ხანია ორპოლიუსიანი ხასიათი აქვს. პოლიტიკური ცხოვრების ბიპოლიარიზაციის საქმეში გადამწყვეტი როლი შეასრულა მაჟორიტარულმა საარჩევნო სისტემამ, რომელიც 1958 წელს შემოიღეს და მოქმედებდა საპრეზიდენტო, საპარლამენტო და მუნიციპალურ არჩევნებზე. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა ორ ტურად უზრუნველყოფს არჩევნებში გამარჯვებული პარტიული კოალიციის ჭარბ წარმომადგენლობას, კოალიციის შიგნით კი იმ პარტიისა, რომელიც პარტნიორებთან შედარებით მეტ ხმებს მიიღებს. პირველ ტურში, როდესაც არჩევნისათვის აუცილებელია ხმების აბსოლუტური უმრავლესობის დაგროვება, ჩვეულებრივ ირჩევდნენ ხოლმე დეპუტატების 20%-ს, ხოლო მეორე ტურში მონაწილეობისათვის აუცილებელია ხმების გარკვეული რაოდენობის მოგროვება პირველ ტურში (1979 წლის კანონი ამ ბარიერს ხმების 12,5%-ით განსაზღვრავს): მიუხედავად იმისა, რომ მეორე ტურში მონაწილეობის მიღება რამდენიმე კანდიდატს შეეძლო, ჩვეულებრივ რჩებოდა ხოლმე ორი კანდიდატი — სამთავრობო უმრავლესობიდან და ოპოზიციიდან. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა ორ ტურად ასევე იწვევდა ამომრჩეველთა ორმაგ პოლიტიკურ იდენტიფიკაციას. თუ პირველ ტურში ამომრჩეველი ხმას აძლევდა გარკვეულ პარტიას, მეორე ტურში ის კოალიციას უჭერდა მხარს.

მიუხედავად დიდი პარტიული ტრადიციებისა, დღეს მრავალი ფრანგი პოლიტოლოგი თვლის, რომ საფრანგეთში პოლიტიკური პარტიები წევრობის, წარმომადგენლობის და იდეოლოგიურ კრიზისს განიცდის. იზრდება გაუცხოება პოლიტიკოსებსა და რიგით მოქალაქეებს შორის. პოლიტიკური მოღვაწეები ძნელად ამბობენ უარს პარტიული პრაქტიკის შედეგად ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპებზე: ამტკიცებენ, რომ მათი პროგრამაა სწორი და სხვებისგან გამორჩეული, საზოგადოების პრობლემების მიზეზი კი კონკურენტების პოლიტიკური კურსია. ამომრჩევლებს კი მასიურად ეუფლებათ იმედგაცრუება პარტიების მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, მათი აზრით, უნაყოფო და უსარგებლოა პარტიებს შორის მიმდინარე მწვავე დებატები. ფრანგ ამომრჩევლებში მკვიდრდება აზრი, რომ ნებისმიერი მთავრობის პოლიტიკური კურსი არსებით ზეგავლენას არ ახდენს ცხოვრებაზე. მაგალითად, 1991 წელს ამომრჩეველთა 57% თვლიდა, რომ 1981 წელს პრეზიდენტი მემარჯვენე პარტიების კანდიდატი რომ გამხდარიყო, განვლილი ათწლეულის შედეგები ქვეყნისათვის იგივე იქნებოდა.

უკანასკნელი ორი ათწლეულის მანძილზე საფრანგეთში პარტიების წევრთა რაოდენობა განუხრელად შემცირდა, შესამჩნევად

გაიზარდა პარტიული აქტივისტების საშუალო ასაკი, ანუ ახალგაზრდობა პარტიებისადმი სულ უფრო გულგრილი გახდა. პარტიების იდეოლოგიური კრიზისი ისაა, რომ კონფლიქტი მემარცხენეებსა და მემარჯვენეებს შორის იდეური თვალსაზრისით სულ უფრო უსავნო ხდება და აღარ შეუძლია ახსნას ხელისუფლებისათვის ბრძოლა და პოლიტიკური მოღვაწეების პერსონალური მეტოქეობა. პოლიტიკური ლიდერების მოღვაწეობა ამომრჩეველთა ცნობიერებაში სულ უფრო ნეგატიურ შეფერილობას იძენს. ამას ხელი შეუწყო პოლიტიკური სკანდალების სერიაში.

XX საუკუნის 80—90-იან წლებში განუხრელად მცირდებოდა არჩევნებში მონაწილე ფრანგების რიცხვი. დაახლოებით 4 მლნ ფრანგს, ე.ი. პოტენციური ამომრჩეველების 9%-ს საერთოდ არ შეაქვთ თავიანთი გვარები ამომრჩეველთა სიებში. აბსენტიზმის რეკორდული დონე დაფიქსირდა 1988 წლის საპარლამენტო არჩევნებში (33,5%), 1997 წელს კი საარჩევნო უბნებში არ გამოცხადდა ამომრჩეველთა 32,4%. თუკი გავითვალისწინებთ არასწორად შევსებული და გაფუჭებული ბიულეტენების რაოდენობას, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ფრანგების დაახლოებით 40% ამჟობინებს მონაწილეობა არ მიიღოს არჩევნებში. აბსენტიზმის დონე განსაკუთრებით მაღალია ახალგაზრდობაში.

ამ კონტექსტში კარგად თავსდება „პერიფერიული“ პოლიტიკური გაერთიანებების (როგორცაა, მაგალითად, მემარჯვენე ნაციონალური ფრონტი, ეკოლოგისტები, უკიდურესი მემარცხენე ორგანიზაციები) საარჩევნო წონის ზრდა. ამომრჩეველები, როდესაც ხმას აძლევენ ისეთ ორგანიზაციებს, რომელთაც წარმატების შანსი არა აქვთ ეროვნული მასშტაბით, ამით აჩვენებენ, რომ უკმაყოფილონი არიან წამყვანი პარტიების პოლიტიკით.

გამოკითხვების თანახმად, სწორედ ის ამომრჩეველები, რომლებიც თვლიან, რომ „დემოკრატია ცუდად ფუნქციონირებს“, უმეტესწილად განწყობილნი არიან არჩევნებში მხარი დაუჭირონ წვრილ და ექსტრემისტულ ორგანიზაციებს. ამის შედეგად, საფრანგეთში თვალსაჩინოა მემარჯვენე რადიკალების მზარდი პოპულარობა.

ბოლო წლებში საფრანგეთში განხორციელებულ ინსტიტუციონალური რეფორმებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია ქვეყნის პრეზიდენტის მანდატის მოქმედების ვადის შემცირება 7-დან 5 წლამდე. დისკუსიები ამ თემაზე ოცი წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა. ბოლოს პრეზიდენტი შირაკი დათანხმდა ამგვარ ცვლილებას და საკითხი 2000 წლის 24 სექტემბერს რეფერენდუმზე გამოიტანეს. კენჭისყრაში მონაწილეთა 73%-მა მხარი დაუჭირა ამ ცვლილებას, თუმცა ამომრჩეველთა 79%

მონაწილეობა არ მიუღია რეფერენდუმში. ჯერჯერობით ფრანგი პოლიტიკოსები და ანალიტიკოსები ვერ შეთანხმებულან იმაზე, თუ რა ზეგავლენას მოახდენს პარტიულ-პოლიტიკურ სისტემაზე პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის შემცირება. ყველაფერი კონკრეტულ პოლიტიკურ პრაქტიკაზე იქნება დამოკიდებული.

იყო მცდელობა გადაეინჯათ საარჩევნო სისტემაც და საპარლამენტო არჩევნების დროს „პროპორციულობის ელემენტიც“ შემოეტანათ, რაც უფრო ადეკვატურად ასახავდა ამომრჩეველთა განწყობას. მაგრამ პრემიერმა ჟოსპენმა უარყო ასეთი გეგმები. მისი თქმით, ეროვნულ კრებაში აუცილებელია „სტაბილური და მკაფიო უმრავლესობის“ ყოლა, აგრეთვე დაუშვებელია პარლამენტის დაკომპლექტება სხვადასხვა პრინციპების საფუძველზე — პარტიული სიებისა და კრთმანდატიანი ოლქების მიხედვით.

ჟოსპენის მთავრობის დროს განხორციელებული რეფორმებიდან მნიშვნელოვანია აგრეთვე კანონი არჩევით თანამდებობებზე მამაკაცებისა და ქალების თანაბარი წარმომადგენლობის შესახებ. ბოლო დრომდე ქალები, რომლებიც ამომრჩეველთა კორპუსის ნახევარს შეადგენენ, სუსტად იყვნენ წარმოდგენილნი არჩევით თანამდებობებზე. საფრანგეთი 52-ე ადგილზე იყო ქალი-პარლამენტარების რაოდენობის მიხედვით. 2000 წლის იანვარში მიიღეს კანონი, რომელიც ქალებისათვის, ფაქტობრივად, ყველა არჩევით თანამდებობაზე 50%-იან კვოტას აწესებდა. პარტიები ვალდებული იყვნენ საარჩევნო სიებში დაახლოებით თანაბარი რაოდენობით შეეყვანათ ქალები და მამაკაცები. პარტიებს, რომლებიც ამ წესს დაარღვევენ, ფინანსური სანქციები ემუქრებათ. კანონმა მოქმედება დაიწყო 2001 წლის მუნიციპალურ არჩევნებზე. როგორც მეთვალყურეები აღნიშნავდნენ, პარტიებისათვის ძნელი იყო საკმაო რაოდენობის ქალი-კანდიდატების პოვნა.

ჟოსპენის კაბინეტი ასევე შეეცადა ბოლო მოეღო არჩევითი თანამდებობების შეთავსების პრაქტიკისათვის, როდესაც მთავრობის ან პარლამენტის წევრებს უკავიათ სხვადასხვა თანამდებობა ადგილობრივ არჩევით ორგანოებში. ჟოსპენის აზრით, ეს რეფორმა აუცილებელი იყო წარმომადგენლობითი სისტემის ფუნქციონირების გაუმჯობესებისა და პოლიტიკური ინსტიტუტების წონასწორობის მისაღწევად. პარლამენტარის მანდატის ფლობა ნიშნავს მთელი ერის წარმომადგენლობას და მასთან შეუთავსებელია ადგილობრივი ინტერესების ლობირება. გარდა ამისა, გართულდა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ფუნქციები და მოითხოვს პარლამენტარის მუდმივ პირად ყოფნას მოვალეობის შესასრულებლად. აღნიშნული

რეფორმის პროექტი სენატორთა სასტიკ წინააღმდეგობას წააწყდა და წარმოდგენილი სახით ვერ განხორციელდა.

პოლიტოლოგთა აზრით, განხორციელებული ცვლილებების შედეგად საფრანგეთის პოლიტიკური სისტემა ნაკლებად ცენტრალიზებული და უფრო მოქნილი გახდა, მაგრამ გარდუვალა შემდგომი ნაბიჯები პოლიტიკური სისტემის მოდერნიზაციის მიმართულებით.

სვლილებები იტალიის საარჩევნო სისტემაში. XX

საუკუნის 90-იან წლებში იტალიის საარჩევნო სისტემამ და საარჩევნო პრაქტიკამ რადიკალური ცვლილებები განიცადა. პოლიტიკურ ველზე შეიცვალნენ არა მარტო მოთამაშეები, არამედ შეიცვალა „თამაშის წესებიც“.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი იტალიის საარჩევნო სისტემა ჩაფიქრებული იყო იმ სისტემის საპირისპიროდ, რომელმაც მუსოლინი 20-იან წლებში ტოტალიტარული რეჟიმის დამყარების საშუალება მისცა (მაშინ შეფარდებითი უმრავლესობის პარტია ადგილების მნიშვნელოვან ნაწილს ღებულობდა პარლამენტში). ომის შემდგომი იტალიის შემარცხენე და დემოკრატიული ძალები ამყობდნენ არჩევნების „უხადო“ პროპორციული ხასიათით.

ამ სისტემას თავისი სეროიზული ნაკლიც ჰქონდა. ომის შემდგომი ნახევარი საუკუნის მანძილზე იტალიაში 55 მთავრობა შეიცვალა (შედარებისთვის: გერმანიაში — 17, ინგლისში — 19). საშუალოდ, თითოეულ მათგანის მოღვაწეობის პერიოდი ერთ წელზე ნაკლები გამოდის. ხოლო თუ დავაჯამებთ სამთავრობო კრიზისების ხანგრძლივობას, გამოვა, რომ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში 4 ან 5 წლის განმავლობაში იტალია საერთოდ პოლიტიკურად პასუხისმგებლური აღმასრულებელი ხელისუფლების გარეშე ცხოვრობდა.

1991 და 1993 წლების სახალხო რეფერენდუმების შედეგად პროპორციული სისტემა თითქმის მაჟორიტარული სისტემით შეიცვალა (პარლამენტში ადგილების 75% ერთმანდატიან ოლქებში ნაწილდება, ხოლო 25% — პარტიული სიების მიხედვით). ამ ცვლილებების შედეგად 1994 წლის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ დეპუტატთა პალატა 70%-ით განახლდა, ხოლო 1996 წლის რიგგარეშე არჩევნების შემდეგ კი კიდევ 50%-ით. ქვეყნისათვის, რომელიც ათწლეულების მანძილზე პარლამენტში ერთი და იმავე სახეების ხილვას შეეჩვია, ეს არნახული სიახლე იყო.

ომის შემდგომი ხუთი ათწლეულის მანძილზე იტალია მიეკუთვნებოდა იმ ქვეყნების მცირერიცხოვან ჯგუფს (იაპონია, ინდოეთი,

მექსიკა), რომლებშიც თავისუფალი არჩევნების პრაქტიკა პრაქტიკულად „ნეიტრალდებოდა“ ხელისუფლებაზე ერთი პარტიის მონოპოლიით. მაგრამ 90-იანი წლების შუახანებიდან მდგომარეობა შეიცვალა. პოლიტიკურ არენაზე აღარ დარჩა არც ერთი იმ სამი პარტიიდან (ქრისტიანულ-დემოკრატიული, კომუნისტური და სოციალისტური პარტიები), რომლებიც ამომრჩეველთა 80%-ზე მეტის მხარდაჭერით სარგებლობდნენ და რომელთა შორისაც მიღწეულ შეთანხმებას ასახავს 1947 წლის კონსტიტუცია. დღევანდელი იტალიის პოლიტიკურ სცენაზე დომინირებენ სულ სხვა პარტიები, რომელთა ლეგიტიმაცია არ უკავშირდება ანტიფაშისტურ წინააღმდეგობას, არც რესპუბლიკური წყობის დამყარებას, არც „ცივი ომის“ პერიპეთიებს. ახალ პოლიტიკურ სპექტრს და ახალ გარემოებებს ახალი კონსტიტუცია ესაჭიროება. საკონსტიტუციო ცვლილებების განხორციელება კი გაიოლებულია საარჩევნო სისტემის შეცვლის შედეგად. ორივე პალატის „აბსოლუტური უმრავლესობა“, რაც აუცილებელია კონსტიტუციის გადასასინჯად, არც ისე რთული მისაღწევია მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის პირობებში.

გერმანია: პარტიების კრიზისი და ცვლილებები ამომრჩეველთა ძველში. გერმანიაში გამოიკვეთა მოქალაქეთა პოლიტიკური ქცევის შეცვლის ტენდენცია. ისინი უფრო მომთხოვნი ხდებიან პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების მიმართ, ესწრაფვიან დემოკრატიული პრინციპების გაფართოებასა და გაღრმავებას.

შესამჩნევია მოსახლეობის დისტანცირება პარტიების როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტისაგან. 1997 წელს ჩატარებული გამოკითხვის თანახმად, მოსახლეობის 73% არ ენდობა მათ. ნიშანდობლივია პარტიების წევრთა რაოდენობის შემცირების ტენდენციაც. თუკი 1990 წელს პარტიებში დაახლოებით 2300 ათასი ადამიანი იყო გაერთიანებული, 1996 წელს მხოლოდ 1880 ათასი. მიმდინარეობს პარტიებთან ამომრჩევლების ადრინდელი მდგრადი იდეოლოგიური კავშირების რღვევა. ამომრჩევლები ახლა ესწრაფვიან გადაწყვეტილებები მიიღონ თავიანთი პოლიტიკური კომპეტენტურობის ან ლიდერების იმიჯიდან გამომდინარე.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა არჩევნებში არმონაწილეთა რაოდენობაც. 1998 წლის ფედერალურ არჩევნებში ამ მაჩვენებელმა 117.7%-ს მიაღწია (1976 წელს ეს მაჩვენებელი 9,3% იყო). ასეთი ქცევის მოტივი შეიძლება იყოს პროტესტი ამა თუ იმ პარტიის პოლიტიკისა ან საერთოდ არსებული წესრიგის წინააღმდეგ.

ბოლოდროინდელ პოლიტიკურ პუბლიცისტიკაში გაჩნდა თეზისი გერმანიაში დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის კრიზისის თაობაზე. თუმცა, ეს აშკარად გადაჭარბებულია. ზემოთ აღნიშნული ცვლილებები სულაც არ ნიშნავს დემოკრატიის კრიზისს მთლიანობაში. მოსახლეობის უმრავლესობა კვლავ იზიარებს დემოკრატიულ ფასეულობებსა და პრინციპებს.

დემოკრატიის განვითარების ახალი სტადიის პერსპექტივები. როგორც ზემოთ ვნახეთ, განვითარებულ დემოკრატიულ ქვეყნებში იზრდება უკმაყოფილება დემოკრატიის მიღწეული დონითა და ფუნქციონირების ხასიათით. ფრანგი პოლიტოლოგის მ.დოგანის აზრით, დასავლურ საზოგადოებებში პოლიტიკური ინსტიტუტებისადმი ნდობის მკვეთრი დაცემა მოწმობს არა იმას, რომ გული ატყრუვდათ დემოკრატიის პრინციპებზე, არამედ დემოკრატიზაციის გაღრმავებისაკენ მისწრაფებას, დემოკრატიული პრაქტიკის თანამედროვე ცხოვრების რეალობებთან შესაბამისობაში მოყვანას. ანუ დასავლური საზოგადოებების წინაშე დგას წარმომადგენლობითი დემოკრატიის დისფუნქციების დაძლევისა, პოსტინდუსტრიულ რეალობებთან დემოკრატიული ინსტიტუტების შესაბამისობაში მოყვანის ამოცანა.

წარსულის გამოცდილებიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ XXI საუკუნის დემოკრატია არანაკლებ განსხვავებული იქნება თანამედროვე დემოკრატიისაგან, როგორც ეს უკანასკნელი განსხვავდება XIX საუკუნის შუახანების დემოკრატიის ინსტიტუტებისაგან. შეიძლება ითქვას, რომ საქმე ეხება დემოკრატიის განვითარების ახალ სტადიას დასავლური ცივილიზაციის ფარგლებში.

თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ დემოკრატიის განვითარება დასავლეთის წამყვან ქვეყნებშიც კი არ უნდა წარმოვიდგინოთ სწორხაზოვანი სახით. სავარაუდოა, რომ ახლო მომავალში ისინი თავიდან ვერ აიცილებენ გარკვეულ კრიზისულ და დესტაბილიზაციის გამომწვევ პოლიტიკურ მოვლენებს, რომლებიც მთლიანობაში ხელს არ უწყობენ ლიბერალური დემოკრატიის განვითარებას. ამაზე მეტყველებს, კერძოდ, არჩევნებში მემარჯვენე რადიკალური პარტიებისა და პოლიტიკური მოღვაწეების მიერ მოპოვებული წარმატებები (1999 წლის საპარლამენტო არჩევნები ავსტრიასა და შვეიცარიაში, 2002 წლის საპარლამენტო არჩევნები ნიდერლანდში, 2002 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების პირველი ტურის შედეგები საფრანგეთში).

დემოკრატიისათვის სერიოზულ პრობლემად შეიძლება იქცეს ე.წ. ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების მზარდი როლი. ეკონო-

მიკურო ზრდისა და ეფექტიანობის ინტერესებიდან გამომდინარე, ასეთ გადაწყვეტილებებს ღებულობენ ბიზნესმენები და პოლიტიკოსები, უმეტესწილად ყოველგვარი დემოკრატიული პროცედურებისა და დემოკრატიული კონტროლის გვერდის ავლით. ამავ დროს, ამგვარი გადაწყვეტილებების ნეგატიური შედეგები (მაგალითად, ბირთვული ენერჯეტიკის, ან გენური ინჟინერიის სფეროში) ყველაზე ავანტურული პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შედეგებზე არანაკლებ საშიში შეიძლება იყოს საზოგადოებისათვის.

ტექნიკური ევოლუცია საფრთხეს უქმნის თავად დემოკრაციას: უახლესი ტექნოლოგიური საშუალებების ტერორისტების ხელში მოქცევა ან ზაკერების ფენომენი ხელისუფლებას უბიძგებს დანაშაულებათა დასჯისა და კონკრეტული საფრთხეების თავიდან აცილების პოლიტიკიდან გადავიდნენ ჩანასახოვანი ხასიათის რისკების აღკვეთის პოლიტიკაზე, თითოეული მოქალაქე განიხილება ასეთი რისკების ფაქტორად. აქედან გამომდინარე ფართოდ ვრცელდება არასამართლებრივი პრაქტიკა (ტოტალური პოლიციური თვალთვალი, ტელეფონების მოსმენა და ა.შ.), რაც კითხვის ქვეშ აყენებს ადამიანების ელემენტარულ უფლებებს.

რის საფუძველზე მოიაზრება დემოკრაციის განვითარების ახალი სტადია? თანამედროვე წარმომადგენლობითი, საპარლამენტო დემოკრაციის მექანიზმები ფუნქციონირებს გარკვეული ჯგუფური კულტურული ტრადიციების, საერთო ინტერესების, ფასეულობების, პოლიტიკური პრიორიტეტების მიხედვით მოქალაქეთა გაერთიანების საფუძველზე. მათ ჩამოყალიბებასა და დაცვას ისინი ანდობენ პარტიებსა და ხელისუფლების ინსტიტუტებს. ასეთი დემოკრატია ვულისხმობს, რომ თითოეული ამგვარი გაერთიანების შიგნით და მთლიანად საზოგადოებაში ხდება ინდივიდუალური მისწრაფებების ნიველირება ჯგუფურ მისწრაფებებად, რასაც განამტკიცებს შესაბამისი კულტურების ნორმები და ფასეულობანი; უმცირესობა ემორჩილება უმრავლესობას.

პოსტინდუსტრიულ პერიოდში მიმდინარეობს ინდივიდუალური ზაციის პროცესი — სუსტდება ინდივიდის კავშირი „დიდ საზოგადოებასა“ და მის ინსტიტუტებთან, ჯგუფურ სუბკულტურებთან. საზოგადოების ინდივიდუალური ზაცია და ატომიზაცია არყევს წარმომადგენლობითი დემოკრაციის სოციალურ-კულტურული მექანიზმების ფუნქციონირებას; უაღრესად მწვავედება წინააღმდეგობა უმრავლესობის პრინციპსა და პიროვნების თვითგამორკვევას შორის.

თანამედროვე დემოკრაციის ამ პრობლემების ანალიზისას, ცნობილი დასავლელი პოლიტოლოგი ულრიხ ბეკი მათი გადაწყვეტის

გზას ხედავს დემოკრატიის დამკვიდრებული პრინციპების დედოგ-მატიზაციისა და დესაკრალიზაციაში: დემოკრატიაში, მისი აზრით, რეფლექტირებადი ხასიათი უნდა მიიღოს. ეს ნიშნავს, რომ დემოკრატიის საფუძვლების უბრალო კვლავწარმოებამ ადგილი უნდა დაუთმოს მათ კრიტიკულ გააზრებას და მუდმივ ექსპერიმენტებს სოციალური სინამდვილის ყველა სფეროში. დემოკრატიის ახალი ფორმების ძიება დასავლური საზოგადოებრივი აზრისა და პრაქტიკის დამახასიათებელი ნიშანი ხდება.

§ 4. ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიები და დემოკრატია

დღეისათვის უკვე ცხადია, რომ დემოკრატიის შესახებ ტრადიციული წარმოდგენები არ შეიძლება გადატანილი იქნეს საზოგადოებაზე, რომელიც გლობალიზაციისა და პოსტინდუსტრიალიზმის პირობებში ყალიბდება. ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარება, სხვასთან ერთად, დემოკრატიის პოლიტიკური ინსტიტუტების ტრანსფორმირებას იწვევს.

საინფორმაციო საზოგადოების მნიშვნა. საინფორმაციო საზოგადოების ცნება სამეცნიერო ბრუნვაში XX საუკუნის 80-იან წლებიდან შემოვიდა. თუკი განვაზოგადებთ დღეისათვის არსებულ ძირითად მიდგომებს, შეიძლება ითქვას, რომ საინფორმაციო საზოგადოების ქვეშ იგულისხმება:

— ახალი ტიპის საზოგადოება, რომელიც ყალიბდება საინფორმაციო და კომუნიკაციური ტექნოლოგიების მძლავრი განვითარებით;

— ცოდნის საზოგადოება, როდესაც ყოველი ადამიანის და ყოველი სახელმწიფოს კეთილდღეობის მთავარ პირობას ცოდნა წარმოადგენს;

— გლობალური საზოგადოება, რომელშიც ინფორმაციის გაცვლას არ ექნება არც დროითი, არც სივრცითი და არც პოლიტიკური საზღვრები.

ახალი საზოგადოებრივი ტექნოლოგიების საფუძველს წარმოადგენს კომპიუტერისა და ტელეკომუნიკაციის საშუალებების ინტეგრაცია, რასაც ტელემატიკა ეწოდება. ტელემატიკა გამოდის გარემოს სახით, რომელშიც ფუნქციონირებს სახელმწიფო და სამართალი.

თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიები ცვლიან არა მარტო დემოკრატიული პროცედურების განხორციელების ფორმას, არამედ მათი დანერგვის შედეგად იცვლება სოციალური პროცესების განვითარების თავად არსი. ამ ახალი რეალობის გააზრების პროცესში უკანასკნელ წლებში შემოტანილი იქნა მრავალი ტერმინი: „ვირტუალური დემოკრატია“, „ელექტრონული მთავრობა“, „კიბერდემოკრატია“, „კიბერპოლიტიკა“, „კომპიუტერულ-გაშუალებული პოლიტიკური კომუნიკაცია“, „ციფრული დემოკრატია“, „კომუნიკაციური დემოკრატია“, „ელექტრონული მოქალაქეობა“ და სხვა.

საინფორმაციო ტექნოლოგიები და ავტომატიზაცია რეჟიმში. თანამედროვე საზოგადოებაში ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიების როლის შეფასება წინააღმდეგობრივია. ერთი მას განიხილავენ საზოგადოებრივი აზრის მანიპულირების და გაბატონებული ფენის ხელისუფლების განმტკიცების ინსტრუმენტად. მეორენი ამტკიცებენ, რომ ახალი ტექნოლოგიების განვითარება ხელს უწყობს საზოგადოების პოლიტიზაციას და მოსახლეობის ფართო ფენების პოლიტიკურ განათლებას, რაც აუცილებელია ნებისმიერი დემოკრატიული სისტემის ფუნქციონირებისათვის.

გამოცდილება აჩვენებს, რომ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს, საინფორმაციო ტექნოლოგიებს, თავისთავად, არც დემოკრატიის ავტომატური უზრუნველყოფა შეუძლიათ და არც მისი შესუსტება. თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიები შეიძლება სრულიად სხვადასხვა პოლიტიკურ მიზნებს ემსახურებოდეს: მან შეიძლება გაანათლოს ადამიანები, ჩაუნერგოს საკუთარი ღირსების გრძნობა, თავისუფლებისა და სოციალური სამართლიანობისკენ სწრაფვა, ხელი შეუწყოს მის კომპეტენტურ მონაწილეობას პოლიტიკაში, ანდა პირიქით — სულიერად დაიმონოს, დეზინფორმაცია მოახდინოს და შეაშინოს ადამიანი, დანერგოს უნდობლობა და შიში ანუ მთავრობებსა და საზოგადოებებს შეუძლიათ ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენება როგორც მათი წევრი ინდივიდების გასათავისუფლებლად და დემოკრატიული მმართველობის უზრუნველსაყოფად, ისე მათი კონტროლის მიზნით.

საინფორმაციო საზოგადოების ერთ-ერთი ცნობილი თეორეტიკოსი იოჰანო მასუდა თავის სტატიაში „კომპიუტოპია“ (1985) წერდა, რომ თუ ყველას ექნება უფლება თავისუფლად გამოიყენოს დახვეწილი ინფორმაციული სისტემები, შეიძლება დამკვიდრდეს დემოკრატიული „კომპიუტოპია“, სადაც ჩვეულებრივ ადამიანს აქვს

მეტი ინფორმაცია, ვიდრე 20 ან 30 წლის წინათ შეიძლება ჰქონოდა ყველაზე გამოცდილ პრემიერ-მინისტრსაც კი.

საწინააღმდეგო შესაძლებლობა, რომელსაც მასუდა „ავტომატიზებულ სახელმწიფოს“ უწოდებს, — მდგომარეობს ინფორმაციული ტექნოლოგიების მობილიზებაში მოქალაქეებზე სახელმწიფო კონტროლისა და ზედამხედველობის გასაძლიერებლად.

ჯორჯ ორუელის იდეა ყველა სახლში ტელევიზორების დადგმისა მობინადრეთა საქმიანობის სათვალთვალოდ (რომანი „1984“, რომელიც მან 1949 წელს დაწერა) მაშინ ფანტასტიკურად გამოიყურებოდა. დღეისათვის კი მოქალაქეთა ქცევის ტოტალური თვალყურის დევნება ტექნიკური თვალსაზრისით სირთულეს არ წარმოადგენს. მაგალითად, ავტომატურად ფიქსირდება ყველა სატელეფონო ზარი ფიჭური ტელეფონით და შეიძლება განისაზღვროს ტელეფონის მფლობელის ადგილსამყოფელიც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. ცენტრალიზებული მეთვალყურეობისა და კონტროლის მზარდი შესაძლებლობანი უკვე დიდი ხანია საზოგადოების ნაწილის შემფოთებას იწვევს.

ინფორმაციულ ტექნოლოგიებსა და მმართველობის ტიპებს შორის კავშირის თაობაზე შეიძლება ითქვას, რომ დეცენტრალიზებული საინფორმაციო ტექნოლოგიები დემოკრატიის უმნიშვნელოვანეს ძალას წარმოადგენს, მაშინ, როდესაც ცენტრალიზებული ინფორმაციული ტექნოლოგიები შეიძლება განვიხილოთ როგორც პოტენციურად დესტრუქციული ძალა დემოკრატიის ინტერესებიდან გამომდინარე. ამ სფეროში აუცილებელია კარგად გააზრებული არჩევანის გაკეთება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს მოხდება თავისით და უარესი შედეგებით.

სახელმწიფო და საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენების სფეროები. არსებობს ხელისუფლების მიერ ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენების ორი ძირითადი სფერო:

— ხელისუფლების არჩევისა და მისი კონტროლის დროს;

— ფართომასშტაბიან პროგრამებში, როგორცაა სოციალური დაცვა და გადასახადების აკრეფა.

ხელისუფლების არჩევისა და კონტროლის საკითხში ინფორმაციული ტექნოლოგიების როლი უაღრესად მნიშვნელოვანია. აშშ-ის მრავალ შტატში რთული მრავალკანდიდატიანი არჩევნები ჩვეულებრივ ტარდება „ხმის დათვლის“ მანქანების გამოყენებით, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელია ხმების სწრაფი და ზუსტი დათვლა.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ელექტრონული მედიის და პირველ რიგში ტელევიზიის ფაქტორი, რომელმაც ძირფესვიანად შეცვალა

მთელი საარჩევნო პროცესი. საარჩევნო კამპანიითა უმეტესობა ამჟამად წარმოადგენს ელექტრონული საინფორმაციო საშუალებების მეშვეობით განხორციელებულ ღონისძიებათა სისტემას. საარჩევნო კამპანიების სტრატეგია და ტაქტიკა ასევე მნიშვნელოვანწილად ყალიბდება საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვებით შეგროვილი ინფორმაციის კომპიუტერული სტატისტიკური ანალიზის შედეგად (რომელიც აგრეთვე თითქმის შეუძლებელი იქნებოდა კომპიუტერების გარეშე).

ელექტრონული დემოკრატიის თეორია. ინფორმაციული ტექნოლოგიების გავლენა დემოკრატიულ პროცედურებზე კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი შეიძლება გახდეს, რადგანაც ტექნოლოგიურად შესაძლებელია, რომ ამომრჩევლებს ტელევიზიით აეხსნას ყველა საკამათო საკითხი და შემდგომ მათ გამოხატონ თავიანთი დამოკიდებულება „ელექტრონული რეფერენდუმების“ გზით. გადაწყვეტილებების მიღების ეს გზა უკვე გამოიცადა აშშ-ში ადგილობრივ დონეზე.

კომპიუტერული რეგულაციის მნიშვნელოვანი ნიშანია ინფორმაციის გამგზავნა და მიღება შორის ცალმხრივი კავშირის შეცვლა მრავალფუნქციური და დიალოგური კავშირით, რაც ახალ შესაძლებლობებს ქმნის საინფორმაციო გაცვლაში მონაწილეობისათვის. ასეთი მოვლენის მნიშვნელობა პოლიტიკური პროცესებისათვის განსაკუთრებით ცხადი გახდა ორმხრივი კავშირის საკბელო ტელევიზიის დანერგვით, რომელიც სულ უფრო მეტად მკვიდრდება.

ორმხრივი კავშირის სისტემით მაყურებლებს შესაძლებლობა აქვთ გამოხატონ თავიანთი აზრი პრინციპით: „კი—არა“, „მეტი—ნაკლები“ ტელემიღების შესაბამის ლილაკზე თითის დაჭერით. ეს ახალი ტექნიკური საშუალებანი პოლიტიკურ პროცესში შეიძლება გამოყენებული იქნეს საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვისას „მომენტალური“ შეჯამებით, პოლიტიკურ დისკუსიებში, რეფერენდუმის ჩასატარებლად და ა.შ.

ეს ხერხები იმდენად პოპულარულია, რომ პოლიტიკურ მეცნიერებაში მათ განიხილავენ საზოგადოების საყოველთაო დემოკრატიზაციის საშუალებად. სერვან-შრეიბერის აზრით, ასეთი ტექნოლოგია გზას უხსნის პლურალიზმს, ადგილობრივი ინტერესების ფართოდ გამოხატვის შესაძლებლობას, ისე რომ ზიანი არ მოაქვს არც ერთი დემოკრატიული ინსტიტუტისათვის. მათ აღსანიშნავად გამოიყენება სპეციალური ცნებაც „ტელედემოკრატია“.

მიუხედავად იმისა, რომ ელექტრონული დემოკრატიის ცნება უკვე დიდი ხანია ფართოდ გამოიყენება, დღემდე არ არსებობს მისი ერთიანი და საყოველთაოდ მიღებული განსაზღვრება. უფრო აღრეული და კონკრეტული განმარტებების თანახმად ელექტრონულ დემოკრატიაში იგულისხმებოდა ახალი საინფორმაციო-კომუნიკაციური ტექნოლოგიების მეშვეობით პოლიტიკური აქტიურობის რეალიზება. მოგვიანო პერიოდის განმარტებებში ელექტრონული დემოკრატია პოლიტიკისა და მართვის ცენტრად წარმოდგება, რომელიც აუქმობებს მოქალაქეობას ამ სიტყვის ფართო აზრით.

ელექტრონული დემოკრატიის ანალიზი თანამედროვე პოლიტიკურ მეცნიერებაში ხორციელდება დემოკრატიის ტრადიციული კონცეპტების: ლიბერალიზმის, რესპუბლიკანიზმისა და პარტისიპატორული დემოკრატიის თეორიის ცნებითი აპარატის კონტექსტში.

ტელედემოკრატიის კონცეფცია მნიშვნელოვანწილად თავის არგუმენტებს იღებს ე.დაუნსის დემოკრატიის ეკონომიკური მოდელიდან, რომელიც ლიბერალურ-პოლიტიკურ თეორიაში XX საუკუნის 50-იან წლებში ჩამოყალიბდა. მოცემული მოდელი ემყარება პოლიტიკური ქცევის რაციონალურობის იდეას. დემოკრატიულ სისტემაში მმართველები და მართულები ხელმძღვანელობენ არა იდეალებით, არამედ საკუთარი ინტერესებით. დემოკრატიის ეკონომიკურ მოდელს ჩვენ უკვე შევხვით და ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

რესპუბლიკური პოლიტიკური ტრადიციის ფარგლებში უკანასკნელ ათწლეულში თეორიული ძიების უმთავრეს მიმართულებად იქცა „დელიბერატიული“ ანუ რეფლექსური დემოკრატიის კონცეფციას, რომელიც შეიმუშავა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ი.ჰაბერმასმა. მისთვის იდეალია თავისუფალი და თანასწორი ინდივიდების საზოგადოება, რომელიც პოლიტიკური კომუნიკაციების მეშვეობით განსაზღვრავს ერთობლივი ცხოვრების ფორმებს.

პოლიტიკური საკითხებზე განხილვისა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურის ცნებას ჰაბერმასი იღებს რეალური პოლიტიკური პროცესის დემოკრატიულობის შეფასების კრიტერიუმის სახით. ხალხის აზრისა და ნების ფორმირების პროცედურა წარმოდგება როგორც დემოკრატიული თვითორგანიზაცია და ლეგიტიმურია ის გადაწყვეტილება, რომლის განხილვაშიც მონაწილეობა მიიღო მოქალაქეთა მაქსიმალურად დიდმა რაოდენობამ. პოლიტიკურმა კომუნიკაციამ რაციონალურად უნდა ჩამოაყალიბოს მონაწილეთა ნება. კომუნიკაციის მიზანია კონსენსუსის მიღწევა. დელიბერატიული დემოკრატიის კონცეფცია აქტიურად გამოიყენება ინტერნეტის, როგორც დემოკრატიის საჯარო სფეროს თანამედროვე კვლევებში.

პარტისიპატორული დემოკრატიის თეორეტიკოსებისათვის (ჯ.ვოლფი, ფ.გრინი, ბ.ბარბერი) იდეალია დემოკრატიის კლასიკური თეორიის იდეა, რომ ხალხს შეუძლია საკუთარი თავის მართვა. მათ მიაჩნიათ, რომ პოლიტიკური ხელისუფლების დემოკრატიული სისტემა სრული სახით ჯერ კიდევ არ არსებობს და აუცილებელია მასების საყოველთაო ეფექტიანი ჩართვა პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში. პარტისიპატორული დემოკრატიის თეორეტიკოსებისათვის ელექტრონული ტექნოლოგიები და ინტერნეტი განიხილება პირდაპირი დემოკრატიის დამკვიდრების უმნიშვნელოვანესი საშუალების სახით. ისინი ამტკიცებენ, რომ ახალ საინფორმაციო ტექნიკას უნარი შესწევს თანამედროვე პოლიტიკური სისტემის ყველა პრობლემა გადაჭრას ტრადიციული წარმომადგენლობითი დემოკრატიის „მონაწილეობითი დემოკრატიათ“ შეცვლით. ჩნდება ახალი შესაძლებლობები საზოგადოების ინტეგრაციის, პოლიტიკური მონაწილეობის რიგი შეზღუდვების მოსახსნელად, მასობრივი აზრის კვალიფიციურობის შესამოწმებლად და ა.შ.

თუმცა, მრავალი პოლიტოლოგი არ იზიარებს ენთუზიაზმს ტელედემოკრატიის პერსპექტივების თაობაზე და ეჭვქვეშ აყენებს „ელექტრონული კენჭისყრის“ ობიექტურ შედეგებს.

საბოლოო ჯამში დემოკრატიაზე ინფორმაციული ტექნოლოგიების ზეგავლენა დამოკიდებული იქნება მათი გამოყენების გზების არჩევანზე. სწორედ ამიტომ აუცილებელია მკაფიოდ იქნეს განხილული და გათვალისწინებული ის პერსპექტივები და საფრთხეები, რასაც საზოგადოების წინაშე ქმნის ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარება.

ამასთან დაკავშირებით, სპეციალისტები საუბრობენ მოვლენათა განვითარების სამ შესაძლო სცენარზე:

— სასურველი მომავალი, როდესაც ინფორმაციული ტექნოლოგიები ფართოდ იქნება ხელმისაწვდომი და, შესაბამისად, დემოკრატია თანამონაწილეობის რეალობის სახით წარმოდგება;

— არასასურველი მომავალი, როდესაც ტექნოლოგიებისა და მართვის მზარდი შესაძლებლობანი გამოყენებული იქნება დემოკრატიის შესაზღუდად;

— ყველაზე სავარაუდოდ მიიჩნევა ისეთი მომავალი, როდესაც ყველას ექნება ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენების უფლება, მაგრამ ამ შესაძლებლობის სრულად გამოყენებისათვის საჭირო რესურსები და ცოდნა კი მხოლოდ მცირეთა ხვედრი იქნება.

კითხვები და დავალებები:

• თქვენი აზრით, რატომ ჩამოყალიბდა და განვითარდა დემოკრატია ევროპული ცივილიზაციის წიაღში?

• განმარტეთ, თუ რატომ უშლის ხელს არადასავლურ საზოგადოებებში დემოკრატიის დამკვიდრებას კულტურულ-ცივილიზაციური ფაქტორი?

• როგორია მუსულმანი ფუნდამენტალისტების დამოკიდებულება დემოკრატიისა და არჩევნებისადმი?

• რაზეა დამოკიდებული დემოკრატიის დამკვიდრების პერსპექტივები არადასავლურ ცივილიზაციებში?

• მოკლედ დაახასიათეთ არადასავლური ცივილიზაციების დემოკრატიასთან დამოკიდებულების ძირითადი მოდელები;

• როგორია „დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის“ კონცეფციის ძირითადი დებულებები?

• რა განაპირობებს ავტორიტარიზმის უკუტალღის შესაძლებლობას თანამედროვე პირობებში?

• თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების საფუძველზე შეეცადეთ ახსნათ საქმე გვაქვს დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის განვითარებასთან თუ შეიძლება ვილაპარაკოთ რევერსიული მოძრაობის დაწყებაზე?

• რა განსხვავებაა ელექტორალურ და ლიბერალურ დემოკრატიებს შორის?

• რა თავისებურებებით ხასიათდებოდა აშშ-ის 2000 წლის საპრეზიდენტო საარჩევნო კამპანია?

• რა მიმართულებები გამოიკვეთა დიდი ბრიტანეთის საარჩევნო სისტემის რეფორმაში?

• მოკლედ დაახასიათეთ ცვლილებები საფრანგეთის საარჩევნო სისტემაში;

• რა ცვლილებები მოხდა იტალიის საარჩევნო სისტემაში XX საუკუნის 90-იან წლებში?

• რას ემყარება ვარაუდი დემოკრატიის განვითარების ახალი სტადიის დადგომის შესახებ დასავლეთის ქვეყნებში?

• რას ეწოდება „ელექტრონული დემოკრატია“?

• რა პრობლემებსა და პერსპექტივებს ქმნის ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიები დემოკრატიის წინაშე?

• რა ცვლილებები გამოიწვია ახალმა საინფორმაციო ტექნოლოგიებმა საარჩევნო პროცესში?

რა წაშვიკითხეთ:

• **Larry Siedentop. Democracy in Europe. Allen Lane. The Penguin Press. 2000**

Ларри Зидентон. Демократия в Европе. М.: Логос, 2001 – 311 с.

ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი ლარი ზიდენტონი ცდილობს გაიაზროს დემოკრატიის თანამედროვე პრობლემები. ავტორი ამტკიცებს, რომ ევროპის ქვეყნების ეკონომიკური დაახლოება გადაიზარდა დემოკრატიული ლეგიტიმურობის კრიზისში, როდესაც საერთოევროპული „ზესახელმწიფოს“ ჩამოყალიბება არ არის განმტკიცებული ადეკვატური პოლიტიკური გადაწყვეტილებებითა და ინსტიტუტებით. რა მასშტაბის სოციალური და პოლიტიკური ორგანიზაცია არის დემოკრატიის ადეკვატური? — ეს არის ერთ-ერთი უმთავრესი კითხვა, რომელსაც ზიდენტონი აყენებს და იქვე იძლევა გაფრთხილებას: „დემოკრატიის თანამედროვე იდეა საშიშია ევროპისათვის თავისი გაორებით“. ერთი მხრივ, დემოკრატიული თავისუფლებანი და პიროვნების დამოუკიდებლობა გულისხმობს მასშტაბურ სოციალურ ორგანიზაციას. მეორე მხრივ, დემოკრატიული მოქალაქეობა გულისხმობს, რომ პოლიტიკური ორგანიზაციის თვალსაზრისით კი უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მცირე მასშტაბებს, რადგანაც იგი ხელს უწყობს მოქალაქეთა მონაწილეობას პოლიტიკურ ცხოვრებაში. „ასეთია თანამედროვე დემოკრატიის დილემა“, — აღნიშნავს ლ. ზიდენტონი. გაერთიანების გზაზე დამდგარი ევროპის წინაშე სწორედ აღნიშნული დილემა დგას და მასზე პასუხის ძიება მოცემული ნაშრომის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს.

• **Huntington S. The Thied Wave. Democratization in the Late Twentieth Century. Norman, 1991.**

• **Markoff J. The Great Wave of Democracy in Historical Perspective. Ithaca, 1994.**

• **Markoff J. Waves of Democracy. Social Movements and Political Change. Thousand Dakes, 1996.**

ს. ჰანთინგტონისა და ჯ. მარკოვის ნაშრომები ეძღვნება დემოკრატიული განვითარების მსოფლიო ტალღებს და მათ კავშირს ცალკეულ ქვეყნებში მიმდინარე პოლიტიკურ ცვლილებებთან. მოცემულია დემოკრატიზაციის პროცესების ისტორიული ანალიზი. მკითხველი ბევრ საინტერესო ფაქტობრივ მასალას და დებულებას იპოვის აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით.

• **Beck V. The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order. Cambridge, 1997.**

• **Etzioni A. The Limits of Privacy. N.Y., 1999.**

დასავლეთში მოღვაწე ცნობილი თეორეტიკოსები უ. ბეკი და

ა.ეტციონი თავიანთ ნაშრომებში იკვლევენ დემოკრატიის ახალი ფორმების ჩამოყალიბებისა და განვითარების პერსპექტივებს. დღეს ძნელია ითქვას, რა ცვლილებები შეიძლება მოჰყვეს დემოკრატიულ ინსტიტუტებში ამ ძიებას. სავარაუდოდ, წამყვანი ტენდენცია იქნება სამოქალაქო საზოგადოების როლის და მისი ზეგავლენის გაზრდა პოლიტიკურ საზოგადოებაზე, რომელიც დღეს პროფესიონალი პოლიტიკოსების, ტექნოკრატებისა და ბიუროკრატიული სტრუქტურების სამფლობელოს წარმოადგენს.

• **Diamond L. Is the Third Wave Over? – Journal of Democracy, Vol.7, № 3, 1996.**

Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? // Полис, 1999 № 1.

ლ.დაიმონდი აანალიზებს დემოკრატიზაციის პროცესების შენელებისა და „უკუქცევის“ ფაქტებს. აღნიშნავს, რომ დემოკრატიზაციის ტალღას მოსდევს „უძრავობა“ და ტრანსფორმაციის პროცესები თავისებური სტატიკის პერიოდში შევიდა.

• **Политические институты на рубеже тысячелетий. Дубна, «Феникс», 2001.**

რუსი პოლიტოლოგების კოლექტიურ ნაშრომში განხილულია დასავლეთისა და რუსეთის პოლიტიკურ ინსტიტუტებში მიმდინარე ცვლილებები, რასაც განაპირობებს გლობალიზაციის, პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაზე გადასვლის, მოდერნიზაციისა და ტრადიციონალიზმის ბრძოლის პროცესები. წიგნში ნაჩვენებია პოლიტიკური პარტიებისა და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ინსტიტუტების ევოლუცია და მასთან დაკავშირებით წარმოშობილი პრობლემები. დასახელებული ნაშრომი მოცემულ თავში განხილული საკითხების მთელი კომპლექსის უფრო ღრმად შესწავლის საშუალებას იძლევა.

• **Dahl Robert A. Democracy and Its Critics. New Haven: Yale University Press, 1989.**

Даль Р. О демократии. М., 2000.

რობერტ დალი აღნიშნავს, რომ დემოკრაციამ უკვე გაიარა რამდენიმე რევოლუციური გარდაქმნა, ამასთან მის მომხრეებს ხშირად ბოლომდე გააზრებული არც ჰქონდათ მიმდინარე მოვლენები. ახალი კომუნიკაციური ტექნოლოგიების განვითარებასთან ერთად დგება დემოკრატიის ახალი — მესამე დიდი ეპოქა.

II არჩევნები და საზოგადოების პოლიტიკური სისტემა

თ ა ვ ი VI

არჩევნების როლი საზოგადოების პოლიტიკურ სისტემაში

§ 1. არჩევნები როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტი

პოლიტიკური ინსტიტუტის არსი. ინსტიტუტების თეორიის ერთ-ერთი ფუნქციონირებადელი ფრანგი სამართალმცოდნე მ.ორიუ აღნიშნავდა, რომ ინსტიტუტი — ეს გარკვეული იდეაა, რომელიც კონკრეტულ გარემოში ხორციელდება. ნებისმიერი პოლიტიკური ინსტიტუტი შედგება სტრუქტურის (ორგანიზაციის) და კოლექტიური წარმოდგენებისაგან, რომლებიც ამ სტრუქტურას ემსახურებიან.

ინსტიტუტი უნდა განვიხილოთ როგორც საზოგადოებრივი (სოციალური) მექანიზმი, რომლის დახმარებითაც:

- იბადება ხელისუფლება;
- რეალიზდება სამოქალაქო საზოგადოების არსი;
- უაღიბდება პოლიტიკური ელიტა;
- მიმდინარეობს პიროვნების სოციალიზაციის პროცესი;
- ხორციელდება კონტროლი ხელისუფლების მოღვაწეობაზე და ხდება ამ მოღვაწეობის რეგულირება მოქალაქეთა მხრიდან;
- ირკვევა საზოგადოების განწყობის მაჩვენებლები;
- რეალიზდება ხელისუფლების ორგანოებში ამომრჩეველთა წარმომადგენლობის ურთიერთობები.

პოლიტიკური ინსტიტუტი იზოლირებულად კი არ არსებობს, არამედ მჭიდროდაა დაკავშირებული ადამიანთა ცხოვრებასთან.

10. არჩევნები და საზოგადოება

ინსტიტუტებს ამოძრავებენ ადამიანები, რომლებიც ემორჩილებიან გარკვეულ ნორმებს, განკარგულებებს და მიზნებს. ინსტიტუტი მძლავრი დინამიური სისტემაა, თავისებური სოციალური ფაბრიკა, რომელიც რაღაცას „აწარმოებს“ — ადამიანებს სამუშაო ადგილებს აძლევს, აკმაყოფილებს მათ ინტერესებს და ა.შ.

თუ ადამიანებმა ნდობა დაკარგეს კონკრეტული ინსტიტუტისადმი, ვთქვათ, პრეზიდენტის ინსტიტუტისადმი ან მთავრობისადმი, მაშინ საქმე გვაქვს ინსტიტუტის კრიზისთან, ანუ ინსტიტუციონალურ კრიზისთან. ამიტომ პოლიტიკურ ინსტიტუტთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა განვიხილოთ ადამიანთა მოტივაცია და პოლიტიკური ქცევის ფორმების მთელი სპექტრი.

არჩევნების, რომონტ პოლიტიკური ინსტიტუტის სტრუქტურა. არჩევნები ხალხის ხელისუფლების ერთ-ერთი ინსტიტუტი და მოქალაქეთა პოლიტიკური სამართალსუბიექტობის რეალიზაციის ხერხია. არჩევნები — დემოკრატიის მნიშვნელოვანი მონაპოვარია, რომლის მეშვეობით ხალხი ახორციელებს თავის ხელისუფლებას. არჩევნები არის ხელისუფლების ორგანოების ფორმირების ხერხი მოქალაქეთა პოლიტიკური ნების გამოხატვის მეშვეობით, რაც გარკვეული წესების საფუძველზე (საარჩევნო სისტემის შესაბამისად) ხდება. არჩევნების შედეგად არჩეულ კანდიდატებს სახელისუფლო უფლებამოსილება ენიჭებათ.

არჩევნები საშუალებას აძლევს მოქალაქეებს ზეგავლენა მოახდინონ მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე. არჩევნები პირდაპირი დემოკრატიის ინსტიტუტია, ხალხის მიერ თავისი ხელისუფლების უშუალო გამოხატვა. არჩევნები იურიდიული თვალსაზრისით არის ხალხის მიერ თავისი წარმომადგენლებისათვის ხელისუფლების გამოყენების უფლების მიცემა.

მსოფლიოში დღეისათვის არსებული დაახლოებით 200 სახელმწიფოს აბსოლუტური უმრავლესობა იყენებს ხელისუფლების ორგანოებისა და თანამდებობის პირების არჩევნების ინსტიტუტს როგორც ყველა სახელისუფლო ინსტიტუტის ფორმირებისა და განახლების ერთადერთ ლეგიტიმურ გზას.

სხვადასხვა ქვეყნებში ირჩევენ: პრეზიდენტს (მალიაზიაში — მეფესაც კი), პარლამენტს (ყველა შემთხვევაში — მის ქვედა პალატას), ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს, ზოგიერთ ქვეყანაში — ფედერაციების სუბიექტების ხელმძღვანელებს (გუბერნატორებს) და ა.შ. ზოგიერთი ორგანოს მოქალაქეები უშუალოდ, პირდაპირი

არჩევნების გზით ირჩევენ, სხვებს ირჩევენ განსაკუთრებული კოლეგიები (მაგალითად, გერმანიის პრეზიდენტს), ანდა მრავალსაფეხურიანი არჩევნების გზით.

არჩევნების ინსტიტუტი წარმოადგენს სამართლებრივი ნორმების, საარჩევნო სისტემების, ორგანიზაციული სტრუქტურების, პოლიტიკური ტრადიციების ერთობლიობას. მაგრამ არჩევნების პოლიტიკური ინსტიტუტის შინაარსი არ შეიძლება დაყვანილი იქნეს მხოლოდ „საარჩევნო სისტემის“ ცნებაზე და მით უმეტეს, საარჩევნო სამართალზე. არჩევნების შინაარსი და ფუნქციების მრავალფეროვნება მნიშვნელოვნად სცილდება ისეთი მოვლენების ფარგლებს, როგორცაა საარჩევნო სამართალი, საარჩევნო სისტემა და საარჩევნო პროცესი.

არჩევნების ინსტიტუტს აქვს თავისი საკუთარი სტრუქტურა:

- ნორმატიული ბაზა საარჩევნო სამართლის სახით;
- საარჩევნო კომისიების სისტემა;
- არჩევნების ორგანიზების პრაქტიკულად მომუშავე სისტემა;
- არჩევნების ორგანიზატორთა კადრების მომზადების სისტემა;
- საარჩევნო სამართლისა და საარჩევნო პროცესის შესწავლა

სასწავლო დაწესებულებებში;

• საზოგადოებასთან მუშაობის ფორმები და მეთოდები არჩევნებში მის მონაწილეობასთან დაკავშირებით;

• კონსტიტუციურად განმტკიცებული (ან განსაზღვრული) ხმის მიცემის სისტემა;

• არჩევნებზე საზოგადოებრივი კონტროლის სისტემა;

• ქვეყნის პოლიტიკურ სისტემასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში

არჩევნების ინსტიტუტის ინტეგრირების ხერხები და ფორმები.

არჩევნების ინსტიტუტში პრინციპულ როლს ასრულებს ის გარემოება, თუ რამდენად აქტიურად ღებულობენ მასში მონაწილეობას რიგითი მოქალაქეები, როგორია საარჩევნო მონაწილეობის მოტივები, ანდა რატომ არ დადიან არჩევნებზე, კმაყოფილნი არიან საარჩევნო პრაქტიკით თუ მოითხოვენ მის შეცვლას. მოქალაქეთა მონაწილეობა არჩევნებში ჩვეულებრივ ნიშნავს არსებული წყობის მიღებას, სხვა შემთხვევაში ისინი არ მივიდოდნენ არჩევნებზე. არჩევნებში მონაწილეობით მოქალაქეები ავლენენ თავიანთ პოლიტიკურ ლოიალობას.

მიჩნეულია, რომ არჩევნები მოქალაქეთა მხრიდან ხელისუფლებაზე ზემოქმედების ძირითადი საშუალებაა. რასაკვირველია, ეს შეიძლება ითქვას მხოლოდ დემოკრატიულ არჩევნებთან დაკავშირებით, რომელიც ხალხს საშუალებას აძლევს აირჩიოს ან გადააყენოს საზოგადოების ოფიციალური წარმომადგენელი დადგენილი წესის მიხედვით.

მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რაც არ უნდა სრულფასოვანი იყოს არჩევნები, რაც არ უნდა ეფექტიანი იყოს ამ გზით მოქალაქეთა ზემოქმედება ოფიციალურზე, იგი არ შეიძლება ჩაითვალოს ერთადერთ გზად, რომლის მეშვეობით ამომრჩევლები აჯილდოებენ ან სჯიან თავიანთ რჩეულებს მათი საქმიანობისათვის. აქ გარკვეული როლი შეიძლება შეასრულოს ისეთმა მოვლენებმა, როგორცაა ხალხის პოლიტიკური აქტიურობის გაძლიერება, რომელიც სხვადასხვა სახით შეიძლება გამოიყვანოს.

ცხადია ისიც, რომ ხელისუფლების ორგანოების არჩევის პრინციპული შესაძლებლობის უბრალო ან ფორმალური დადგენა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს არჩევნების სრულფასოვანი ინსტიტუტის, როგორც ხალხის ხელისუფლების ფორმირების გზის დადგენას. რა უშლის ხელს არჩევნებს? შესაბამისი სიტუაციისა და საზოგადოების პოლიტიკური სტაბილურობისათვის სასარგებლო საარჩევნო წესების არარსებობა. არჩევნების წესების ხშირი ცვლა ეჭვქვეშ აყენებს არჩევნების სამართლიანობას და მაშასადამე, მის ლეგიტიმურობასაც. საქართველოში კი, დაწყებული 1989 წლიდან ფაქტობრივად ყოველი არჩევნების წინ ხდება საარჩევნო კანონის რადიკალური გადაკეთება.

არჩევნების ინსტიტუტის არსი პოლიტიკური ლიდერისათვის ისაა, რომ არჩევნების წყალობით, მას როგორც კანდიდატს შეუძლია დემოკრატიული საშუალებებით, ძალადობის ან სახელმწიფო გადატრიალების გარეშე, ჩამოაყალიბოს მხარდაჭერის თავისი სოციალური ბაზა. რა არის საზოგადოების ინტერესი? ის, რომ კონკურსის საფუძველზე აირჩიოს საუკეთესო კანდიდატები, ისინი, რომლებიც მოიპოვებენ მასობრივი ელექტორატის მხარდაჭერას. პოლიტიკური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია, რომ კანდიდატები ერთმანეთს ეჯიბრებიან მაქსიმალურად დიდი სოციალური მხარდაჭერის მოპოვებაში. დემოკრატიულ არჩევნებში იმარჯვებს ის, ვისაც უპირატესობას მიანიჭებენ ამომრჩევლები. აქ მნიშვნელობა არა აქვს, თუ ვინ გაიმარჯვა — გენიოსმა თუ ბოროტების განსახიერებამ.

ერთმანეთს კონკურენციას უწევენ კანდიდატების სოციალური ბაზები და არა მათი პიროვნული თვისებები. მხოლოდ ამომრჩეველს აქვს უფლება განსაჯოს, თუ ვის აირჩევს — გენიოსს თუ ბოროტმოქმედს. ელექტორატი უმადლესი მსაჯულია დემოკრატიის დროს. ამომრჩევლები შეიძლება ფანტიკოსს დემაგოგს გაჰყვნენ, როგორც ეს XX საუკუნის 30-იან წლების გერმანიაში იყო, შეიძლება პრაგმატიკოსი პოლიტიკოსი აირჩიონ, როგორც ეს იმავე პერიოდის აშშ-ში მოხდა. ელექტორატმა, ე.ი. მასებმა შეიძლება სწორი არჩევანი

გააკეთონ, მაგრამ საბედისწერო შეცდომაც შეიძლება დაუშვან. მაგრამ პოლიტიკური თვალსაზრისით ამას მნიშვნელობა არა აქვს. მნიშვნელოვანია ის, რომ არავის, განსაკუთრებით კი ხელისუფლებას, უფლება არა აქვს ხალხს თავისი თვალსაზრისი მოახვიოს. პარტიებსა და დამოუკიდებელ კანდიდატებს შეუძლიათ მხოლოდ საკუთარი თავის ავტირება, რეკლამირება, ამომრჩევლებთან ვაჭრობა და ა.შ. მაგრამ მათ არ შეუძლიათ იძულება ან ძალადობა. სწორედ ამ ფაქტორით, ისევე როგორც კანდიდატებისა და ამომრჩევლებისათვის თანაბარი პირობების შექმნით (კანდიდატებისათვის — ავტაცციის საწარმოებლად, ამომრჩევლებისათვის — არჩევანის გასაკეთებლად) განისაზღვრება არჩევნების ინსტიტუტის დემოკრატიული ხასიათი.

არჩევნები — პოლიტიკური სისტემის განახლების

ტექნოლოგია. არჩევნები — პოლიტიკური სისტემის დემოკრატიული განახლების ტექნოლოგიას წარმოადგენს. არჩევნების მეშვეობით ხელისუფლების ორგანოების ფორმირების იდეის წარმოშობა და პრაქტიკული დამკვიდრება ახალი დროის დემოკრატიებს უკავშირდება. ამდენად, პოლიტიკურ სისტემაში არჩევნების როლის განხილვა, წესით, მხოლოდ დემოკრატიული სისტემებით უნდა შემოიფარგლებოდეს, სადაც არჩევნების მეშვეობით ყალიბდება სახელმწიფო ხელისუფლების ცენტრალური და ადგილობრივი წარმომადგენლობითი ორგანოები, განისაზღვრება კანდიდატები არჩევით თანამდებობზე. ანუ არჩევნები დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ფორმირებისა და ფუნქციონირების აუცილებელ და უმნიშვნელოვანეს ელემენტს წარმოადგენს.

არჩევნების მეშვეობით ხელისუფლების ორგანოები ღებულობენ ლეგიტიმაციას — ე.ი. სახალხო მხარდაჭერას და აღიარებას. არჩევნების გარეშე ნორმალურ, ცივილიზებულ სახელმწიფოს ვერ წარმოუდგენია არსებობა. არჩევნები განსაზღვრავს პოლიტიკურ ძალთა განლაგებას, ასახავს ამა თუ იმ პარტიის, საარჩევნო ბლოკის თუ პოლიტიკური ჯგუფის გავლენას. არჩევნების შედეგები, თუკი ისინი მიიღება პატიოსანი ბრძოლის წესებით, ასახავს ამომრჩეველთა განწყობას, ქვეყნის განვითარების ტენდენციას.

არჩევნების მნიშვნელოვანი შედეგია პოლიტიკური ლიდერების შერჩევა — მოქალაქეებს შესაძლებლობა აქვთ მხარი დაუჭირონ ნაწილს, ზოგიერთს კი ნდობაზე უარი უთხრან. რეგულარულად ჩატარებული არჩევნები პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას „ფორმაში“, დაძაბულობაში ამყოფებს. ხელმძღვანელობის შეცვლის პერიოდული შესაძლებლობა აიძულებს მათ გაითვალისწინოს ხალხის ინტერესები.

პოლიტიკური არჩევნები არის ხელისუფლებისა და მმართველობითი ორგანოების ფორმირება (მოქალაქეთა პოლიტიკური ნების გამოვლენის გზით), გარკვეული წესების (საარჩევნო სისტემის) შესაბამისად. არჩევნების სუბიექტია საზოგადოება მისი მოქალაქეების სახით, სოლო თბიექტი - პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება.

არჩევნები არის კანონით დადგენილი სახელმწიფო-სამართლებრივი პროცედურა, რომლის დროსაც მოქალაქეები სმას აძლევენ კანდიდატს ან პარტიას, რის შედეგადაც მათი ნება აყალიბებს ხელისუფლების არჩევით (წარმომადგენლობით) ორგანოს ან არჩევა კონკრეტული თანამდებობის პირი — პრეზიდენტი, ქალაქის მერი, მოხამართლე და ა.შ.

არჩევნები სრულფასოვანი და რეალურია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი კონკურენტულ ბრძოლაში მონაწილეობდა ორი ან მეტი კანდიდატი ან რამდენიმე პარტია.

მაგრამ XX საუკუნეში არჩევნების ინსტიტუტის გამოყენება ფართოდ დაიწყეს არადემოკრატიულმა — სხვადასხვა სახის ავტორიტარულმა და ტოტალიტარულმა რეჟიმებმაც. ცხადია, არჩევნების როლი, ფუნქციები და ხასიათი ასეთ საზოგადოებაში მნიშვნელოვნად განსხვავდება დემოკრატიულ საზოგადოებაში ჩატარებული არჩევნებისაგან.

ცალკე განხილვის საგანია არჩევნების, როგორც დემოკრატიაზე გადასვლის გზის პრობლემა და საერთოდ, არჩევნების როლი დემოკრატიაზე გარდამავალ საზოგადოებებში.

არჩევნების პოლიტიკურ-სამართლებრივი როლი შემდეგში მდგომარეობს:

- არჩევნები კონსტიტუციური წყობის ფუნქციონირების პრინციპია;
- არჩევნები პირდაპირი დემოკრატიის ინსტიტუტია, ხალხის მიერ თავისი ხელისუფლების უშუალო გამოხატვა;
- არჩევნები იურიდიული თვალსაზრისით არის ხალხის მიერ თავისი წარმომადგენლებისათვის (პრეზიდენტი, პარლამენტი, სხვა არჩევითი თანამდებობის პირები) ხელისუფლების გამოყენების უფლების მიცემა;
- არჩევნები ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირების დემოკრატიულ წესს წარმოადგენს;
- არჩევნები ხელისუფლების სისტემის რეფორმირების ლეგიტიმური საშუალებაა;

• არჩევნები სახელმწიფოს საქმეების მართვის ფორმაა.

მოდინობაში, არჩევნები თანამედროვე პოლიტიკის მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. სწორედ არჩევნების შედეგად (რეალურად რა სახისათვისაც არ უნდა იყოს ჩატარებული არჩევნები) არჩეული კანდიდატები აღჭურვებიან ხელისუფლებითა უფლებამოსილებებით. დღეს არჩევნების გარეშე არ შეუძლია არსებობა პრაქტიკულად არც ერთი სახელმწიფოს.

თანამედროვე პირობებში არჩევნების მნიშვნელობა და ხედვითი წილი დემოკრატიულ ქვეყნებშიც კი არაერთგვაროვანია. ეს განპირობებულია არა მარტო სხვაობით წარმომადგენლობითი ორგანოების რაოდენობაში, არამედ თავად ამ ორგანოების არაერთნაირი მნიშვნელობით. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში არჩევითია მხოლოდ პარლამენტის ქვედა პალატა და თვითმმართველობის ორგანოები; საფრანგეთში კი ირჩევენ პრეზიდენტს, პარლამენტის ორივე პალატას და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს.

არაერთნაირია არჩევნების როლი განსხვავებული პარტიული სისტემების მქონე ქვეყნებში. ერთპარტიული ან ერთი დომინირებული პარტიის მქონე სისტემაში არჩევნების გზით, როგორც წესი, ხელისუფლებაში ახალი პოლიტიკური ძალები არ მოდიან. უმნიშვნელოა არჩევნების როლი იმ სახელმწიფოებშიც, სადაც წარმომადგენლობითი ორგანოების წევრთა ნაწილი კი არ აირჩევა, არამედ ინიშნება.

ამდენად, პასუხი მოცემული თავის სათაურში დასმულ კითხვაზე — არჩევნების როლი საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში არ შეიძლება იყოს ცალსახა და ერთმნიშვნელოვანი.

არჩევნების არაორდინალური თეორიები.

არჩევნებთან დაკავშირებით სრულიად მოულოდნელი და ერთი შეხედვით უცნაური თეორიებიც იქმნება. ზოგიერთი ამგვარი თეორია არჩევნებს მისტიკურ და საიდუმლოებით მოცულ საბურველში ახვევს, სხვების მიხედვით კი არჩევნებთან დაკავშირებით ყველაფერი ნათელია და ყოველივეს წინასწარ პროგნოზირება შეიძლება. ქვემოთ მოკლედ განვიხილავთ რამდენიმე ამგვარ თეორიას.

არჩევნების „ციკლური თეორია“. აშშ-ში დიდი ხნის მანძილზე პოპულარული იყო „არჩევნების ციკლური თეორია“, რომლის თანახმადაც წინასაარჩევნო ბრძოლის შედეგი დამოკიდებულია ბუნებრივ ციკლებზე — დაკავშირებულია ბუნებასთან, მთვარის ფაზებთან და ა.შ. ამ თეორიის ავტორები ამტკიცებდნენ, რომ არსებობს საყოველთაო ციკლური კანონი, რომელიც განსაზღვრავს ეპიდემიების პერიოდულ აფეთქებას, სიკვდილიანობას, გარეულ ცხოველთა ჯოგების

გადაადგილებას და ა.შ. ეს კანონი მოქმედებს საზოგადოების ცხოვრებაშიც, ამიტომ საჭიროა არა იმდენად ადამიანთა მოთხოვნილებების შესწავლა, რამდენადაც მათი განმსაზღვრელი ბუნებრივი მოვლენების შესწავლა.

მსგავს პოზიციაზე მდგომი ერთ-ერთი ფრანგი თეორეტიკოსი აღნიშნავდა, რომ არჩევნების შედეგები საფრანგეთში ბევრად განისაზღვრება საარჩევნო ოლქში ნიადაგის საფარის ხასიათით: თუ ნიადაგი მდიდარი და ნაყოფიერია, მაშასადამე, იქ შეძლებული გლახები ცხოვრობენ და იქ უფრო მტკიცე პოზიციები აქვთ მემარჯვენე კონსერვატიულ პარტიებს. ამგვარ მსჯელობაში რაციონალური მარცვალის არის, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ საარჩევნო პროცესების არსის ამაზე დაყვანა არ შეიძლება.

„ნულოვანი არჩევნების თეორია“. არჩევნებს მისტიურობის საბურველში მეცნიერებზე მეტად ჟურნალისტები და პუბლიცისტები ხევენ. ისიც უნდა ითქვას, რომ ზოგჯერ თავიანთი ვარაუდებით ისინი მართლაც ახდენენ ზეგავლენას არჩევნების შედეგებზე. მაგალითად, აშშ-ში ერთ დროს პოპულარული იყო „ნულოვანი პრეზიდენტების“ თეორია. ამ თეორიის თანახმად, „ნულზე დამთავრებულ“ წელიწადს არჩეულ პრეზიდენტს მრავალი საფრთხე ელის. აღნიშნულის დასადასტურებლად შესაბამისი ფაქტებიც მოჰყავთ: აშშ-ის მე-9 პრეზიდენტი უილიამ ჰენრი ჰარისონი, რომელიც 1840 წელს აირჩიეს მომდევნო წელს გარდაიცვალა; აშშ-ის მე-16 პრეზიდენტი აბრაამ ლინკოლნი, რომელიც 1860 წელს გახდა პრეზიდენტი, 1865 წელს მოკლეს, ხელახალი არჩევის შემდეგ; აშშ-ის მე-20 პრეზიდენტი ჯიმს ჰარფილდი, რომელიც 1880 წ. აირჩიეს, მომდევნო წელს მოკლეს; 1920 წელს არჩეული 29-ე პრეზიდენტი უორენ გარდინგი 1923 წელს გარდაიცვალა; პრეზიდენტი ფრანკლინ რუზველტი, რომელიც ოთხჯერ აირჩიეს და ერთ-ერთი არჩევა 1940 წელზე მოდიოდა, პრეზიდენტის პოსტზე მყოფი გარდაიცვალა; 1960 წელს არჩეული 35-ე პრეზიდენტი ჯონ კენედი 1963 წელს მოკლეს. ამ სიაში ზოგჯერ 1980 წელს არჩეული პრეზიდენტი როლანდ რეიგანიც შეჰყავთ. როგორც ცნობილია, რეიგანზე თავდასხმა მოხდა და იგი თანამედროვე მედიცინამ იხსნა. მაგრამ 50 ან 100 წლის წინათ იგი ჭრილობისაგან აუცილებლად დაიღუპებოდა. მეცნიერული ღირებულება ამ თეორიას, ცხადია, არა აქვს, მაგრამ რიგით მკითხველზე შთაბეჭდილებას ნამდვილად ახდენს.

არჩევნები, როგორც გეოპოლიტიკური მიზნების მიღწევის საშუალება. არჩევნები ხელისუფლების შეცვლის შიდასახელმწიფოებრივ მექანიზმს წარმოადგენს, მაგრამ გლობალიზაციის ეპოქაში მნიშვნელოვანია მასზე საგარეოპოლიტიკური ფაქტორების ზეგავლენა.

როგი მკვლევრების აზრით, თანამედროვე პირობებში სავსებით რეალურია არჩევნების ინსტიტუტისა და საარჩევნო ტექნოლოგიების მიზანმიმართული გამოყენება გარეშე ძალების მიერ, იმისათვის რომ რომელიმე ქვეყანაში ხელისუფლებას ჩამოაცილონ არასასურველი პოლიტიკური ძალები და ხელი შეუწყონ თავიანთი მიზნებისათვის ხელსაყრელი ძალების მოსვლას ხელისუფლების სათავეში.

აღნიშნულის თვალსაჩინო დადასტურებად მიიჩნევა იუგოსლავიის პრეზიდენტ მილოშევიჩის ხელისუფლების დამხობა. მას ვერაფერი დააკლეს ბომბების მეშვეობით, მაგრამ ხელისუფლებას ჩამოაცილეს საარჩევნო ტექნოლოგიების გამოყენებით.

არჩევნებზე, როგორც გეოპოლიტიკური მიზნების მიღწევის საშუალებაზე, წერენ უკრაინელი და რუსი ავტორები. მათი ვარაუდით, დასავლეთი აქტიურად იყენებს საარჩევნო ტექნოლოგიებს ამ ქვეყნებში თავისთვის სასურველი ძალებისათვის ხელისუფლებისაკენ გზის გასაქაფად. ბუნებრივია, როგი ანალიტიკოსები რუსეთში აქტიურად ფიქრობენ, აგრეთვე, არჩევნების მეშვეობით რუსეთის გეოპოლიტიკური მიზნების მიღწევას მეზობელ ქვეყნებში, პირველ რიგში კი პოსტსაბჭოურ სივრცეში.

საგარეო ფაქტორის ზეგავლენა ქვეყნის შიდა პროცესებზე და მათ შორის არჩევნებზეც განსაკუთრებით დიდ-პატარა ქვეყნებში. ამდენად, საქართველოს პირობებში აღნიშნული საკითხი საფუძვლიან შესწავლასა და სათანადო რეაგირებას მოითხოვს.

§ 2. არჩევნების თავისებურებანი და ეფექტიანობის პირობები

არჩევნების თავისებურებანი. შეიძლება აღინიშნოს არჩევნების ოთხი ძირითადი თავისებურება:

1. არჩევნები გარკვეულწილად წარმართავს და ამასთანავე ძირფესვიანად ცვლის საზოგადოების ზეგავლენას მთავრობის საქმიანობაზე. არჩევნების დემოკრატიული ხასიათი იმაზე მიუთითებს, რომ ამომრჩევლებს შეუძლიათ ზემოქმედება მოახდინონ მათ მიერ არჩეული ხელმძღვანელობის საქმიანობაზე. ასეთი არჩევნები არ ეყრდნობა ხელმძღვანელობის სამხედრო და ადმინისტრაციულ ძალაუფლებას.

2. არჩევნების დროს გათანაბრებულია ყველა მოქალაქის უფლება — ზემოქმედება მოახდინოს არჩეული ხელისუფლების

საქმიანობაზე. ინსტიტუციური მექანიზმის არქონის შემთხვევაში ხელმძღვანელობაზე გავლენის მოპოვება შესაძლებელი ხდება მხოლოდ ცალკეულ პირთა აქტიური მოქმედებისა და მათ მიერ სხვადასხვა ხერხების გამოყენების გზით, მაგრამ ამ შემთხვევაში მოქალაქეთა უფლებამოსილებათა და ზემოქმედების შინაარსი უკვე თანაბარ ხასიათს აღარ ატარებს.

3. გარდა იმისა, რომ არჩევნები საშუალებას აძლევს მოქალაქეებს ზემოქმედება მოახდინოს მმართველობაზე, ის ხელს უწყობს მართვისათვის საჭირო ახალი და უფრო დახვეწილი მეთოდების დანერგვას და გამოყენებას.

4. არჩევნების მეშვეობით მოქალაქეებს შესაძლებლობა ეძლევათ მონაწილეობა მიიღონ ხელმძღვანელობის შერჩევაში. ჩაერთონ, მხარი დაუჭირონ, ხოლო თუ საჭირო გახდა, წინააღმდეგობა გაუწიონ დღის წესრიგში დასმულ ამა თუ იმ პოლიტიკური კურსის გატარებას.

ამროვად, არჩევნები საშუალებას აძლევს მახებს ზეგავლენა მოახდინონ მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე. ამასთან, ამ ზეგავლენას არა აქვს მარტივი და პირდაპირი ხასიათი. ყველა მოქალაქე, რომელიც უფლებამოსილია მონაწილეობა მიიღოს არჩევნებში, მიუხედავად მისი სოციალური მდგომარეობისა თუ ქონებრივი ცენზისა, სრულიად თანაბარი უფლებებით სარგებლობს ამ პროცესში. ამასთანავე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არჩევნები იმის საშუალებასაც იძლევა, რომ გარკვეულწილად შეიზღუდოს და ნაკლებფუნქციური იყოს მასების ჩარევა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

არჩევნებისა და სპეციფიკური დამოკიდებულების შესახებ. პოლიტოლოგიურ ლიტერატურაში ზოგჯერ გვხვდება თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც არჩევნები მხოლოდ თავისებურ პოლიტიკურ რიტუალს წარმოადგენს, რომელიც გადამწყვეტ ზეგავლენას არ ახდენს სახელმწიფოს პოლიტიკურ პროცესებზე. ისინი მხოლოდ ქმნიან პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებაში მოქალაქეთა მონაწილეობის შთაბეჭდილებას. ასეთი მტკიცება იმას ემყარება, რომ არჩევით თანამდებობებზე კანდიდატთა წამოყენება ძირითადად პოლიტიკური პარტიების პრეროგატივას წარმოადგენს. ამის გამო ამომრჩეველთა არჩევანის თავისუფლება შეზღუდულია მკაცრი ჩარჩოებით: მათ აქვთ მხოლოდ არჩევანის გაკეთების უფლება კანდიდატებს შორის, რომელთაც კონკურენტი პარტიები წარმოადგენენ.

სკეპტიკოსთა აზრით, ისეთი არჩევნებიც კი, რომლებიც თავისუფალ მეტოქობრივ ხასიათს ატარებს, არც თუ მნიშვნელოვან როლს

ასრულებს საზოგადოების ცხოვრებაში და ამის დასასაბუთებლად იყენებენ ოთხ ძირითად არგუმენტს:

1. ადმინისტრაციული არგუმენტი. რა როლი შეუძლია შეასრულოს არჩევნებმა, თუ საზოგადოებრივ გადაწყვეტილებათა უმრავლესობის მიღება ხდება არაარჩეული ოფიციალური პირების — ადმინისტრატორების, ბიუროკრატებისა და მოსამართლეების მიერ. რასაკვირველია, ადმინისტრაციული ორგანოები აღჭურვილნი არიან მხოლოდ იმ უფლებით, რომ უზრუნველყონ საკანონმდებლო ორგანოს მიერ საჯაროდ გამოცხადებული კანონების სისრულეში მოყვანა, სასამართლოებმა კი ზუსტად უნდა განსაზღვრონ და დაადგინონ, თუ რა აქვთ მხედველობაში კანონმდებელთ, მაგრამ პრაქტიკულად ადმინისტრაციული ორგანოები ყოველდღიურად ღებულობენ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს, ხოლო სასამართლოს კი, სარგებლობს რა საკანონმდებლო აქტების მოქნილობით, სურვილისამებრ გამოაქვს კანონით დადგენილი განჩინება.

როგორც ვხვდავთ, ადმინისტრაციული არგუმენტის წინა პლანზე წამოწევით ამტკიცებენ, რომ ეროვნული საქმიანობის ყოველდღიური წარმართვა ამჟამად ფაქტობრივად ნახევრადავტონომიური ადმინისტრაციული ორგანოებისა და სასამართლოების ხელთაა და რომ მასების მიერ არჩეული მეთვალყურეები მხოლოდ დროდადრო, არარეგულარულად ერევიან მათ საქმიანობაში.

2. ელიტარული არგუმენტი. რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს არჩევნებს, როდესაც არჩეული კანდიდატები დამოკიდებულნი არიან გავლენიან ჯგუფებზე და მათ ზემოქმედებას განიცდიან ამა თუ იმ პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების დროს? ეს იმიტომ ხომ არ ხდება, რომ ეს ელიტარული წრეები დიდ თანხებს ახმარს საარჩევნო კამპანიების წარმოებას და რომ მათი გავლენის ქვეშ იმყოფება მნიშვნელოვანი სოციალური და ეკონომიკური სფეროები?

3. დაინტერესებული ჯგუფის არგუმენტი. რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს არჩევნებს, თუ იგი არის არა ამომრჩეველთა მთელი მასის, არამედ დაინტერესებულ პირთა კარგად ორგანიზებული ჯგუფების განსაკუთრებული ინტერესების გამომხატველი, რომლებიც ზემოქმედებენ თანამდებობის პირების მიერ გადაწყვეტილებათა მიღებაზე?

4. ხახელმწიფოს მართვის არგუმენტი. რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს არჩევნებს, თუ სადღეისო უმნიშვნელოვანეს სასიცოცხლო გადაწყვეტილებათა მიღება შედის (და ეს ასეც უნდა იყოს) გამოცდილი სპეციალისტების (იქნება ეს სამხედრო, ეკონომი-

კური თუ მეცნიერული სფეროები) და არა პოლიტიკოსების იურის-დიქციაში.

მიუხედავად სკეპტიკოსთა არგუმენტებისა, მეცნიერთა უმრავ-ლესობა თვლის, რომ დემოკრატიულ სისტემებში არჩევნები ხელი-სუფლების განხორციელების მექანიზმის მნიშვნელოვანი შემად-გენელი ნაწილია.

არჩევნების მექანიზმის პირობები. არჩევნებს, როგორც ხელისუფლების ინსტიტუტს, განსხვავებული ზემოქმედების მოხდენა შეუძლია როგორც საზოგადოებაზე, ისე სახელმწიფოს შემდგომ განვითარებაზე. შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ არჩევნები არ აღმოჩნდეს არსებული სახელისუფლო სისტემის რეფორმირების ლეგიტიმური გზა. კრიზისების პერიოდებში საზოგადოებაში გარკვეული ძალების მხრივ ჩნდება ხელისუფლების დაპყრობის სურვილიც.

ერთნაირი არ არის არჩევნების როლი პოლიტიკურ პროცესშიც. ეს ბევრადაა დამოკიდებული სახელმწიფოს არსებულ პოლიტიკურ სისტემაზე, პოლიტიკური რეჟიმის ტიპზე. ასე მაგალითად, დემოკ-რატიულ სახელმწიფოებში არჩევნებს განმსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვთ პოლიტიკური სისტემის სტაბილური ფუნქციონირებისათვის, მაშინ, როდესაც არადემოკრატიულ ქვეყნებში არჩევნები პოლიტიკურ პროცესებზე მნიშვნელოვან ზეგავლენას არ ახდენს.

როგორც აღნიშნავდა ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი ი.ილინი, ყოველ ხალხს და ყოველთვის როდი შეუძლია თავისი საუკეთესო წარმომადგენლების შერჩევა არჩევნების გზით. არჩევნების ეფექტი-ანობა დამოკიდებულია მთელ რიგ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოცი-ალურ, ფსიქოლოგიურ და სხვა ფაქტორებზე.

ეკონომიკური ფაქტორები. არჩევნების ეფექტიანობის აუცილე-ბელი ეკონომიკური საფუძველია განვითარებული საკუთრებითი და საბაზრო ურთიერთობათა არსებობა, რაც მეწარმეობის თავისუფ-ლებას მოითხოვს. აღამიანებს, რომლებიც ფლობენ საკუთრებას და ეკონომიკურ თავისუფლებას, აქვთ დასაკარგიც და დასაცავიც. ამიტომ მათთვის დემოკრატიული არჩევნები — აუცილებელი პირობაა თავისი ეკონომიკური ინტერესების გამოსახატავად და დასაცავად. პირიქით, ბაზრის განუვითარებლობა, სახელმწიფო საკუთრების მონოპოლიური მდგომარეობა მოითხოვს არა დემოკრატიას, არამედ ავტორიტარულ რეჟიმს და არ ესაჭიროება არჩევნები მისი ნამდვილი აზრით.

არჩევნების ეფექტიანობისათვის მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ფაქტორებს მიეკუთვნება აგრეთვე ხელფასისა და მატერიალური

კეთილდღეობის დონე, დასაქმების დონე, წარმოების რაციონალური ორგანიზაცია.

აბსენტიზმი (არჩევნებში არმონაწილეობა) შეიძლება იყოს სიღარიბის წინააღმდეგ პროტესტის ფორმა. მაგრამ სტაბილურობის პირობებში კეთილდღეობა და კმაყოფილება, ასევე შეიძლება აღმოჩნდეს პოლიტიკაში არმონაწილეობის ფაქტორი.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მასობრივი კომუნიკაციების (გაზეთების, რადიოსა და ტელევიზიის გავრცელება) განვითარებას. მასმედია აწვდის მოქალაქეებს ინფორმაციას და ეხმარება პოლიტიკის შესახებ გადაწყვეტილებების მიღებაში.

სოციალური ფაქტორები. სოციალურ ფაქტორებს შორის პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ მძლავრი, ეკონომიკურად შეძლებული „საშუალო კლასის“ არსებობა, რომელიც დაინტერესებულია საზოგადოების სტაბილურობით. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია მოქალაქეთა მყარი ბინადრობა, ე.ი. მოსახლეობის უმრავლესობის მუდმივი ცხოვრება გარკვეულ ტერიტორიაზე, ოჯახური ურთიერთობების სიმტკიცე, საკუთარი საქმის, შრომის პატივისცემა.

სულიერი ფაქტორები. არჩევნების ეფექტიანად გამოყენების სულიერი ფაქტორებს შორის შეიძლება გამოიყოს ხალხის მიერ თავისი ისტორიულ-ეროვნული ერთობის შეგრძნება, რასაც მივყავართ პატრიოტიზმის გრძნობის განვითარებასთან, აგრეთვე, განაპირობებს კანონისადმი პატივისცემას, მოქალაქეობრივი, სახელმწიფოებრივი პასუხისმგებლობის გრძნობას.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხალხის პოლიტიკური კულტურისა და განათლების მაღალი დონე, მისი დემოკრატიული ტრადიციები. ამ საკითხებზე ცოტა უფრო დაწვრილებით მოგვიწევს შეჩერება, რადგანაც არჩევნების ეფექტიანობა დამოკიდებულია გარკვეული პოლიტიკური კულტურის არსებობაზე.

დასავლური პოლიტიკური კულტურისათვის დამახასიათებელია საპარლამენტო დემოკრატიის ინსტიტუტებისა და ტრადიციების ერთგულება, რწმენა იმისა, რომ პოლიტიკური სამართლიანობის მიღწევა შესაძლებელია არჩევნების გზით, თუკი არჩევნებში უზრუნველყოფილია ხალხის ნების თავისუფალი გამოხატვა.

დასავლურ პოლიტიკურ კულტურას უპირისპირებენ **აზიურ პოლიტიკურ კულტურას**. აქ პოლიტიკა ყოველთვის გამოცალკევებულია ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრებისაგან, საპარლამენტო დემოკრატიასა და დემოკრატიულ არჩევნებს არა აქვთ ისტორიული ფესვები. ამიტომ, დემოკრატიული ინსტიტუტების დანერგვა ხშირად მხოლოდ

დეკორატიულ ხასიათს ატარებს. მოქალაქეები უმნიშვნელო ზეგავლენას ახდენენ ხელისუფლებაში მყოფ ადამიანებზე. საზოგადოებაში ძლიერი ფეოდალური და წინაფეოდალური ხანიდან მომდინარე ტრადიციები.

ვაიყოფენ, აგრეთვე, შუაღმეორი ხასიათის პოლიტიკურ კულტურებს, რომლებიც ერთმანეთთან ათავსებს ევროპული და აზიური პოლიტიკური კულტურებისათვის დამახასიათებელ თვისებებს. ჩვენი აზრით, სწორედ ამ სახის პოლიტიკური კულტურა დომინირებს დღეს საქართველოში. თუმცა, ამ საკითხზე სხვადასხვა მოსაზრება გამოითქმის. თავად პოლიტიკური კულტურა ცვალებადი ფენომენია, საქართველო კი ამასთან ერთად გამოირჩევა განსხვავებული სუბკულტურების თანარსებობითაც.

ფსიქოლოგიური ფაქტორები. ფსიქოლოგიური ფაქტორები მოიცავს კოლექტივიზმის გრძნობას, საზოგადოების საქმეებში თანამონაწილეობის შეგრძნებას, ცხოვრების უკეთესი პირობებისათვის ბრძოლისადმი მზადყოფნას, აქტიური ცხოვრებისეული პოზიციის არსებობას.

პოლიტიკური ფაქტორები. დემოკრატიული არჩევნებისათვის აუცილებელ პოლიტიკურ პირობებს შორის გამოიყოფა სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება, მისთვის დამახასიათებელი ინსტიტუტებით, განვითარებული მრავალპარტიულობა, მდგრადი საკანონმდებლო ბაზა, ისტორიული ტრადიციები.

§ 3. რეფერენდუმი

რეფერენდუმი და პლებისციტი. მოქალაქეთა საარჩევნო აქტიურობის სპეციფიკურ ფორმას წარმოადგენს რეფერენდუმი (ლათ. referendum — ის, რაც უნდა ეცნობოს) და პლებისციტი (ლათ. plebs — უბრალო ხალხი და scitum — გადაწყვეტილება, დადგენილება). ისტორიაში პირველი რეფერენდუმი 1439 წელს ჩატარდა შვეიცარიაში.

რეფერენდუმებმა განსაკუთრებული გავრცელება პოვა XX საუკუნეში. ეს განპირობებული იყო მოსახლეობის სამართლებრივი და პოლიტიკური კულტურის ზრდით, პოლიტიკური რეჟიმების დემოკრატიზაციით, მსგავსი ღონისძიებების ჩატარების ტექნიკური შესაძლებლობების (ავშირგაბმულობა, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები) არსებობით.

რეფერენდუმისა და პლემბისციტის დროს ამომრჩეველთა ხმის მიცემის შედეგად ლეზულობენ გარკვეულ გადაწყვეტილებას. ეს ითქმის ე.წ. საკონსულტაციო რეფერენდუმის მიმართაც, თუმცა ამ შემთხვევაში გადაწყვეტილებას სარეკომენდაციო ხასიათი აქვს. პლემბისციტს ხშირად უწოდებენ ხმის მიცემას ცალკეულ, მაგრამ ქვეყნისათვის მნიშვნელოვან საკითხებთან დაკავშირებით. მაგალითად, ტერიტორიული საკითხების გადაწყვეტის დროს.

ამ ვერსიის თანახმად, პლემბისციტი — რეფერენდუმის განსაკუთრებული სახესხვაობაა, როდესაც წყდება სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი საკითხები. როგორც წესი, პლემბისციტი ეხება:

- სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას;
- ტერიტორიის სტატუსის შეცვლას;
- სახელმწიფოებრივი საზღვრების შეცვლას.

მაგალითების სახით შეიძლება დავასახელოთ:

— 1946 წლის პლემბისციტი მონღოლეთში, რომელზედაც უნდა გადაეწყვიტათ ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ან ჩინეთის შემადგენლობაში შესვლის საკითხი. გამოკითხულთა დაახლოებით 100%-მა მხარი დაუჭირა სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას;

— 1962 წლის პლემბისციტი საფრანგეთსა და ალჟირში ალჟირის დამოუკიდებლობის თაობაზე. ფრანგების დაახლოებით 70%-მა და ალჟირელების 70%-მა მხარი დაუჭირა ალჟირის დამოუკიდებლობას;

— 1988 წლის პლემბისციტი ახალ კალედონიაში საფრანგეთისგან სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შესახებ. ამომრჩეველთა უმრავლესობა დამოუკიდებლობის წინააღმდეგი აღმოჩნდა და მხარი დაუჭირა საფრანგეთის შემადგენლობაში დარჩენას;

— 1995 წლის პლემბისციტი კანადის ფრანგულენოვანი პროვინციის კვებეკის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შესახებ. პროვინციის მცხოვრებთა 51% კანადისაგან გამოყოფის წინააღმდეგი აღმოჩნდა.

თუმცა, ამ ორი ტერმინის მკაფიო გამიჯვნა არც ოფიციალურ და, არც არაოფიციალურ დონეზე არ არსებობს. პრეზიდენტის არჩევნებს, თუ ამომრჩეველებს სთავაზობენ (არსებითად არა ასარჩევად, არამედ მოსაწონებლად) ერთადერთ კანდიდატურას, უწოდებენ რეფერენდუმსაც (ეგვიპტე) და პლემბისციტსაც (პაკისტანი). რეფერენდუმისა და პლემბისციტის პროცედურები არსებითად ერთნაირია.

რეფერენდუმი საყოველთაო სახალხო კენჭისყრის განსაკუთრებულ ტიპს ეწოდება, რომლის ობიექტია არა ესა თუ ის კანდიდატი, არამედ

რაიმე მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხი, რომლის თაობაზეც აუცილებელია ქვეყნის მოსახლეობის აზრის გამოთქმევა. რეფერენდუმი — ესაა საარჩევნო კორპუსისადმი მიმართვა რაიმე საკითხის საბოლოოდ გადასაწყვეტად.

**არჩევნები და რეფერენდუმი: მსბავსება და ბანსხმა-
შება.** რეფერენდუმი წარმოადგენს უშუალოდ დემოკრატიის ინსტი-
ტუტს, რომელიც მნიშვნელოვნად ჰგავს, მაგრამ იმავდროულად
განსხვავდება არჩევნების ინსტიტუტისაგან. ეს პირველ რიგში შეეხება
პროცედურული ურთიერთობის სფეროს. შეიძლება გამოიყოს მათი
მსგავსი და განმასხვავებელი ნიშნები:

1. იმ ადამიანთა წრე, რომელთაც უფლება აქვთ მონაწილეობა
მიიღონ რეფერენდუმსა და არჩევნებში, პრაქტიკულად ერთნაირია —
ესენი არიან ამომრჩევლები;

2. არჩევნებისა და რეფერენდუმის დროს ამომრჩეველთა ნების
გამოხატვის ობიექტი განსხვავებულია: არჩევნებისაგან განსხვავებით,
რეფერენდუმის დროს ხმის მიცემა იურიდიულ ძალას აძლევს არა
რომელიმე პირის მანდატს, არამედ რაიმე საკითხის გადაწყვეტას, ე.ი.
რეფერენდუმის დროს ნების გამოხატვის ობიექტია არა ადამიანი
(კანდიდატი), უფრო სწორად მისი სამართლებრივი სტატუსი, არამედ
გარკვეული საკითხი, რომლის გამოც ტარდება რეფერენდუმი —
კანონი, კონსტიტუციის შესწორება და ა.შ.;

3. არჩევნებისა და რეფერენდუმის შედეგების შეჯამების
პრინციპები ასევე განსხვავებულია: არჩევნების შედეგები შეიძლება
განისაზღვროს როგორც მაჟორიტარული, ისე პროპორციული
სისტემებით, მაგრამ რეფერენდუმის შედეგები მხოლოდ მაჟორი-
ტარიზმის პრინციპების საფუძველზე განისაზღვრება;

4. არჩევნებისა და რეფერენდუმის ორგანიზაციული მხარე
პრაქტიკულად ერთნაირია, ერთადერთი განსხვავება მხოლოდ ისაა,
რომ რეფერენდუმის ჩატარების დროს საჭირო არ არის საარჩევნო
ოლქები;

5. მიღებული გადაწყვეტილების იურიდიული ძალა: თუკი
დაცულია კანონით დადგენილი პირობები, მაშინ რეფერენდუმის გზით
მიღებული გადაწყვეტილება ითვლება ხალხის გადაწყვეტილებად და
მისი იურიდიული ძალა უმრავლეს შემთხვევებში მალეა დგას
პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების ძალაზე.

რეფერენდუმის სახეები. არჩევნების მსგავსად, რეფერენდუმები სხვადასხვა სახისაა. **საკონსტიტუციო** რეფერენდუმის მეშვეობით ხდება კონსტიტუციის დამტკიცება, ანდა მასში შესწორებების შეტანა. **საკანონმდებლო** რეფერენდუმის საგანია მიმდინარე კანონმდებლობის პროექტი ან აქტი. **საკონსულტაციო** რეფერენდუმზე მიღებულ გადაწყვეტილებას სავალდებულო ხასიათი არა აქვს.

რეფერენდუმი — პირდაპირი დემოკრატიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა. ამომრჩეველთა დადგენილებას, რომელიც მიღებულია კენჭისყრის შედეგად გამომწვევტ საერთო-სახელმწიფოებრივ რეფერენდუმზე, კანონის ძალა აქვს და უფრო მეტადაც ფასდება, ვიდრე პარლამენტის მიერ მიღებული კანონი. ითვლება, რომ რეფერენდუმის (ან პლემბისციტის) გზით მიღებული გადაწყვეტილება არ შეიძლება გაუქმდეს პარლამენტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით.

ამავე დროს რეფერენდუმის (პლემბისციტის) მნიშვნელობა არც გადაჭარბებით უნდა შევავასოთ. რეფერენდუმზე გამოტანილი საკითხები რიგითი ამომრჩევლებისათვის ყოველთვის როდია მისაწვდომი ყოველმხრივ განსახილველად და სწორი გადაწყვეტილების მისაღებად. ზოგჯერ რეფერენდუმი ტარდება ამომრჩევლებზე ფსიქოლოგიური ზეწოლის პირობებში, ხოლო ავტორიტარული რეჟიმების პირობებში — მუქარისა და ძალადობის პირობებში. მაგალითად, პაკისტანში იმათ, ვინც მონაწილეობას არ მიიღებდა პრეზიდენტის თანამდებობაზე გენერალ ზია-ულ-ხაკის კანდიდატურის მოსაწონებლად ჩატარებულ რეფერენდუმში, ემუქრებოდათ დაპატიმრება.

დემოკრატიულ ქვეყნებში რეფერენდუმისადმი დამოკიდებულება არაერთგვაროვანია. ანგლოსაქსურ ქვეყნებში, სადაც ყოველთვის ბატონობდა პარლამენტის უზენაესობის იდეა (პირველ რიგში — თავად დიდ ბრიტანეთში), მისდამი უარყოფითი დამოკიდებულება ჰქონდათ. დიდ ბრიტანეთში მისი გამოყენება ადგილობრივ დონეზე მხოლოდ XX ს. 70-იანი წლებიდან დაიწყო, ხოლო საერთო-სახელმწიფოებრივ დონეზე მხოლოდ ერთხელ ჩატარდა (ქვეყნის ევროპის ეკონომიკურ გაერთიანებაში შესასვლელად). აშშ-სა და კანადაში ის არასოდეს ჩატარებულა ფედერალურ დონეზე, თუმცა აშშ-ში რეფერენდუმი გამოიყენება შტატებში. რეფერენდუმი არ გამოიყენება მუსულმანური ფუნდამენტალიზმის ქვეყნებში.

რეფერენდუმები ძალზე ხშირად ტარდება შვეიცარიაში, ფედერალურ დონეზე (საშუალოდ წელიწადში 5—10-ჯერ (სულ შვეიცარიაში ჩატარებულია 400-ზე მეტი რეფერენდუმი), რომ არაფერი ვთქვათ ხშირ რეფერენდუმებზე კანტონებში.

რეფერენდუმზე, როგორც წესი, გამოაქვთ საკითხი (ან რამდენიმე საკითხი), რაც გულისხმობს დადებით („დიახ“) ან უარყოფით („არა“) პასუხს. შესაძლებელია სხვა ვარიანტიც, როდესაც ხმის მიცემის დროს სთავაზობენ არჩევანს რამდენიმე შესაძლო გადაწყვეტილებას შორის (ასეთი წესი გამოიყენება, მაგალითად, შვეიცარიაში). ამ შემთხვევაში ამომრჩეველმა შეიძლება აირჩიოს ერთი გადაწყვეტილება ან დადებითი პასუხი გასცეს რამდენიმე ვარიანტს. გადაწყვეტილება კი განისაზღვრება ხმების უმრავლესობით: მიღებულად ითვლება ის ვარიანტი, რომელიც მოაგროვებს ყველაზე მეტ დადებით პასუხს. ყველა დანარჩენი ვარიანტი, თუნდაც რომ მოაგროვონ ხმების მნიშვნელოვანი რაოდენობა, უარყოფილად ითვლება.

რეფერენდუმზე გამოტანილ საკითხს, ანდა შეთავაზებული ვარიანტების ერთობლიობას ეწოდება რეფერენდუმის ფორმულა. კანონმდებლობა ადგენს რეფერენდუმის გამოყენების ფარგლებსაც. მაგალითად, რეფერენდუმზე არ შეიძლება გამოიტანონ საგანგებო ან გადაუდებელი ხასიათის საკითხები, ანდა ისეთი საკითხები, რომლებიც სპეციალურ ცოდნას მოითხოვენ, ან რომლებზეც პასუხი წინასწარაა ცნობილი (მაგალითად, გადასახადების შემცირებაზე, ხელფასების გადიდებაზე და ა.შ.), ან შეიძლება რეფერენდუმზე გამოიტანონ ბიუჯეტის, ამნისტიის, საკადრო საკითხები, საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფის, მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და უსაფრთხოების დაცვის საკითხები. რეფერენდუმი არ შეიძლება ჩატარდეს ორჯერ ერთი და იგივე საკითხზე, ანდა გამეორება შეიძლება მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ (მაგალითად, ესპანეთში 3 წლის შემდეგ).

ჩვეულებრივ რეფერენდუმს წინ უსწრებს პროპაგანდისტული კამპანია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში, დისკუსიები, აგიტაცია გამოტანილი საკითხის მხარდასაჭერად ან საწინააღმდეგოდ.

როგორც წესი, გადაწყვეტილება რეფერენდუმზე მიიღება:

— აბსოლუტური უმრავლესობით (50% + 1 ხმა) ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობიდან;

— აბსოლუტური უმრავლესობით (50% + 1 ხმა) რეფერენდუმში მონაწილეთა რაოდენობიდან, იმ პირობით, რომ რეფერენდუმში მონაწილეობა მიიღო რეგისტრირებული ამომრჩეველების არანაკლებ 50%-მა.

რეფერენდუმი საქართველოში. საქართველოში მხოლოდ ერთხელ — 1991 წლის 31 მარტს ჩატარდა რეფერენდუმი, რომლის საფუძველზეც გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 90,3%-მა. კითხვაზე „გინდათ თუ არა დამოუკიდებლობის აღდგენა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე“, დადებითი პასუხი გაცა 3.266.265 ადამიანმა, ანუ რეფერენდუმში მონაწილეთა 98,9%-მა, ხოლო ამომრჩეველთა სრული რაოდენობის 89,3%-მა. წინააღმდეგი იყო 17400 მოქალაქე, რაც რეფერენდუმის მონაწილეთა 0,53%, ხოლო ამომრჩეველთა სრული რაოდენობის 0,48% შეადგენდა.

საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციის 74-ე მუხლის თანახმად, საქართველოს პარლამენტის არანაკლებ 200 ათასი ამომრჩევლის მოთხოვნით ან საკუთარი ინიციატივით საქართველოს პრეზიდენტს შეუძლია რეფერენდუმის დანიშვნა მისი ჩატარების მოთხოვნის მიღებიდან 30 დღის განმავლობაში. არ შეიძლება რეფერენდუმის მოწყობა კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად, ამნისტიისა და შეწყალების გამო, საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა რატიფიცირებისა და დენონსირების შესახებ, აგრეთვე, ისეთ საკითხებზე, რომლებიც ზღუდავს ადამიანის ძირითად კონსტიტუციურ უფლებებსა და თავისუფლებებს.

რეფერენდუმის ორგანიზაციის ბუნება. უნდა აღინიშნოს რეფერენდუმების ორგანიზაციის ბუნება. მან დემოკრატიის სარგებელიც შეუძლია მოუტანოს და ზიანიც მიაყენოს: ერთი მხრივ, რეფერენდუმს შეუძლია (იდეალურ შემთხვევაში კი მოწოდებულია) ყველაზე სრულად გამოავლინოს ხალხის ნება ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით, მეორე მხრივ, რეფერენდუმის ორგანიზატორებს შეუძლიათ მის საგნად აქციონ ფსევდოპრობლემა და ამით ხალხის ყურადღების ჩამოცილება სცადონ ამ მართლაც საარსებო საკითხებისაგან. ზოგჯერ ისეც ხდება, რომ ხელისუფლება რეფერენდუმზე გამოვლენილი ხალხის ნებას იგნორირებას უკეთებს.

რაც არ უნდა უცნაური იყოს, მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ რეფერენდუმები ტარდება ან მდგრადი და განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნებში, ანდა პირიქით, იმ ქვეყნებში, რომლებიც შორს არიან დემოკრატიისაგან და მმართველ რეჟიმს სურს მსოფლიო საზოგადოებრიობის თვალში თავისი იმიჯი გააუმჯობესოს. რეფერენდუმის ხასიათსა და მის შედეგებს ბევრად განსაზღვრავს რეფერენდუმის ჩატარების პირობები. თუკი, მაგალითად, რეფერენდუმზე გამოტანილი საკითხის დადებითად გადაწყვეტის მოწინააღმდეგეებს ხელი არ მიუწვდებათ მასმედიაზე, მაშინ მის დემოკრატიულ ხასიათზე ლაპა-

რაკი არ შეიძლება. ხელისუფლების კონტროლქვეშ მყოფი მედიით დამუშავებული ადამიანები კი ვერ მიიღებენ სწორ გადაწყვეტილებას.

რეფერენდუმის გზით პრეზიდენტისთვის უფლებამოსილების გაგრძელება დამსახურებელია ავტორიტარული რეჟიმებისათვის.

2002 წ. 27 იანვარს უზბეკეთში რეფერენდუმი ჩატარდა, რომელშიც მოსახლეობას ორ კითხვაზე უნდა გაეცა პასუხი: ა) პრეზიდენტ ისლამ ქარიმოვისათვის უფლებამოსილების კიდევ ორი წლით გაგრძელება და ბ) ორპალატიანი პარლამენტის შექმნა.

დილიდანვე, პირველივე საათებში რეფერენდუმში მონაწილეობა მიიღო მოსახლეობის 80%-მა. ცენტრალური საარჩევნო კომისიის ოფიციალური ცნობით, რეფერენდუმში მონაწილეობა მიიღო მოსახლეობის 90%-მა, აქედან 82%-მა მხარი დაუჭირა პრეზიდენტ ისლამ ქარიმოვის პოსტზე ყოფნის კიდევ ორი წლით გაგრძელებასა და ორპალატიანი პარლამენტის შექმნას. ვაშინგტონმა და ეუთომ თავისი დამკვირვებლები, უზბეკეთში ადამიანის უფლებათა დარღვევის გამო, რეფერენდუმზე არ გამოგზავნა.

პრეზიდენტი **ისლამ ქარიმოვი** რეფერენდუმში ხმის მიცემის შემდეგ ყურნალისტებს შეხვდა და ესაუბრა. მან რეფერენდუმის შედეგები „დემოკრატიისაკენ გადადგმულ ნაბიჯად“ მიიჩნია. პრეზიდენტმა აღნიშნა, რომ „მე ახლა ასაკით ისეთ ზღვარს ვუახლოვდები, რომ საჭიროა ვიფიქრო, თუ ვინ განაგრძობს იმ საქმეს, ქვეყნის განვითარების იმ მოდელს, რომელიც 1991 წელს დავიწყე, ამიტომაც აუცილებლად მიმაჩნია კიდევ ორი წელი დრო მქონდეს... აქ საქმე ერთი პიროვნების პოლიტიკას არ ეხება, დღეს მე უამრავი მომხრე მყავს, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში, საშუალო ფენის წარმომადგენლებში“.

ისლამ ქარიმოვი კომენტარი გაუკეთა, აგრეთვე, დასავლეთის კრიტიკულ გამოხატვებებსაც: „ჩვენ გვქონდა არასასიამოვნო და პირდაპირი საუბრები საზოგადოების დემოკრატიზაციის პრობლემებზე, მაგრამ მე ჩემს ოპონენტებს ავუხსენი, რომ ამ სფეროში ჩვენი მიღწევები უნდა შეფასდეს არა იმით, რომ შეესაბამება თუ არა უზბეკეთი განვითარებული დემოკრატიული ქვეყნების სტანდარტებს, არამედ იმ დინამიკით, რასაც ჩვენ ვაკეთებთ ამ მიმართულებით, რაც დაგეგმილი გვაქვს... და არავინ არ უნდა გვაიძულოს ამის ფორსირება“.

რეჟიმანდუშავისადმი კრიტიკული ღამოკიდებულების შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთის რიგ ქვეყნებში რეფერენდუმისადმი გარკვეულწილად თავშეკავებული დამოკი-

დებულება არსებობს. მოსახლეობის სხვადასხვა ფენაში გავრცელებულია აზრი, რომ რეფერენდუმი საზოგადოებაში დესტაბილიზაციის გამომწვევი ფაქტორია. იგი ხელს უწყობს საზოგადოების პოლარიზებას და მისი სხვადასხვა ნაწილის ერთმანეთთან დაპირისპირებას. გარდა ამისა, რეფერენდუმები დამატებით დატვირთვასა და შეზღუდვას წარმოადგენს ეფექტიანად მომუშავე საპარლამენტო სისტემისათვის.

როგორც აღნიშნავენ ს.ბერგლანდი და ჯ.ბოარდი, მრავალი პოლიტიკური პარტიისათვის მონაწილეობა რეფერენდუმებში გაცილებით უფრო სარისკო და ძვირადღირებული ღონისძიებაა, ვიდრე რეგულარულად მიმდინარე არჩევნებში მონაწილეობა.

რეფერენდუმებისადმი ფრთხილ დამოკიდებულებას განაპირობებს დასავლეთის და, განსაკუთრებით აშშ-ს საზოგადოებაში გავრცელებული შეხედულება იმის თაობაზე, რომ პოლიტიკას სახელმწიფოებრივ დონეზე უნდა აკეთებდნენ პროფესიონალები და ამ სფეროში გამორიცხული უნდა იყოს პოპულიზმი. მათ ასევე ეშინიათ, რომ პირდაპირი დემოკრატიის გაფართოებისა და რეფერენდუმების პერიოდულად ჩატარების შემთხვევაში, მნიშვნელოვნად გაიზარდება ფულის როლი და, მასთან ერთად, „ძალზედ შეძლებული ინდივიდებისა“ და „ცალკეული ჯგუფების“ გავლენა. დასავლეთის საზოგადოება, ტრადიციულად პრიორიტეტს ანიჭებს წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ინსტიტუტებს პირდაპირი დემოკრატიის ინსტიტუტებთან და მათ შორის რეფერენდუმთან შედარებით.

კითხვები და დაგალებები:

- რა როლს ასრულებს არჩევნები საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში?
- რა არგუმენტებს ემყარება არჩევნებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება?
- რა კრიტერიუმებს ემყარება არჩევნების სხვადასხვა კლასიფიკაციები?
- რა მნიშვნელობა აქვს არჩევნების პერიოდულობას?
- რას ემყარება არჩევნების განხილვა გეოპოლიტიკური მიზნების მიღწევის საშუალების სახით?
- ჩამოთვალეთ არჩევნების ეფექტიანობის ძირითადი პირობები;
- რა განსხვავებაა რეფერენდუმსა და პლემბისციტს შორის?
- როგორი პოლიტიკური სისტემებისთვისაა დამახასიათებელი საპრეზიდენტო არჩევნები რეფერენდუმის (პლემბისციტის) მეშვეობით?

• როგორ შეაფასებდით ერთ-ერთ რუსულ სახელმძღვანელოში მოყვანილ შემდეგ მოსაზრებას: „აზიური სუბკულტურა ბატონობს შუა აზიაში, თითქმის მთელ ყაზახეთში, ჩრდილოეთ კავკასიის, ვოლგისპირეთის ავტონომიებში და რუსეთის სხვა ავტონომიებში. აქ პოლიტიკა ყოველთვის განცალკევებული იყო ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრებისაგან, საპარლამენტო დემოკრატიას და დემოკრატიულ არჩევნებს არ ჰქონდათ ისტორიული ფესვები, ამიტომ დემოკრატის კულტივირებას დეკორაციული ხასიათი აქვს. მოქალაქეები მცირე ზეგავლენას ახდენენ იმათზე, ვის ხელშიცაა ხელისუფლება. ის ყოველთვის შებოჭილია ფეოდალური და წინაფეოდალური წარმომავლობის ტრადიციების სისტემით. ამ ტრადიციების დარღვევა ხელისუფლების სათავეში მყოფთ ყოველთვის ძალადობრივი დამხობით ემუქრება. ამის მაგალითები არცთუ ცოტაა — ესაა დემოკრატიული გზით არჩეული პრეზიდენტების ხელისუფლებისაგან ჩამოცილება, გამსახურდიასი — საქართველოში, ნაბიევისა — ტაჯიკეთში, მუტალიბოვისა — აზერბაიჯანში“ (Политология. Учеб. пособие. Под ред. Б.И.Краснова. М., 1995, с.55 – 56).

რა წაგიკვირდა:

• **С.Ф.Лисовский, В.А.Евстафьев. Избирательные технологии: история, теория, практика. М.: РАУ Университет, 2000. – 320 с.**

წიგნი წარმოადგენს სახელმძღვანელოს კანდიდატებისათვის, რომლებიც არჩევნებში ცდიან ბედს. თუმცა, პრაქტიკულ რეკომენდაციებთან ერთად წიგნის პირველი ნაწილი არჩევნების ისტორიის განხილვას ეძღვნება სათაურით „პოლიტიკური კომუნიკაციების ისტორიიდან“ (გვ.20–102). მოკლედაა გაშუქებული არჩევნები ძველ საბერძნეთში და რომში, მეფეთა არჩევნები გერმანიასა და პოლონეთში, ინგლისის პარლამენტის არჩევნები XIII–XIX სს. დასაწყისამდე, არჩევნები რუსეთში XX ს. დასაწყისში, არჩევნები საბჭოთა კავშირში. გაშუქებულია პოლიტიკური კომუნიკაციები არჩევნების პერიოდში თანამედროვე განვითარებულ დემოკრატიებში (დიდი ბრიტანეთი, აშშ, საფრანგეთი, გერმანია), ამ ქვეყნების საარჩევნო სისტემები და საარჩევნო პროცესის თავისებურებანი.

• **Современная политическая теория. Автор-составитель Д.Хэлд. М.: NOTA BENE, 2001 – 480 с.**

კრებულში თავმოყრილია დასავლეთის ცნობილი პოლიტო-

ლოგების ნაშრომები პოლიტიკური მეცნიერების აქტუალურ საკითხებზე. მასში შედის ე.მაკლინის სტატია: „წარმომადგენლობის ფორმები და ხმის მიცემის სისტემები“. ავტორის მითითებით, წარმომადგენლობის ცნებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია დემოკრატიის თეორიაში. წარმომადგენლობა კი უშუალოდ დაკავშირებულია არჩევნებთან და ხმის მიცემასთან. რამდენად თავსებადია გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესი დემოკრატიასთან? რომელი საარჩევნო სისტემაა უკეთესი? ამ და სხვა კითხვებზე პასუხის ძიებისას სტატიაში განხილულია ხმის მიცემის თეორიის ფუნდამენტური საკითხები.

• **Первый электоральный цикл в России (1993–1996). М.: Весь Мир, 2000 – 248 с.**

სხვადასხვა დონის არჩევნები, რომლებიც ქვეყანაში პერიოდულად ტარდება, თავისებური საარჩევნო ციკლის სახით წარმოდგება. თითოეულ ციკლში შედის საპრეზიდენტო, საპარლამენტო და რეგიონული არჩევნები, რომელთა შედეგადაც ხდება ხელისუფლების განახლება ყველა დონეზე. მისი მთლიანობაში შესწავლა საარჩევნო პროცესთან დაკავშირებით მრავალი საგულისხმო დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას იძლევა. წარმოდგენილი ნაშრომი ამგვარი გამოკვლევაა, რომელიც რუსეთის პირველ საარჩევნო ციკლს ეძღვნება. მისი გაცნობა მკითხველს წარმოდგენას შეუქმნის ამ ხასიათის კომპლექსური გამოკვლევის სტრუქტურის შესახებ. გარდა ამისა, შესაძლებელია რუსეთის გამოცდილების შედარება ანალოგიურ ქართულ გამოცდილებასთან.